

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BRISITS FRIGYES
ORTUTAY GYULA
SÁNDOR ISTVÁN
KARDOS KLÁRA
RÓNAY GYÖRGY
NEMES NAGY ÁGNES
GERLEI JÓZSEF
BALÁSSY LÁSZLÓ
MÉSZÖLY MIKLÓS
KÁRPÁTY CSILLA
MIHELICS VID

írásai

1959 FEBRUÁR

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
Brisits Frigyes: <i>Anni felices laetitiaequae dies!</i> Sík Sándor pályaképa	65
<i>Ortutay Gyula</i> : Az első szegedi évek	73
<i>Sándor István</i> : A költő	76
<i>Kardos Klára</i> : A professzor	87
<i>Rónay György</i> : „Az ősz dicsérete“	92
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : A lovak és az angyalok (Versek)	100
<i>Gerlei József</i> : A lélek (Elbeszélés)	101
<i>Balássy László</i> : Pazarlón tékozolva, Esti dal Annának (Versek)	106
<i>Mészöly Miklós</i> : Jelentés öt egérről (Elbeszélés)	107
<i>Kárpáty Csilla</i> : Levél (Vers)	111
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	112
A kis út	118

NAPLÓ

Az I. Nemzetközi liturgikus pasztorális kongresszus (120); Az új egyházi zenéről (122); Az olvasó naplója (124); Színházi őrjárat (126) 120

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Belon Gellért, Dorombo Károly, Mihelics Vid, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A Vigilia tisztelettel és szeretettel köszönti

felelős szerkesztőjét, a hetvenéves Sík Sándort.

Új folyamunk fönnállása óta ez az első szám, melynek anyagát jórészt tudtán kívül adtuk nyomdába; hiszen semmiképpen sem egyezett volna bele abba, hogy saját lapjában ünnepeljük.

De nemcsak a mi ünnepünk Sík Sándor hetvenedik születésnapja. Köszöntésében a magyar katolikusok mellett együtt van velünk az egész magyar irodalom, velünk vannak elsősorban volt szegedi tanítványai, hogy üdvözöljék egykori kedves tanárukat.

Kérjük, fogadja szívesen és szeretettel szívből jövő, szerető szavunkat.

Brisits Frigyes

ANNI FELICES LAETITIAEQUE DIES!

SÍK SÁNDOR PÁLYAKÉPE

Sík Sándor *hetvenedik* születésnapja a hála örömeiben megmélyülő tisztelet és szeretet ünnepélyességével vonzza emlékezésünket arra, hogy megálljunk előtte és feltekintsünk magasságába. Ez a hetven esztendő egy áldott jelentőségű és az alkotás boldog állandóságára felhangolt életnek sok irányú vonulatait és kihatásait láttatja. Attól a Sík Sándortól kezdve, akinek 11 éves korában jelent meg az első verse, addig a Sík Sándorig, aki ma az egyetemi templom szószékén európai fényben áll, páratlan intenzitású munkásság sokszorozta és örökítette meg szinte szimbolikus erejűvé Sík Sándor nevét. Így nőttek bele Sík Sándor alázatos és izzóan lelkes évei a történelembe, s kristályosítottak ki maguk körül olyan értékeket, amelyek azoknak váltak átszellemítő és fölemelő eszményeivé, akik mindig többre és jobbra vágyódással kívántak és szerettek élni.

Sík Sándor hetven éve igazában nem más, mint egy rendkívül gazdag áradású ihlet folyton tartó jövetének a legjobb képességek ünnepi áhítatával való fogadása és szolgálata. Nem ismeri sem az elterméketlenedő vagy elfáradó, vagy hanyatló szakadékokat, sem az elfásuló vagy megmerevedő kihüléseket, sem a zuhantató egyenetlenségeket. Csupa kegyelem: harmatosan üde és az idő meghajlító s kifosztó terhétől érintetlenül friss. Pedig magas fokú szenzóriuma állandóan az élet nagy jelzéseit s hullámvonalait fogja. Nem is fél tőlük, kitárul előttük, s transzcendens íveléssel, ugyanakkor azonban testvéri embernek is megmaradt együttérzéssel emelkedik följük, de úgy, hogy mindig közelükben sugárzik s így öleli rájuk meleg és ragyogó jószágát. Az élethez, a világhoz,

az emberhez Sík Sándort nemcsak a költészet kapcsolja, s ezekkel nemcsak a költészet útján függ össze. Igaz, hogy a lelke anya-dala, és alapstruktúrája lényegében mindig költői jellemű és költői hangoltságú; a költő Sík Sándor elválaszthatatlanul, s több, mint ihlető társként kíséri a pap, a piarista szerzetes-tanár, az egyetemi professzor, a cserkész, a szerkesztő, az író, az esztétikus, a tudós, a zónok, a lelki életet művészien alakító Sík Sándort. Ez a költői áthatás azonban csak felfokozta Sík Sándor akció-erejét, s még dinamikusabbá hevítette kedvét ahhoz, hogy egy organikus egység összefüggésében és stílusával érvényesítse egyéniségének sokoldalú és finom érzékenységű hajlamait. Ezért állják körül születése jubileumi évfordulóját mindazok, akik nem tudnak elég hálásak lenni azért, hogy láthattak egy ilyen ritka és harmonikus színtézist, s osztályosai lehettek egy olyan fennkölt életnek, amely egészen a földön járt, s mégis minden pillanata ünnepi lét volt, amelyre egy felsőbb rendű élet-érzés valami zengő fényesség pátozát és temperamentumát hangolta rá mindenkor.

Mit jelent ez az annyi színnel kivilágosodó szellemi és lelki vonás Sík Sándor hetven évén? Honnan valók, hová tartanak, mit lehet velük és rajtuk megmagyarázni, s mit hoztak ahhoz, hogy több és nemesebb legyen tőlük a világ?

Ha úgy egységesen és egyszerre engedjük magunkra hatni Sík Sándor éveit, akkor mintha egy szobor-leleplezés hatása alá kerülnénk. Fogva tart és lenyűgöz bennünket, azután pedig uralkodó marad rajtunk az első és egyetlen róluk kapott benyomás: Szép élet! Egész élet! Ihletnek és alkotásnak, probléma-látásnak és megoldásnak, aktuális kor-érzékelésnek és szenvedélyes feladat-vállalásnak, hagyomány-kultusznak és új ígék sürgetésének, várásának elfáradhatatlanul nyugtalan útjain a lelkeség eszményeinek pünkösdi lobogása. Sehol semmi hiány, csonkaság, maradék, ellentét, ütközés, magát kívántató „Seinrest”. Ahová Sík Sándort hivatása szólította, ott mindig a szellem kelete lett s új napot jelentett. Sem az embernek, sem az élet rátekinthető várokozásának nem maradt soha adósa egyetlen egy olyan elhallgatott felelettel sem, amelynek megválaszolója reá várt. Gyönyörű küldetés volt és van e pályában jelen: övéi a föld legigézőbb magaslatai: az oltár, a szószék, a katedra s a költői ihletettségnek éig felnyúló oromzatai azzal az egyik reális világgal, amelyből kinőttek, s azzal a másik eszmei renddel, amelyet róluk be lehet látni, s amelyet mindig közvetítenek. Sík Sándor életének útja külsőleg csakúgy, mint belsőleg azért szép, mert harmonikus, töretlen. Akármerre indult is el, azt mindig végig tudta járni, s mindig eljutott az alkotás befejezésének önmagát élvező öröméhez. Fejlődése, kialakulása nem ismerte a kísérleteket, a romokat, a deficiteket. Pedig voltak harcai nemcsak a világgal, hanem önmagáért is. De amint problémái szenvedéseiben nem vérzett el s tragikus mélységei fölött virágszedő mosollyal állott, éppen így tudta harmonizálni kora jelenségeit: a klasszikus és modern ars poetikák egymás felváltásának és a XX. század tudomány története új fejezetének: a válság-tudománynak feltűnése idején átvezető szellemi életét. Mindig készlet, mindig egészet adott, a műalkotás merész és szabad újságával, de ennek kiszáradt szabályossága nélkül. Az ember, a tudós és a művész ritka egysége előtt állunk! Már maga ez az összhang is imponáló alkotás.

Történetileg szemlélve Sík Sándor pályáját, ez összeesik a XX. század első felének rendkívüli fordulatokat hozó menetével.

Ki gondolta volna, hogy a piarista rend váci novíciusai közé 1903-ban belépő Sík Sándor, akire, mint legfiatalabbra, az a megbízás esett, hogy

az emeletre fölvezető csigalépcsőn kis lámpásával társai elé világítson: „lampadarius” legyen, ezzel jövő-sejtetően kapta meg hivatása megvilantatását, azt, hogy „a világító ember” szerepe vár rá.

Költői útja a maga ifjúságának és a magyar szellemi élet század-
eleji felpettedésének kettős tavaszában indul el. Még mint piarista kis-
papnak nevét az 1902-ben megindult és Izsóf Alajostól nagyszerűen szer-
kesztett ifjúsági folyóirat: a *Zászlónk* kapta fel lobogására. Különös ösz-
szetalálkozása volt Sik Sándornak a *Zászlónkkal*! Ha van szimbolumba
szinte magától kívánkozó tény, hát ez az volt. A *Zászlónk* ugyanis ha-
gyománytalanul, a maga szükségességéből jött meg. Valami friss, izgató
és szokatlan fuvallat csapott be rajta, amely egyszerre hódított. Egy egé-
zen új lelkeség jelent itt föl s bontakoztatta ki a maga stílusát és prog-
ramját, amelyek nyílt és bátor távlatában egy az eddiginél aktívabb
lendületű, feladataira felyugtalanított és jövőjáró katolikus megmozdulás
állott. Majláth Gusztáv és Prohászka Ottokár ihlették ezt a kitűnő papi
nemzedéket, amelyet a köréje lelkesedett ifjúság közvetlenül közelítő bi-
zalmával: az „atya” névvel ajándékozott meg s vallott magáénak, és szer-
lette meg benne a holnapok új szabású, nagy papjait. Ennek a *Zászlónk*-
nak a csattogása visszhangzott Sik Sándornak fiatalos üdeséggel felcsengő
ütemeiben, az öröm olajával fölkent ritmusaiban, amelyek úgy hatottak,
mintha egy megvidámodni elfelejtő, fáradt kor életre kelt jókedve, ma-
gára ébredt ifjúsága tartotta volna velük bevonulását egy új század haj-
nalán. Minden nagy költő megjötté elő van készítve azokban a láthatat-
lan feltételekben, amelyek az ő idejét érelik. Sik Sándornál is ez az iro-
dalmi törvényszerűség ismétlődött meg. De kevés költőt fogadott olyan
kedvező pszichológiai légkör, mint amely az ő irodalomba lépését körül-
vette.

Pályája még jó ideig költői irányban fejlődik tovább. A *Zászlónk*
„fakadó rügye” kipattant, Sik Sándor költészetének élet-fája kábító vi-
rágzásba borult. Lassan megférriasodnak, megszilárdulnak és egyéni szint
kapnak lírájának vonásai és alakító formái: a hatalmas, látomásos kép-
zelet, a nyelv- és hangpompája, és... és az ezeken kiáradó himnikus
dal-stílus ujjongó lét-hangulata. Látszik, érzik, hogy majd ez utóbbi felé
találja meg a maga egész útját, innen hozza meg új költői világképét s
mondani valóját. Egyelőre még köti a magyar lírai hagyomány Tárkányi
Bélánál és Mindszenty Gedeonnál egyházi ihletést kapott öröksége. Még
emlékeztet az utóbbinak lírai szózatosságára és retorikus pátozására. De
az a rendkívül érzékeny nyelvképelet, a kifejezés-alakításnak a pillanat-
nyi asszociációkkal telített ez az izgatott és gyors készsége, nagy távolsá-
gokat összekötő merész ívei, a lírai érzékelés és szemlélet kitágulása, erős
intenzitású benyomások felé felfokozott vágyódása s felvevő kapacitása,
a metafizikai motívumok hangszerelésének új dallamú kizengése jelzik,
hogy ez a költészet úgy, ahogy most feszül és remeg, nem a formai és
tartalmi hagyományok lírája, már csak önmagához hasonlít. De valami
belső várakozás látszik rajta. Mintha nem volna egészen kész. Még nem
mindent hozott fel mélységeiből ahhoz, hogy egészen és teljesen rátaláljon
magára. Erre a feloldódásra ihlették rá Sik Sándor fejlődését Prohászka
és Ady.

Prohászka vallásos zsenijének diadalmas optimizmusával hatott Sik
Sándorra. Ez az optimizmus nemcsak program, hanem a század első év-
tizedében a magyar társadalomnak egy jórészében, éppen Prohászka mű-
ködése nyomán, már derűs és fénylő atmoszféra is volt. Sik Sándor költ-
észete úgyszólván beleszületett ebbe az atmoszférába, de csak ekkor vált
binnen világnézeti tudatossággá. Ady pedig új lírai stílusával: a szimboliz-

mussal és nyelvezeneiségével lett Sík Sándor sugallója. Ady körül ekkor még végletes szenvedéllyel folyik a harc költői igazsága elismeréséért s e sának bizonyos fokig osztályosa lesz Sík Sándor is. Ezek a hatások azonban Sík Sándor alkotó erőiben organikus folyamatokká váltak, s csak így volt lehetséges, hogy Sík Sándor nem mintázott, hanem felserkentett azonos hajlamaival és fogékonyságával primárius jellegű munkát végzett: teremtett, alkotott.

Semmi sem mutatja jobban Sík Sándor önállóságának erejét és mértékét, mint az, hogy a század elején, a *Nyugat* forradalma idején, amikor az irodalmi hatásoknak zsúfolt, leigázóan ellenállhatatlan, megvesztegető, fascináló és csak kis arányban ellenérzést keltő korszaka tombolt, amikor az irodalom útja költői lángelmék és epigonok két extrém sarka között naponként emelkedett és zuhant, ő el tudta magában szigetelni e hatások szertelenségeit s önmagához, tehetségéhez és egyéni irányához hűséges és következetes maradt. Prohászka rendkívül szuggesztív arányaiból csak a diadalmas keresztény élet-érzés modern hősét, „a biretumos Apollót” asszimilálta magába. Azonban mindvégig megőrizte a maga egyéni szónoki stílusát vele szemben és akkor, amikor minden magyar templom szószéke Prohászka egyetemi templomi szószékéhez szeretett és kívánt hasonlítani. Adyban szerette a modern magyar líra megteremtőjét, az új költői nyelv epochális nagyságát. De sohasem tudta magához engedni halálhangulatait és élet- vagy természet-látásának kísérleties vagy balladás árnyékvetésű megvilágítását. Így lett a magyar líra katolikus elviségű vonalán Sík Sándor is egy nemzedék-váltó történelemnek és irodalomnak modern fejezete.

Mind ezek a hatás-folyamatok símán, zökkenés nélkül, szinte természetesen illeszkedtek bele Sík Sándor költői szervezetébe. Általában feltűnő, hogy milyen gyorsan fejlődik, alakul ki s kapja meg végleges formáját, jegyeit lírája. Ekkor, a tizes évek felé, Sík Sándor már az Egyetemen van, Budapesten. Egyetemi hallgató, de országos név. Költészete mindenkiétől eltérő. Csak Harsányi Lajoséval mutat rokonságot, aki más-honnan indult el, de itt találkoztak össze az új, katolikus ihletésű magyar líra hajnalán. Umbria derűs lelki tájékaira és Rafael színeinek elragadtatására emlékezett. Nincsen azonban benne a modern líra hegyormainak „zúgolódó hatalmasságából” semmi. Megjelent verses köteteire felhangzik a kritika: „imaginarius”, „tejszínű miszticizmus”. Ki tehet róla, ha itt, ezek hallatára, Rodin védelme jut eszünkbe, amellyel oltalmába vette Rafael színeit: „Világosak, zománcosak. Friss tónusokat, virágosakat és vidámakat kínál. Ugyanilyen örökifjú az, mint Raffaello maga. Imagináriusoknak látszanak, de ez onnét van, hogy az az igazság, melyet megfigyelt, nem pusztán az anyagi dolgok világából való, hanem az érzelmek birodalmából, abból az országból, hol a formákat és a színeket a szeretet világoossága már átalakította.” Ennek a költői hírnévnek különös, izgató megvilágításában láttam először Sík Sándort az Egyetem folyosóján. Egyszerű, fekete piarista reverendájában csupa halk mosoly, kedves közvetlenség és spiritualis derű volt. Az egyetemi hallgatók, rajongók és kritikusok, lángoló és forradalmárok, csodavárók és blazírt pózzal mindent leintők, meglassítják mellette járásukat, azután valami összevillan a tekintetükben és jólesően tekintenek rá vissza: Ó az!... Pedig mindenáron feledtetni akart magán és magáról mindent. De gyönyörű izzású szemével ő sem tudott vitatkozni. Mi pedig, a XIX. század annyi magyar zsenit látó ifjúságának örökösei, akik hittünk a nagyságban, s akik most ennek a gazdag nagyság-örökségnek, mely e század elejére szállott át, tanúságtévői lehettünk, meghatottan néztünk bele Sík Sándor tekintetébe, ... Pro-

hászka látomásos arcába... Ady zseniális szemeibe... tanáraink tollára, tintájára, kézírására... Valami jelet kerestünk, amelyen egy hozzánk közel álló és mindent jelentő egyéniségnek felfedezésére elindulhatunk!...

Igen, az Egyetem, ez a mindig ifjú és tündöklő aréna! Künn Európa és a világ fölött már kezdett fojtott, fanyar, fülledt és túlérett lenni a levegő. De itt az Egyetemen általában és lényegében még szép és csendes volt minden. Világnézeti nyugtalanságok szokatlan tünetei kívülről behalatszottak ugyan és néha be is csaptak, de nagy és szilárd tanárok állottak a katedrán, akiknek mindent befogó és megvilágító csillagai ragyogtak fölöttünk. Csodálatosan korszerű és modern volt ez a mi Egyetemünk. Kapui mindig nyitva voltak. Sohasem kellett bebocsáttatásért dörömbölni semmiféle új irodalom-elméleti, irodalom-esztétikai, irodalmi vagy művészeti iránynak. Mindennel találkozunk és minden megoldást kapott. Ami kinn katolikusnak látszott, vagy volt, az itt benn logikus és világos lett.

Sík Sándornak kiváló tanárai voltak az Egyetemen. Ezek között első helyen áll Beöthy Zsolt. Finom fej, nemes arcél, nagyszerű elme. Szellemi területének átfogó távlatait és frissességét nem lehet eléggé csodálni. Mindent tud és minden érdekl. Egy modern plakát, művészi ujság éppen úgy foglalkoztatja egyetemi előadásait, mint az új építészet beton-kompozíciója. Vérbeli esztéta, rajong egy szép mozdulatért, egy artisztikus szóért, egy táj ősi itáliai hangulatáért, s mindenért, amin a magyar lélek ott hagyta a maga tragikus vagy hősi nyomait. Elnémult költő, elhallgatott regényíró, de minden írása és minden órája át van itatva és tele van futtatva a költői alakítás élő erezetével. Mindennek tudja az értékét, de azért egy kis régi magyar vers előtt éppen úgy megremeg a lelke, mint ahogy szinte fáj érzékelő finomságának a szépség Bartholomé síremlékén, és sírva tud fakadni, amikor a tudós akribia kétségbe vonja a kuruc költemények hitelességét. Ha egy festményt, szobrot vagy költeményt elemzett: csillogó, áhítatos retorikája, választékos, ötvözött nyelve, fénylő és meleg pietása, patriarchális mozdulatai az irodalmi géniust láttatták benne, amint örökségét hirdeti: „A művész szemeinek a szeretet a legszebb világossága...”

Négyesy László. Ha szobrásznak születik, a kis plasztikának remekelője vált volna belőle. A kis tényeket, jelenségeket, a vers elegáns testének egy-egy kécses ritmus-mozgását oly biztosan és világosan rátapintó szabatosággal senki sem tudta megmagyarázni, mint ő. Híresek voltak szemináriumi gyakorlatai, amelyeken az ifjúság esztétikai forradalma zajlott le előtte. Hallatlanul udvarias és megértő volt minden tanérvés iránt, de ugyanakkor éles értékítélettel tudta megadni mindennek a maga helyét s jelentőségét, a nélkül, hogy bárkit vagy bármit is megsértett volna. Ha azonban az irodalom „hitelrontóival” találkozott össze, ifjúi biztonsággal és hevülettel értett a kritika harci bárdjának kezeléséhez is. Mindennél nagyobb kár, hogy szétaprózta magát és nagy szintezisre nem jutott ideje.

Ott volt Katona Lajos. Ő volt a professzor, ennek eszményi megvalósulása. Nem lehet eléggé sajnálkozni azon, hogy oly későn került katedrára. Tudásának roppant anyagával, új módszerével beláthatatlan kihatású utat nyitott az irodalomtudomány fejlődésének. Az esztétizáló irodalomtörténetírás helyébe az összehasonlító irodalomtörténetet állította, megbízhatóságának és hitelességének védelméül, mind az esztétikai irány, mind a jövő szellemtörténeti módszer szubjektivitásának kockázatával és esélyeivel szemben. Egy-egy legenda, vagy XVI. századi, csak történeti érdekű vers tárgyalásának háttéréül felvonultatta e kor világirodalmát.

Szédületes, kísérteties tudás!... Mi lett volna, ha Katona Lajos megbolygatta és átdolgozta volna az egész magyar irodalmat és nem kellett volna Pázmányról hoztatott előadásának megtartása helyett oly korán „el-menni... meghalni!?”

Es az elfelejthetetlen Riedl Frigyes órái! ? Övé mindig a legnagyobb előadóterem, a híres XI. A zsúfolt létszámú hallgatóságon óra előtt ünnepi, színes zaj zsi bong, hullámszik végig. Mindenki tele van egy készülő nagy élmény előérzetének felverődő, csapongó izgalmával. Egyszercsak kitarul az ajtó és a hallgatók betóduló tömege között, észrevétlenül jelenik meg a katedrán Riedl Frigyes. Az embert önkéntelenül is szíven üti valami, amikor meglátja ezt a minden ízében érdekes Professzort. Mozgásában, egész magatartásában meglep az eredetiség, amely eleinte szokatlannul hat, de azután csak megszeretni lehet. Ahogy leül, ahogy színes karton-lapjait idegesen kiteríti vagy inkább szétszórja maga előtt, ahogy álmodozó kék szemeivel végigtekint hallgatóságán s egy kissé tompa, fénytelen hangján elkezdi előadását, azon éppen úgy, mint öltözködésén is, előmlik valami hanyag elegancia. Mindezt azonban pillanatok alatt feledteti gondolatainak és módszerének szellemes felfénylése, amely bűvölete alá vonja az egész termet. Minden téma közel áll hozzá, s mindegyiken talál valami új látni és kitapogatni valót. De mégis igazában a nagyok vonzzák. Újsága az volt, ahogy közelebb hozta egymáshoz az irodalmat és a művészeteket. Nemcsak filológiai éleslátással, nem is csak tudós biztonsággal, hanem művészi szemmel is látott és látatott. Előadásában éppen az volt a lenyűgöző, ahogy rekonstruálta Pázmány, Vörösmarty, Petőfi, Arany élete alkotó folyamatát s ezt a maga előttünk lefolyó átélésén át bennünk is életté tudta tenni. Éppen úgy beszélt, mint írt. Élőszavas és írott stílusának könnyed, artisztikus, attikai bája volt. Gondolataival együtt született s úgy áradt belőlük, mint a tavasz szépségeiből az illat. A Riedl-órák legizgatóbb vonzása azonban mégis az volt, hogy először mertek az újabb irodalom területére lépni. Nagy és történelmi méretű lépések voltak ezek az elindulások. Csak Riedl Frigyes tapintata, ízlése és tudásának pszichológiai művészete tudta megoldani ennek az anyagnak bonyolult, kényes és ezer probléma felé szétágazó természetét. Másrészt azonban Riedl mozdulatában az idők szándéka is jelentkezett: Az élő irodalom belépett a tudomány emlékezetébe, szellemi értékrendjébe. Az irodalomtörténetírás új fejezetéhez ért el.

Sík Sándorhoz minden tanára közel állott, de legtöbbit mégis Riedlhez vonzódt. Ilyen lesz majd ő is, amikor nemskóra katedrára lép.

Szerzetes-tanári működését a világháború előtt, 1910-ben, Európa utolsó napsütéses vasárnap délutánján kezdi meg. Vác lesz működése első helye. A váci hétkápolna csendes, Fiesoléra emlékeztető fái most is hűségesen őrzik a magányukba ihletett lelkével sokszor elvonuló Sík Sándor lépteit. *Vestigia luminosa!*... Innen csakhamar Budapestre kerül. Ekkor kezdődik el az a Sík Sándor-stílusú élet, amely évről évre gazdagabb sugarú lesz, s amelyet minden irányban alig lehet követni, még kevésbé kimeríteni. Úgy vagyunk vele, mint egy magas hegygel, amelyet egy pillantással nem tudunk átfogni, ezért különböző irányból közeledünk hozzá!

A budapesti piarista gimnázium az ország egyik első iskolája. Tanári kara a Rend legkitűnőbb tagjaiból állott. Mind éppen olyan nagy tanár, mint aminő értékes tudós. Ebbe a szerencsés milieube lép be Sík Sándor. Kitűnő tanárságának forrása: egyénisége, amelyet hagyományokon és példákön mindig meg tudott mélyíteni, de ugyanakkor csak magára hasonlóan őrzött meg. Tanításának első éveit nagy események teszik próbára: a világháború, egy új Magyarország helyzete és a magyar irodalmi taní-

tásnak a modern irodalomhoz viszonyuló kérdése. Sík Sándor minden eléje táruló és nyíló probléma-területet szinte küldetéses kor-érzékléssel old meg.

Modern szerzetes-tanár, aki tudja, hogy a ma tanárának igazi munkája akkor kezdődik, amikor iskolai órája befejeződik. Ez a felismerés, rendalapító őse szent lelkesítése nyomán, állítja be a diák-pasztoráció felbecsülhetetlen jelentőségű munkájába. Ebből a lelki szolgálatból születik meg *Imádságoskönyve*, amelyet klasszikus rendtársával, Schütz Antallal együtt írt meg. Ez az első modern magyar imádságoskönyv, amely a lelki élet finomultabb és emelkedettebb igényeivel számol. Igazi útítárs; arra való, hogy egy egész élet kísérője, barátja, bizalmasa és eligazítója legyen.

Középiszkolai katedráján új módszerű tanár. Az önmagában is már szuggesztivitást jelentő tény, ha egy költő áll a diákok előtt, mégpedig modern költő. Ez az esztétikai velejáró Sík Sándor tanításában az irodalom megszeretését és bizonyos fokú hajlamoztatás fölnevelődését hozta magával. És ha igaz az, hogy minden tanárnak tanítványaiában van a legjobb kritikája, akkor Sík Sándor tanárságának méltó dicsősége: Szerb Antal kulturája és művésze.

Sokoldalúságát, de még inkább lelkes életét egyre több helyen kívánja és várja a magyar katolikus társadalom. A fővárosban csakúgy, mint a vidéken ünnepet jelent a megjelenése. Egy-egy irodalmi szereplése felér egy konferenciabeszéd tartásával, hiszen minden költeménye ihlet az embernek magához való kedvéhez s ahhoz, hogy nagyobb legyen, mint önmaga. Mindennek természetes következménye lett, hogy a „*ministerium verbi*” vállalása elől sem térhetett ki. Szónoki stílusa egészen egyéni, szinte kontrasztja a költőének. Hiányzik belőle a pátosz robogása és hatalmas hullámszerű mozgalmassága. Feltűnő, hogy milyen nyugodt, higgadt a hangja és milyen fegyelmezett és erős a logikai felépítése. S éppen ezzel a közvetlen kedvességgel hat. A költő cizelláló keze természetesen láthatatlanul ott dolgozik a kifejezések irodalmi szóttesén, a téma-látás és kezelés módján és a mondatok ritmikus lejtésén és zenén.

Sík Sándor életében azonban a központ, ahová mindig visszatér, most is és továbbra is a költő marad. Egymás után jelennek meg verseskötetei, amelyeket elismerésre méltatnak az irodalmi közvélemény illetékesei. Sík Sándor neve ekkor már irányt jelent, s nyomában egy új katolikus lírai nemzedék sorakozik fel. Sokban segítségére siet e spirituális feltörekvésnek az *Élet* folyóirat, amelynek multhatatlan érdemű szerkesztője, Andor József, a néhai Cyprián, éppen oly vezető, mint nevelő érzékkel gyűjti a folyóirat köré össze ezt a lelkes csoportot. Andor József s mellette a drága emlékü Tarcai György (Divald Kornél) nagy hagyományt jelentenek. Mind a ketten a *Magyar Szemle* korszakából valók s munkatársai voltak ennek a folyóiratnak, amelynek érdemei és értékei méltatlanul és hálátlanul haloványodtak el *A Hét* mellett. Andor József és Tarcai György kapcsolódtak össze a *Magyar Szemle* örökségét az *Élet*en át az új katolikus irodalommal, amelynek élén Sík Sándor és Harsányi Lajos jelezték ennek programját. Ez az irodalmi mozgalom csak mélyebb áramlást és nagyobb szabású életet kapott, amikor Alszeghy Zsolt hatalmas tudása és világirodalmi horizontú műveltsége és izlése vette át a folyóirat szerkesztését.

Sík Sándor lírai költészetének egészéhez tartozik az a szolgálata, amelyet a *Szent vagy, Uram* kötetében végzett. A magyar egyházi költé-

szet sokat köszönhet Sík Sándornak ezért a munkájáért, amellyel átdolgozta egyházi énekeinket, lecsiszolta róluk az idő és a nyelv avult rozsdáját, fokozta dalszerűségüket, egyházi szépségüket, anélkül azonban, hogy elvett volna bármit is ősi ízükből.

A líra azonban nem nyújtott Sík Sándor tehetségének elég lehetőséget a maga adekvát kiélésére és megnyilatkoztatására. Ezért fordul minden író örök vágyához: a drámához. Vörösmartyas sors-ismétlődés!... A minisztérium hagyományait újítja fel, benn marad tehát ihlete körében, de pszichológiai mélységekkel ad új drámai érdeket témáinak s ezzel modernizálja ezt a műfajt. Történeti drámáit pedig problémájuk megrázó magyar igazságával és gyönyörű dikciójával teszi értékesekké. Ez a nyelvi koloratúra és a szimbolikus beállítás jellemzi választékos élvezetet nyújtó novelláit is.

Ezen a minden irányban kiterjedő pályán meg kellett jelennie az irodalomtudósnak és esztétikusnak is. Nagy munkák őrzik itt is Sík Sándor nevét. Az elindulást feléjük Sík Sándornak tanári gyakorlatából megszületett tankönyvei, számos értekezése az irodalomtudomány, a verstan, az esztétika köréből és kritikák jelzik. Monumentális és magisztrális magaslaton állanak: *Gárdonyi, Ady, Prohászka; Pázmány; Zrínyi; Esztétika*. Ezeket már a szegedi egyetem tanára írta a szemléletnek, értékelésnek, rendszerezésnek azzal a mindig egyéni tudásával és nemes ethoszával, amely minden írását mindig is jellemezte.

Sík Sándor munkásságának ezen önálló irányával párhuzamosan halad műfordítói tevékenysége. Irodalomtörténeti esemény volt *Zsoltárfordítása*. Kálmán Károly zsoltárfordításának ragyogó nyelve még élt, s nehéz volt szépségeitől szabadulni. De hibája, hogy nem volt tudományos értéke. Sík Sándor fordítása viszont rendkívül alapos és modern szövegkritikai tanulmányon alapult s így szólaltatta meg a zsoltárok lelkét. Ugyanez a filológiai alapvetés előzte meg középkori himnusz-fordítását is, ahol nemcsak a szövegnek, hanem még a ritmusnak is eredeti hangulatát művészileg tudta érzékeltetni.

Ebben a folytonos, szinte minden katolikus mozgalomban jelenlevő, sugárzó, irányító, nevelő munkásságában jött el érte az 1947. esztendő, amely Rendje élére hívta. Azóta nincsen egyéni élete, csak Clairvauxi Szent Bernáttól is megsóhajtott ritka és röpke pillanata — *hora parva et rara* —, amikor boldog áhítattal érzi, hogy „Genius száll” rá és ismét tud költő lenni...

Sík Sándor odatartozik ahhoz a halhatatlan magyar „piaristaság”-hoz, amelynek kezdetén Révai Miklós áll, s amelynek történetét a tőle intónált „Divinus Hungarismus” kapcsolja össze és hatja át. Hozzá, de meg magunkhoz is méltóbbat nem tudunk kívánni, mint amit nagy költő-ösével köszönhetünk rá:

Fény nevére, áldás életére !

AZ ELSŐ SZEGEDI ÉVEK

Ahogy az évek múlnak, úgy gyarapodnak emlékeink. Ha arra gondolok, már húsz éve annak, hogy 1939-ben Radnóti Miklós javaslatára Beck Andrásral plakettet készítettünk Sík Sándor ötvenedik születésnapjának ünnepelésére... Ebben az évben ünnepelhetnők Radnóti Miklós ötvenedik születése napját is a hetvenedik évébe lépő Sík Sándorral együtt. Akaratlanul is így kellett kezdenem azt a néhány mondatot, amellyel szeretnék odaállani Sík Sándor barátainak, tanítványainak körébe. Hálás vagyok, hogy a szeretet és tisztelet néhány szavát én is elmondhatom – szegedi éveire, szegedi éveinkre emlékezve.

Az 1929/30-as tanév első felében már ismerkedett, vitázott az a baráti kör Szegeden, amelyből a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma alakult. Nem voltunk még ekkor mindnyájan együtt (Radnóti Miklós és Baróti Dezső a következő évben lettek első éves magyar–francia szakos hallgatók) s nem is volt mindenben világos előttünk az, amiről vitáztunk s különösen az, amit meg akartunk valósítani. Mindenesetre legalább olyasmit akartunk, ami addig még nem volt sem irodalomban, művészetben, sem tudományban. S forradalmat is akartunk, gyűlöltük Horthy–Bethlen „rendjét”, társadalmát. Magam olyan dráma írásán törtem a fejem, amelyben a főszereplő a láthatatlan kórus (az az idő volt a szavaló kórusok ideje) s a színpadon csak némán ágáló figurák láthatók – róluk mond ítéletet a kórus s végezetül mind összecsucsklanak, mint hirtelen elengedett bábfigurák, s fölöttük még percekig zúg hol sötét, hol élesvilágos hangon a nép kórusa. Hont Ferenc, aki néhány évvel idősebb volt nálunk, nagy rendezői terveket forgatott, Tolnai Gábor egy egész irodalmi műfaj geneziséét akarta megoldani, Buday György rádiót akart Szegednek, a tanya kérdésének megoldását szervezte s első nagy famesztet-sorozatán töprengett. Sorolhatnám a terveket.

A csupasz valóság meg az volt, hogy nekünk Tolnaival magyar szakosként az öreg, fehérbajszú Dézsi Lajos monoton irodalmi és Horger Antal tollba diktált nyelvészeti előadásait kellett hallgatnunk. És Erdélyi Lászlónak a gyermekességig naív művelődéstörténeti előadásait. Hiszen igaz, ebben az első félévben is volt egy-egy jó előadás, de az első benyomásunk sivár és ijesztő volt. Dézsi egyetlen szónyi változtatás nélkül olvasta fel a nagy zajban litografált jegyzetét, amit ugyanígy kellett a kollokviumon iskolásan felmondanunk. Nem követelt tőlünk mást, eszébe se jutott, hogy ellenőrizze: az előadott szerzőktől olvastunk-e akárcsak egy sort is. Nem Vörösmartyt kellett ismernünk, hanem az ő derék laposságait Vörösmartyról. Kisfilológus volt, hogy a német kifejezést magyarítsam – jelentéktelen, gondolatnélküli tanár, a mi legforrongóbb korszakunkban. Még valóságos érdemeit is nevelésnek tartottuk, ahogy Gombocz Zoltán szigorú kritikáját Horger „Fonetiká”-járól a legélvezetesebb nyelvészeti olvasmánynak. Így telt el ez a félév. Borzadó megértéssel hallgattuk annak a kollégánknak a fejtegetéseit, aki inkább átment matematika-fizika szakosnak, semmint ezeket a kollégiumokat hallgassa.

A második félévben aztán nagy változás történt. A karácsonyi szünet nagy vitáiban kialakult a Szegedi Fiatalok munkaterve, annak első vázlata, megtudtuk, hogy új professzorok is kerülnek az egyetemre, s minthogy a magyar mellett latin–görög szakos is voltam, felhívták a figyelmemet egy nagy tudósra, Marót Károlyra, akinek ugyan nem adtak egyetemi katedrát, de többet tud három-négy tanszék kinevezett

urainál is. (Nem is kaphatott tanszéket a felszabadulás előtt Marót Károly; akiről külön fejezetet kellene írunk – de másik fejezet lesz az !) Arról volt szó, hogy úgynevezett világnézeti tanszékeket létesítenek a mi egyetemünkön, Várkonyi Hildebrand kapja a pedagógia-lélektani, Sík Sándor a második magyar irodalomtörténeti tanszéket, s úgy emlékszem ekkor, vagy valamivel később került Szegedre, mint pedagógus professzor Mester János. Nem volt különösebben jó hangzása a „világnézeti tanszék” szónak, mit tagadjuk. Mintha külön ürüggyel, az egyetemen hirdetett tudományok mellett a katolikus világnézet számára tanszékeket állítanának. Felparázslott a katolikus–protestáns ellentét. Idegenkedés és várakozás fogadta az új tanszék-vezetőket. Mi ekkoriban úgy éreztük már, hogy az ilyen ellentéteken túl vagyunk, a társadalom más: mélyebb, gyökere-sebb ellentéteire kezdtünk figyelni. Mi magukra a professzorokra voltunk kíváncsiak, tudományukra, emberségükre. Elsősorban Sík Sándorra, aki-nek verseit, Adyról szóló tanulmányát ismertük már s reméltük, végre irodalomról is hallunk majd.

S ekkor ismerkedtünk meg, mindjárt a második félév elején Sík Sándorral. Nem csak a professzorral. Nehéz az efféle jellemzés. Ekkoriban még nem voltam kollégista, hanem a népkonyhán kaptam ebédet, vacsórát, csak a második év eredményei után lehettem a város ösztöndíjasa a Szent Imre kollégium egyik ingyenes helyén. Hát sovány voltam Tolnai Gábor barátommal együtt, borzas és sovány. Jelentkeztünk Sík Sándornál, hogy szeretnénk átiratkozni a szemináriumába. Jól megnézett bennünket, hallott is felőlünk egyet-mást. Most is emlékszem hirtelen, gyors fordulására, megsuhogott a reverendája, az ablakhoz ment, kinézett a sportpályára, aztán sebesen visszafordult. „Maguk nagyon soványak, sokkal több tejet kell inniok.” Aztán megmagyarázta, hogy holnaptól kezdve naponta egy-egy liter tejet igyunk az egyik tejcsernoban, majd ő előfizet havonta erre. Így is történt, így kezdődött ismeretségünk. Akármennyire forradalmároknak készültünk, annak a tejnek az ízét nem lehet elfelejteni. Nézetekben az évek múlásával egyre s egyre több lett a különbség (s ezt sohasem tagadtam előtte), de ezt az ízt el nem feledném.

Előadásairól szóljak ? Az első kollégium, amit nekünk tartott „A magyar költészet a millenium után” címet viselte s előkészítője volt a későbbi, a modern magyar irodalomról szóló előadásainak. A következő évben folytatta ezt a kollégiumot s mellette a XIX.-ik század irodalmáról adott elő, s mi az előző félévben Dézsi előadásában „Vörösmarty és kora” c. kollégiumot hallhattuk ! Volt módunk az összehasonlításra, s a fiatal egyetemisták magabiztos kegyetlenségével össze is hasonlítottuk ezt a szenvedélyes, sziporkázó előadásmódot, amit ugyanakkor az erőslogikájú szerkesztés fogott össze, Dézsi halovány, iskolás közhelyeivel. S végre megvillant előttünk a költemények legbensőbb értelme, a versek szépsége, benső gazdagsága. Költő adott elő költőkről, s mi szomjasan hallgattuk, hiszen jószerivel mindnyájan költőknek is tudtuk magunkat. Ekkor már Radnóti Miklós is ott ült közöttünk a padban. S ebben a félévben még volt egy speciális kollégiuma is: „Remekművek elemzése.” Itt tanultuk meg, hogyan is kell egy-egy mű mondanivalóját és formai vonásait egységbe látni. Tudom, Radnótit elsősorban ez az egy óras kis kollégium ragadta magával, itt kötött életreszóló barátságot professzorával, itt nyílt ki először egyetemi órákon. Én ekkor már Solymossynak a népmeséről, az egyetemes néprajzról szóló kollégiumainak hatására elhatároztam, hogy három szakom ellenére egy negyedik, a folklór mellett kötök ki, de egy óráját sem mulasztottam.

S nem is csak az órákon vettem részt s nem is csak a szemináriumok-

ra készültem hol dolgozattal, hol bírálattal. Külön szemináriumunk is volt négyünknek, kiváltságosoknak (Radnóti, Tolnai, Baróti meg én voltunk ezek a négyek) Sik Sándor két kis szobányi szerzetesi lakásán. Ezek voltak a teázó szemináriumok. Mertha minket tejjel itatott is, ő a jó erős teákat kedvelte s velünk is megszerettette. Ezen a külön szemináriumon az akkoriban legmodernebb irodalomtörténeti irányzatok német, francia, angol műveit ismertettük, vitattuk meg. S amíg az arany tea erősillatú párja fölé hajoltunk, Cysarz, Petersen, Strich, Abercrombie, van Tieghem neve kavargott a levegőben. Kialakult szokás szerint bátran és élesen bíráltuk egymást, ez a barátságon semmit sem rontott, hiszen az „idegenek” előtt életre-halálra védtük egymást. De ezeken a vitákon (s általában a Szegedi Fiatalok belső vitáin) nem volt soha semmi kímélet. Jó iskola volt, még akkor is, ha ebben az időben a szellemtörténeti, izléstörténeti iskolák korlátain nem láttunk mindig keresztül.

S idetartozik, a szegedi egyetemi emlékek közé, hogy véleményünk kialakítását a professzori tekintély nem akarta erőszakos irányítással befolyásolni. Radnóti Miklós szerette mondogatni későbbi éveink során (ő, aki annyira szeretett volna tanítani, akiben oly erősen lobogott a pedagógus erosz), hogy Sik Sándorhoz hasonló pedagógussal soha nem találkozott életében. Úgy vitázott velünk, mintha kortársak lennénk, egyforma pozícióban. Szenvedélyes kíváncsisággal figyelte vitánkat s aztán érveink közé vetette a maga érveit. S nem túrta, hogy a professzor *szavát* fogadjuk el: az *érv* igazának kellett mindig győznie. Ezt a módszert, ezt a tanítását sem felejtettük el. S azt sem, hogy egyre világosabban kibontakozó nézeteink ellenére sem tagadott ki szívéből. Nem állítom, hogy a harmincas évek elején mi Szegedi Fiatalok mindnyájan öntudatos kommunistákká s főként képzett ideológusokká váltunk. De ezekben az években maga a magyar társadalmi valóság nevelt, a szegedkörnyéki, szabolcsi tanyák, faluk, a szegedi szocdem ifik szemináriumai neveltek bennünket. Mikor elmondottam Sik Sándornak, hogy mit tapasztaltam az egri érsekiség földjein Tiszapolgár környékén, milyen földeket osztott szét béresei (jobbágyai !) közt az érsekiség szigorú jószágkormányzója – csak sóhajtott s aztán szerzetesi alázattal magyarázni igyekezett nekem az akkori érsek személyes jóakarátát, beteges öregségét. Természetes, hogy nem engedtem: nem az érsek személyével van nekem bajom, hanem az egyházi nagybirtokkal s általában minden nagybirtokkal! Meg akartam magyarázni politikai nézeteimet, azt a kibontakozó gyűlöletet, amit Horthy Magyarországa, ez a félféudális-félkapitalista világ keltett bennem is, társaimban is. S e beszélgetés során elmondottam azt is, egyre mélyebben belebonyolódva a magam friss fölfedezéseibe, keserű, kegyetlen élményeibe, hogyha Magyarországon az egyházi nagybirtok így terpeszkezdhetik, ilyen embertelen, akkor ez a katolicizmus megérett az ítéletre. „Nem teremtett a magyar katolicizmus a barokk óta semmit, s azt sem tudom, hogy ezt a provinciális barokkot érdemes volt-e megteremtenie!” – vágtam oda, kímélet, tapintat nélkül. S ma is élesen emlékezem erre a néhány órára, hogyan is feledhetném el. Annyi mindent mondtam még, nincs mód se, alkalom se, hogy itt felsoroljam. De azt le kell írnom, a tisztelet és szeretet szavaival, hogy ez a vita sem választott el professzoromtól. Nem tekintett eretneknek; nehéz, keserű szavaimért sem neheztelt s éppúgy fiának tekintett, mint „Miklós fiam”-at, Radnóti Miklóst, akit talán mindnyájunk közül a legjobban szeretett, akit pörében bátor szóval támogatott, akivel később már nem politikai kérdésekről vitázott, hanem verstani problémákról, aztán Miklós életének egy nehéz, válságos szakaszán a vallás vigaszáról, a vallás menedékéről. Hogy ezek a beszélgetések a val-

lásról, milyen problémákat jelentettek Radnóti életében és költészetében, s hogy végül is nem adtak, nem adhattak menedéket a hitleristák s a nyilasok elől a költőnek — az már nem ennek az emlékezésnek a lapjaira tartozik.

Sorjázhatnám még az emlékeket — de csak ezt a néhány képet akarom most kiragadni a multból, egyetemi tanárságának legelső éveiből. Első szegedi tanítványai között voltam, doktori disszertációmát Néki készítettem nagy aggodalommal és mértéktelen göggel. Az ifjonti gögöt Ő is nyesegette, tapintattal, iróniával, segített az idő is. A mulandó gög mögött éber maradt az aggodalom: később is, hány tanulmány, könyv írása után is megmaradt: vajon mit szól ehhez a „Professzor Úr”? Most is, hogy ezeket a sorokat kopogom az írógépen, elevenen munkál bennem: oly rég nem találkoztunk, hosszú hónapok óta, oly sok elvi, meggyőződésbeli különbséget állított közénk az élet s teremtettünk magunk is — vajon szeretettel fogadja-e ezeket a hevenyészett, vázlatos sorokat? Sohasem tagadtam ezeket az elvi különbségeket, de sohasem szégyelltem a hálát, amit máig megőriztem tanáraim, professzoraim iránt. S ez oszlatja el aggodalmamat: akkor sem zárt ki „Sík tanár úr” a szívéből, most hetven évesen is bizonyára csak a megértés s a szeretet parancsol Néki. A megértés és a szeretet, amely lényének is, költészetének is legbensőbb, legjellemzőbb vonása.

Hadd emlékeztessen ezekre a vonásaira ez a néhány mondat.

Sándor István

A KÖLTŐ

Tizenkét verseskötetével — drámái, elbeszélései, műfordításai, irodalomtörténeti, pedagógiai és vallásos művei hosszú sora ellenére — a köztudat elsősorban lírai költőnek látja Sík Sándort. Az emberi életmű természetesen sokkal szervezettebb és bonyolultabb egység, semhogy a lírikusnak ilyen egyoldalú kiemelését ne kellene erőszakoltnak tartanunk. A költő, aki verseiben megnyilatkozik, esztétikájában nemcsak a szépség filozófikusan elvont elméletét, de a művészi teremtő munkának műhelytitkait is sok finomsággal bontja ki; s vajon nincs-e köze mindezekhez lírikus adottságainak? Drámái — a *Salomon király gyűrűjétől az Egig érő toronyig* — az emberi szenvedélyek mily gazdag regiszterével s a költői nyelv mennyi érzelmes kifejezésteljességével árulják el: itt költő beszél! Pedagógiai és lelkipásztori sikereiben pedig éppúgy jelentős szerepe van annak, hogy ismeri az ember érzésvilágát, mint annak, hogy tud az emberek nyelvén szólni: nem egyszerűen a hivatal begyakorolt módszereit és szövegeit veszi igénybe, hanem egyéni képességeit, lírai erejét, költővárázsát kamatoztatja. A tétel természetesen fordítva is áll: egyéb irányú tevékenységei nemcsak lírájának témaköreit, de jellegét is befolyásolják. Ha mindezek ellenére elsősorban költői mivoltában vésődik Sík Sándor kortársainak emlékezetébe, ennek magyarázata egyszerű: jelentős költőegyeniséggel, különös tehetségű lírikussal állunk szemben, akinek lényeges mondanivalója van, s mondanivalóját a legváltozatosabb hangszerelésben, megragadó művészi erővel és ötletességgel tudja közkinccsé tenni.

Sík Sándor ahhoz a költőnemzedékhez tartozik, amely az 1900-as évek második felében a magyar líra nagy forradalmát hajtja végre. Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád, sőt Gellért Oszkár és Füst Milán is, éppúgy, mint Harsányi Lajos és Sík Sándor az 1880-as évek szülöttjei s voltaképpen csak az

üttörő, Ady maga, látta meg néhány évvel korábban, a hetvenes évek derekán a napvilágot. Messze vezetne az okok kutatása, amelyek e nemzedéket éppen lírikussá formálják s hozzá még a líra forradalmárjaivá, akik „új időknék új dalaival“, a modernné fejlődő ország lelkivilágának merészen újszerű tolmácsolásával lettek korszakalkotó jelentőségűvé. Eredményeik kétségkívül széles európai, sőt világspektrívát tételeznek fel: tudomásul veszik és mélyen átéliük korunk szellemi törekvéseit, magukévá teszik kultúráját, vívódnak társadalmi viszonyaink ellentmondásosságával éppúgy, mint az összeomlás felé tartó nemzet kibogozhatatlanná vált problémáival. Mindezekon felül pedig nagy érzékenyséű, befelé élő egyéniségek, sajátos érzelm- és képzeletalkattal, de egyben a megmutatkozás, az önfeltárás állandó nyugtalanságával s erőteljes versteremtő hajlammal, amely a hagyományos irodalmi formák egyre újabb felbontására és átfogalmazására készíti mindannyiukat.

Bátorságuk, amellyel témáikhoz nyúlnak, problémáikat csontig elemzik, s a közöny, a megalkuvás, a felületesség, a langyos középút konvencióit a valóság, a nemzet, a társadalom kérdéseiben felszámolják — e polgári kényelemhez szokott korban valóban meghökkentő. Űgyszólván nincs is verseskötetük, amely vihart ne keverne, fellépésük éveiben s hozzá még nemcsak a szembenálló, de az egy hitet, azonos társadalmi-politikai nézeteket vallók táboraiban is. Az új zengésű, új konstrukciójú, hangulataiban és képzettársítási technikájában, nyelvkezelésében és verselésében annyira szokatlan költemény ugyanis mint műalkotás is problematikus: — feltöresre váró dió. Az elragadtatott hívek és elkéseredett ellenzék szócsatájától hangos a sajtó. Magyar földön a vers soha addig annyira közügy még nem volt, mint e nemzedék indulásának éveiben.

Sík Sándor első kötete, a *Szembe a nappal* 1910-ben jelent meg, s mintegy félszáz verse közül nem egyen még a zsengek kiforrotlanságai is szembeötlenek. A maga egészében a gyűjtemény mégis igen figyelemreméltó. Szimbolikus formanyelve, hangulatidéző művészete csakúgy, mint érzéseinek közvetlen áradása, lírájának személyessége szokatlanok a magyar katolikus költészet konzervatív közönségének, amelytől elsősorban várhat visszhangot. A költőnek, aki nem a logika szenttelenségével morzsolgatja végig a dedukciók láncszemeit, hanem Istennel való találkozásáról, a zene és a képek nyelvén, forró bensőséggel, lírai módon beszél, éppúgy meg kell küzdenie az értetlenség ellenállásával, mint kortársainak. Konzervatív részről kézenfekvő így a modernizmus, a pantheizmus, sőt a szabadszerelem vádja is, amely a kötet osztályrésze lesz. Pantheizmus — mert Isten jelképeként a Nap, a Hegy, a Tenger jelenik meg verseiben; modernizmus — mert a fogalmilag körülhatárolt „Isten“ helyett a végtelen Szeretet valósága jelenti a költőnek az Örökkévalót; s szabadszerelem — mert a „hajnal szerelmeseként“ testvéri öleléssel karolja át azokat, akikben, mint benne, az optimizmus, a remény, a jövő akarása él:

*Azt szeretem, aki nevet,
Akinek rózsaszín az arca,
Aki örül, aki kacag,
Aki dalolva megy a harcra.*

Talán fölösleges bizonyítanunk, mennyire a kifejezés újszerű költőisége magyarázza egy kevésbé fogékony, izlésében bárdolatlanabb és konzervatívabb csoportnak állásfoglalását Sík Sándor első verseivel szemben.

Nem kisebb bizalmatlanság fogadja azonban a költőt a másik oldalon, a Nyugat frontján. Bár Ady által polgárjogot nyert a lírában az Istennel viaskodó bizonytalanság, hit és hitetlenség közt tétovázó vergődés („Nagy Istenhit és örök kétség Kik körmüket egymásba vették: Ady, te vagy“ — vallja erről maga), a megtalált Isten dicsérete Sík Sándor módján ezen az oldalon

pusztán „a kinyilatkoztatott vallás tejszagú misztikumainak“ felmagasztalása-ként hat. S hozzá még az ifjú költő mindjárt címadó költeményében a napkeltét, az egészséget és életigenlést hirdeti — mint vélik, a *Nyugat* halálsejtelmes, pesszimista szemléletének programszerű ellentétéként:

*Megvillan a fény és fölkel a Nap.
Biborosan és aranyosan.
Ifjan, tüzesen és szerelmesen.
És én, kitárt karral és szívvvel,
Ifjan, tüzesen és szerelmesen,
Nézek szembe a Nappal.*

E vélekedés nem kevésbé felületes és elhamarkodott. Az elfordulás a *décadence* nálunk is adott jelentőségétől, s a „józanság kábultjaitól“ — valóban programszerű. De a kötetbe foglalt versek kivitelezése igazolja azt is, mennyire egy nyelven beszél Sík a *Nyugat* jeles íróival s mennyi készséggel tanul tőlük.

Ma, egy fél évszázaddal megjelenése után a kötet egy kissé már az irodalomtörténeté. Gondosabb kutatással könnyű volna kielemezni, milyen irodalmi hatások, ihletések serkentik, alakítják írói egyéniségét. Meglepő, mennyire távol marad költészetétől Mindszenty Gedeon, a 19. század napköltője, akiről ugyanebben az évben könyvet írt. Annál mélyebben ihleti viszont a század magyarságának vallásos lángelméje, Prohászka, a maga költői dikciójával, istenkereső szenvedélyével és rajongó természetszeretetével, amely a nagy hegyek geológiai alkotásában éppúgy a Teremtő ujjának érintését fedezi fel meghatódva, mint az elhagyott madárfészkekben. Talán szabad a költő későbbi idevágó nyilatkozatát ismételnünk: „A misztika nyelvét szenvedélyesen átélt olvasmányok, elsősorban a nagy egykorú zseni-élmény, a legnagyobb magyar misztikusnak, Prohászka püspöknek hatása adta számba.“ Másik ihletője, Ady főként nyelvét, verstechnikáját, de szimbolikus versépítő módját is befolyásolja s hangulatlírájának sejtelmesen borzongató darabjain különösen érezteti hatását. Utóbb Prohászkaéhoz hasonlóan Adyval is alapos tanulmányban foglalkozik; úgy véljük, e dolgozatainak első előmunkálatai ifjú éveikig nyúlhatnak vissza. Kapcsolata Adyval mindenesetre elgondolkoztató: Ady felszabadító és serkentő hatása Harsányihoz hasonlóan az ifjú Sík költészetében is nyomon követhető: meg kell éreznünk, hogy Ady kifejező művészete rendkívüli lehetőségeket nyújt olyan lírai mondanivaló tolmácsolásához, amelyek más esz-közökkel úgy szólván megragadhatatlanok és megközelíthetetlenek. S a két kortárs mellett a zsoltárok, a Grál-legenda, Maeterlinck ihletése egyfelől, s a kuruc költészet, Kölcsey, Vajda és a lírikus Madách a másik oldalon, — hogy csak a legszembevetőbbekre utaljunk hirtelenjében.

De van e kötetnek egyéb tanulsága is. A modor, amely Prohászka, Ady és általában a modern líra hazai és külföldi mesterei nyomán Sík Sándor költészetében kialakul, sokszor még modor, köntös, nem a költő természetes magatartása, nem a költő maga. Hangsúlyozott modernsége a kezdetnek ezekben az éveiben némileg még „stílusromantika“, tudatosan vállalt szerep, költői alkalmazkodás a kor ízléséhez, irodalmi igényeihez. Versformák roppant sokféleségét próbálja ki, nem egyszer bravúrosan, s különböző témájú verseinek hangvételében hasonló változatosságot, rugalmas nyelvi, magatartásbeli alkalmazkodó készséget figyelhetünk meg: ifjú erények és ifjú hiányosságok. A költő tisztában van erejével, de látja-e már a maga sajátos feladatait?

Néhány versének hangulatlalossága azt mutatja, hogy legalábbis közel jár a feladatok felismeréséhez. A természetnek az Istenre utaló prohászkaikai funkciója mellett Sík Sándor számára van már ekkor is egy sajátos további jelentősége: a holdból, a napból, mezőből, hegyekből valami hívogató erő, hangulat árad, amely különös, bensőséges kapcsolatot létesít vele, a mindenség

egészébe vonja, a világegyetem egységébe öleli családtag, testvér gyanánt, hogy otthonára találjon s megbékélve elpihenjen. Madách verse, a *Dalforrás* vet fel hasonló problémát: „Nem is tudom már, lelkem hol végződik, Vagy a nap fényének hol kezdete.“ Az ifjú Sík Sándor verseiben hasonlóan visszatérő téma:

*Én nem tudom, a Napból fakad-e a fény,
A tüzes, imádságos és szerelmes,
A sivatagra és az én szívemre ?
Vagy belőlem forrásozik a nap ?*

Bármily romantikus e koncepció, a természet előtt kitaruló, pihenni keblére térő költő fejlődése szempontjából nem csekély jelentőségű. A nagyvárosi ember általános nosztalgája a természet után e koncepcióban bizonyos értelemben programmá válik: el nem szakadni a természet valóságától, meg-megújuló kapcsolatokat létesíteni a bogarak és bocik, erdők és hegyek, virágok és ribizs-kék világával. Mintha maga is érezné, hogy az álmok, sejtelmek, borzongások, az esti félhomály hangulatai nem az életnek azt a teljességét jelentik, amelyet áhít, s az irodalom, a könyvek, a kordivat szűrőjén át hozzá szívárgó benyomások csak elmosódott árnyképek abból az Univerzumból, amelyet a maga egészében szeretne birtokba venni. A romantika mélyén, íme, a realizmus csírái nyugtalankodnak.

A *belülvalók mécsé* 1912-ben a maga újabb félszáznyi versével más úton segíti közelebb önmagához. Az új könyv jelentős részét egyetlen nagyarányú lírai kompozíció, az ifjú szív Istenhez való viszonyának, e szent kapcsolatnak első sokoldalú kibontása foglalja el. A „belülvalók“ ennek az élménykörnek történései; a „mécses“ — a költészet bátoratlan fénye, amely az emberi szív rejtékét felderíteni hivatott: „tűznél tárgult szemmel láss ősi titkokat“. Elhagyni egy eszménytelenné lett világot, a sivatag magányába térni, levetkezni és elhagyni még régi énünket is, felismerve, hogy immár idegen tőlünk, s önmagunk mélyén találni meg igazi önmagunkat — ebben foglalható össze e titkos történések első szakasza. Aztán a „könny születése“ van soron, amelyet elkövetett bűnünk felett ejtünk — hisz „a könnyben van az élet“, záporozása jelenti megérkezésünket egy új, tiszta világba, ahol lehajlik hozzánk az isteni szeretet:

*Nem tudom ki, nem tudom hogy,
Átkarolt két meleg karral
És kezem kezébe vette.*

A versek egy harmadik csoportjában az Isten és a lélek bizalmas, szerető találkozásai következnek, a „theoriának“, az Isten látásának boldog percei a szentek-szentje rejtekén, a hétlakatú vasajtó megett, — a megtisztult lélekben.

*Az ágyam szélére leültél.
Jól láttalak a szikra tűznél,
Mely két szemedből égetett
És fölgyújtotta a lelkemben
A hamvadó nagy tüzeket.
Néztél, néztél Te mindig engem
És én csak Téged néztelek.*

Külön téma: akik nem keresik Isten s a „kerítésen kívül maradtak“ s ismét külön téma: a „jegyeség“ a maga boldog élményeivel. Egy következő verscsoport az elhagyott világ s a levetkezett régi én kísértő, visszahívó próbálkozásairól számol be, s végül a „mennyezős ének“-ben az Istennel egyesülő lélek ujjongása van soron, hogy Benne mindent megtalált:

*Én a kelyhemet fenéig iszom,
Mind a két karom ölelésre tárom.
Mindent, ami van, mindent, ami jön,
Mindenkit ideleinn és odafönn:
Jegyajándéku' nekem adja Párom.*

Szegényes vázlatunk alig sejteti, mennyi drámaisággal állítja elének a költő az önmagából Istenhez emelkedő lélek sokféle küzdelmét. Mennyi változó szín, hangulat, az érzések hány árnyalata hullámzik e versciklusban sajátos, játékos dinamikával. Ennyi személyességgel, ily lírai közvetlenséggel katolikus költő nem írt még magyarul a „belülvalókról“. Hadd idézzük *A hűséges hűtlenségről* szóló vers sorait:

*Ó én erősen tartalak,
De hogyha néha megszedülten
Megroskadok és megcsuklik a lábam,
S megperzselem az ujjamat,
Nem, nem az ujjamat, a lelkemet,
Ugy-e tudod, hogy az nem én vagyok?
Hogy én akkor is, ott, az éjszakában,
Amely rámhull és eltemet,
Akkor is, mikor elsodornak
És visznek haragos habok,
Ugy-e Te tudod, hogy mindez hiában, —
Hogy én akkor is a Tied vagyok?*

A költő, íme forróbban, feszítő élményként éli át az Istenbe-kapcsolódás megrendülését, semhogy a versben más lehetne, mint önmaga.

Utóbb mégis némi elégedetlenséggel gondol e ciklusára: „a kifejezés — ez éppen benne a fiatalos! — sokszor egy fokkal hangosabb, igényesebb az élménynél“. Az új világ új jelenségeinek tolmácsolásában azonban az eleve nebb, tüzezebb színezés ügyszólván elkerülhetetlen. Az író előzményként egyedül Prohászka támaszkodhat hazájában, mondanivalójához a nyelvet és formát maga teremti. Hellyel-közzel más témakörű kortársainak stíluszíneit is igénybe veszi. A kölcsönzött színek, a zoltárok, Verlaine és Poe, s másrésről Vörösmarty, Kosztolányi, Babits, Ady ösztönzései mindenesetre halványuló árnyalással, mindinkább Sík saját modorához hasonlítva zománcozzák a kompozíció egy-egy részletét.

Szokás e kompozíciókkal kapcsolatban a misztika emlegetése; úgy véljük, nem egészen jogosan. Sík éppen bensőséges, férfias Isten-szerelme által talál kiutat a szétaradó hangulatok parttalanságában. A misztika nyelvén szól ugyan, ha szabad e szóval egy irodalmi stílusnemet és izlést illetnünk, de vallásos élményeit forráságuk ellenére bizonyos racionális mértéktartás és egyensúlyozottság jellemzi, s költőisége nem téveszthető össze azzal a megszállottsággal, amely a misztikusok lelkiéletében törvényszerű.

A „belülvaló“ történések hasonló ciklusos ábrázolásai következő kötetekben is nyomon kísérhetők: a költőnek sajátos igénye időről-időre felfrissülni a Végtelenség tengerében, számot adni a meditációkkal megközelített Isten hozzánk hajló szeretetéről, az áldásról, amely e szeretetből emberségünkre harmatoz. *A Tenger*, a *Meditációk*, az *Áldás* megannyi szimfónikus költemény a lélek és az Isten feszültségekkel terhes, újból meg újból megújítást, korrekciót követelő kapcsolatáról. Csak a hang tisztul és egyszerűsödik, vetkezi le hogy úgy mondjuk „irodalmiasságát“, mintha a szeretet kiteljesedésével már csak egyedül a lényeg megragadása volna fontos, és ehhez képest háttérbe csorulna minden kifejezésbeli szándékoltóság:

*Mi vagyok én, hogy nekem megjelenj?
Hogy arcot öltesz értem, fehéret és puhát,
És hogy kezet nyújtasz felém, simogatót, édesanya-kezet,
És mosolyogsz, mint emberek mosolyganak,
És szólsz szelíden, mint egy édes jó barát,
S akarod, hogy ne féljek tőled, hanem leüljek bátran lábaidhoz
És engeded, hogy megcsókoljam a kezed
(Magdolnának a kertben nem engedted!)*
És azt mondd — csodás titok! — hogy gyönyörűség énevelem időznöd!
*Én édes, édes jó Uram,
Hogyan lehet? Honnan van ez nekem?*

A katolikum első igényesebb jelentkezései ezek az ifjúkori alkotások — hasonlóak Harsányi Lajos ekkori műveivel — modern irodalmunkban. A *Költémények* c. kötet bevezető verse 1916-ban mégis elégedetlenkedve mérlegeli, amit nyujtanak. Édes a dal, olvassuk, „ezüstös éjjelen, Ha könnyező szív bánatát zokogja“; csodás, „ha titkon, nesztelen, A mélybe száll, rejtett lélekzúgokba“. De beérheti-e ennyivel a megnehezült történelmi atmoszférában? A válasz határozott:

*Aprókká lettek e csodák nekem,
Törpelli őket férfiénekiem.*

Ha eddig mint költő a műértő „finom kevesekhez“ igazodik, ha halk szóval az ő „sápadt dalukat“ mondja, most a horizont szélesen kitarul: „Testvéreim“, — „magyarok“ — hangzik az eddig szokatlan megszólítás mindjárt a kötet elején. A történelmi idő, az Európára rontó világháború a maga vészterhes előzményeivel, pusztító vérözönével és birodalmakat daraboló következményeivel a költőt mélyebb hivatására döbentí.

*Egy villanásban élembe viharzott
A testvércok számtalanja mind.
Arcok, halvány és könyörtelen arcok,
Mikről a halál sápadt jegye int.
S láttam, miket ástak keserű harcok,
Ránczá fagyott tengernyi néma kint.
És én kitértam karom, ajkam, lelkem,
És minden lelket magamhoz öleltem.*

Mint alakul át a „remete“ prófétává, vagy mint a költő szerényen fogalmazza, az éjben járóknak világító, „istenküldötte“ szentjánosbogárrá — tanulságos és hosszú folyamat:

A szoros műgondú, zárt felépítésű költemények után, most szembetűnő gyakorisággal törnek fel a költőből a lázasan áradó, jambikus aláfestésű szabadversek. Általában nagy verseit nem olvasmánynak szánja, zengésük melódiája, gondolatfűzésük ritmusossága, a mondat szerkezetek fel-felgyorsuló, hol megtorpanó dinamikája szerves tartozéka itt a költői hatáselemek rendszerének. Ezeket a retorikus mozzanatok azonban kiegyensúlyozza a hang személysége. A közösségi érdekű mondanivalót Sík Sándor egyéni témakezeléssel, friss invencióval formálja újjá és élményszerűvé a maga számára: Istenhez vagy népéhez szólva is ő beszél, a maga módján, többnyire párhuzamosan induló, vagy párhuzamos kicsengésű szerkezeti egységek szerint tagolja mondanivalóját, s éles hangsúlyú zárógondolattal fejezi be a költeményt. Komor tónusú költemények ezek, olykor explikatív részletező előadásuk, máskor zsűfoltságuk próbára is teszi az olvasót; de nem kétséges, hogy költőiségük, bátor probléma-felvetésük és őszinte szenvedélyességük ma is megragadó hatású.

A világméretű küzdelem embertelenségei közt magyarságunkkal együtt emberségünk értelme is mélyen foglalkoztatja képzeletét. Az emberi szenvedés, nyomor, elhagyatottság, a „járóm“, amelybe a kizsákmányolás kényszeríti embertestvérünket — egy-egy versének témája vagy színező eleme gyanánt eddig is felbukkant. Az a tény viszont, hogy még a farkas sem pusztítja saját fajtát, csupán az ember lesz embertársainak farkasa — a tébolyult öldöklés éveiben minden alkalmi tapasztalatánál megrázóbb és keserűbb. Az emberiség a költő szemében testvérek családja, a háború szörnyű önellentmondása, hogy ember-velünkkel állít szembe, holott emberek vagyunk, hogy magunkra üt vissza a másra emelt ököl, s visszajára fordul minden erkölcsi fogalom. Megoldás? Az elvi megoldás mindenesetre készen áll: az öldöklés hősiességét a szeretet hősiességére váltani át:

*Testvérek, merjünk hősök lenni már,
És merjük már megmondani magunknak,
Hogy sebet kapni fáj,
És sebet adni fáj,
És minden fájás fáj mindenkinek.
Testvérek, merjünk hősök lenni már,
Acélozzuk karunkat ölelésre,
És merjük már elsírni azt a könnyet,
Embervoltunk, ember nagyságunk könnyét!*

Egyéni életprogramm gyanánt innen következik az embernevelés igénye. Egy új arcú ifjúság formálásán dolgozik.

A férfi-temperamentum sajátos kirobbanásának lehetünk tanúi a nagy lélegzetű versekben. Hosszú évek lázas korszakát követi ezután természetes visszahatásként a csend költészete. A szív meggyorsult dobogása lassanként régi ritmusába tér, s velük újjászületik Sík hangulatlírája. A prófétáló nagy költemények tövében a *Csend* 1924-ben, majd a *Sarlósboldogasszony* 1928-ban megjelent kötetének tanúsága szerint a fákról, bokrokról, virágokról, csibékről, csigabigákról szóló versek megbékéltető tarkasága. A természetnek ezekben a versekben határozott funkciója van: békét, nyugalmat sugároz egyszerűen azáltal, hogy a költőt a nagy történések zajlásából kivezeti. Másféle kapcsolat ez a világ és a lélek között, mint pályája elején: a megpróbáltatásokban férfivá érett költő tisztábban, plasztikusabban érzékeli a dolgokat, s nemcsak hangulatában olvad eggyé velük, hanem megérti, amit eszmeileg mondani tudnak. A versekben így jelenik meg a reflexió:

*Jó volna lenni búzavirág-módra:
Ülni tövemen csendességgel,
És napra, rétre, aratókra
Rámosolyogni halkán, kéken,
Békességgel.*

*Nem lenne közöm semmi, semmi
Tevés-vevéssel, hangossággal:
Csak lenni, szépen, csendben, lenni,
És dicsérni a boldog Istent
Boldogsággal.*

Különös, harmatos poézissal áthatott költészet ez, formailag is finoman csiszolt, s olykor a világirodalom nagy dalköltőire, Goethére, Heinére emlékeztet üdéségével. Különös varázsukat sokban magyarázza, hogy a történelem véres, gyilkos képei után a természet tiszta, békés szépsége a maga ősi tündöklésében tárul szemünk elé.

Az élmény mélyebb, mint a látszólag igénytelen versek sejtetnék. A természet példát is szolgáltat, amely követésre sarkal. A virágokhoz és csigabigákhoz hasonló természetességgel kellene az embernek is visszatalálni az elvhez, amely embersége mélyén rejlik. Ez az igény hozza létre legharmonikusabb, leggazdagabb kötetét, amely *Fekete kenyér* címen 1931-ben jelent meg. Hadd idézzük egyik bevezető verséről a jellemző szavakat:

*Embernek lenni!
Csak-embernek, semmi egyébnek,
De annak egésznek, épnek,
Föld szülte földnek
És Isten-lehelte szépnek!*

*Lerázom magamról a port,
Amit a századok ajka rámlehel,
Ledobom a palástot,*

*Amít a Hivatal rámtekert,
És az apostol köntösét is szétnyitom,
Amít szent ujjak tűztek össze vállamon:
Nézzétek, itt vagyok.*

*Lepletlenül, akár egy fiatal fűz a márciusi szélben,
Amint a földanya megformált a mélyben,
Amint elgondolt az Isten öröktől való villanatóban,
Fogantatásom titokzatos pillanatában:
Én, ember, egy a millióból.*

Az új gondolat, új program gyökerében alakítja át Sík Sándor költészetét. A háborús években követett gyakorlatával tudatosan szakít: „Ne várjatok értő-lem prédikációt! És ódát és okoskodást ne várjatok” — olvassuk az idézett versben. Mit nyújthat így, ami változott szemléletének megfelel? A válasz kézfekvése: „Hát egyet mondok: magamat.” Így alakul e szorosan szerkesztett kötet a maga teljességében egyetlen lírai kompozícióvá:

*Hát itt van, nesztek.
Talán egy dalba menekült regény,
Talán egy tépett lap történelem.
Talán egy üvegszilánkon a fény,
Egy vízcöppben a tenger,
Egy parányban a Kettős Végtelen:
Az Isten és az ember.*

Az önfeltárlás új formája ez, más, mint a korábbiak: az érzések finom intimitásai, a „belülvalók” rejtelmek helyett az emlékezés mágiájával egy ember-élet lényegét idézni fel és foglalni össze a bölcsőtől a delelőig, ahová ekkortájt érkezik.

Kerete, foglalata az a gondolat, amelyre a könyv címében is utal:

*Engem magnak vetett a Magvető
És kenyérnek, annak is feketének.*

Mint hajt ki és bont kalászt a mag, s hogyan kel a tészta, mint sül a kemencében a kenyér, s kerül a meleg cipó a család asztalára: az allegóriává szélesülő hasonlat öleli át a fejezetekbe és alfejezetekbe csoportosuló verseket. A „mag” a gödöllői gyermekkor világa, a nagymama és a szülők, majd a szemnárrium, a prefektus s az egész ifjúságot körülzengő rapszódia a maga mélyen zengő hármassal: Ecclesia — Ezer év — Tudomány. Azután az új fejezet — „a tészta”, az érés, a kenyérkelés időszaka: az egyetem, a tudás mámore és Riedl Frigyes, a „két testvér”: filozófia és teológia és Schütz Antal; majd a versek, a nagy ihlető, Prohászka s az egykori ifjúsági folyóirat, a *Zászlónk*, amely az első költeményt szárnyra bocsájtja, s nyomukban az Isten érkezése, a primícia („Most áll az illanó Idő”). A harmadik rész címe: „Kemencében”: az izzó, lángoló kor balvégzetű esztendei. Az irodalmi élet nyüzsgése, a nyomortanyák, a véres utca, a háború „földindulása” a maga történelmi következményeivel, s a gond, hogy minden hiábavaló volt, a szórnyű leckéből nem tanultunk — „ezen a népen, jaj, nem lehet segíteni!” S végül a kemencéből kikerült „meleg cipó” költészete: egy-egy színfolt a munkából és szolgálatból, amelyet a tanár, a pap, a barát testvéri szívvvel végez s e munkában boldognak érzi magát. A ribiszke piroska, kerek, fanyar gyümölcsöt is lefosztja a mohó gyerekek — s édes gyümölcsnek lenni mégis:

*Fekete-piros, fanyar-édes
Zubogó vér lesz.
Szeleburdi gyerekkacagás,
Lánysílingelés, anyakéz-símogás,
Ajándékozó férjmozdulat,*

*Piros dallam ölelő ég alatt.
Szemben tűzpiros mosoly,
Teremtő titkok üszke:
Az lesz, ha meghal, a csepp ribiszke.
Meghalni, gyümölcsnek, gyönyörű mégis!
Így akarok én is! Így akarok én is!*

A kötet úgy hat, mint egy számvetés, lezárása a multnak és távlatbontás a jövő felé. Kétségkívül van valamelyes köze Kosztolányihoz. Am Sík visszafordulása a multhoz éles tisztaságukban idézi az emlékeket, kemény körvonalakokkal rajzolja a multba merült alakokat, jeleneteket, s a változatos képek mozaikjában ábrázolt élet balsejtelmek nélkül csillog, nem kísért rajta az árnyék, amely Kosztolányi alkotásaira fátylat vetett: a percről-percre közelgő halál. Inkább a költő optimizmusa vonja be verőfényével a kötetet. Valami eredendő, kiirthatatlan derű a sajátja Sík Sándornak, amely a kísértő legcsüggesztőbb benyomások között is sugárzik. Nem egy verse igazolja: tisztán látja, amit az idők méhében az emberi gőg, a bűn és az oktalanság érlel. Alszeghy Zsolthoz írt versében például az összeomláshoz közelgő Európa mesteri körképét vázolja fel:

*Ez a rozzant, vén Európa-bárka
Addig irtotta legénysége színét,
Addig gyilkolta kapitányait,
Addig baltázta önnön padozatját,
Addig aludtak a kormányosok:
Léket kapott eltömhetetlenül.
Árad a szennyes sósvíz. Hasztalan
Gép és szivattyú: süllyedünk! De hagyjún,
Nem nagy kár érte! Ami drága volt
A rakományban, régen kidobálta,
És ez a rozzant vén jószág sokáig
Már úgy se bírná a kalózkodást:
Ifjabb hajók járnak az óceánt.*

De van ereje hozzá, hogy még a süllyedő hajó utolsó perceiben is hinni tudjon hivatásában, — abban, hogy érdemes az égiek felé bocsátani a „csodaváró meztelen imát”: „Mentsétek meg lelkeinket”. S tegyük hozzá: érdemes szeretni az embert, ha emberségét elveszti is.

A *Magányos virrasztó* kötete 1936-ban s 1940-ben *Az Isten fiatal*, valamint összes versei következő évi kötetében a még meg nem jelent *Új versek* ciklusa — ennek a küzdve-küzdő, bizva-bízó szemléletnek szélesebb kibontakozásáról beszél. Az idő sürget, feketébe vonja a láthatárt, a világtörténelem válása másodszer tépázza meg a költő nemzedékét. A barbár korban nem kisebb tét — a költészet, a szépség és a szellem forog kockán, s velük együtt értelmét veszti emberségünk. A költő éppen mint ezeknek öre, mint „magányos virrasztó” lép elénk az erőszak és gyűlölködés éjszakájában.

*Ha én elhallgatok,
Elaluszna a csillagok,
A piros hajnal szederjesre kékül,
Elapadna a fellegek,
És a megalvadt tengerek színérül
Az Úrnak lelke visszalebeg.*

A nagy versek kora jött el ismét viharzó szenvedélyekkel, a történelmi helyzet és a problémák mélyreható elemzésével.

A különbség a multhoz képest mégis nyilvánvaló. A költő immár nem az ember nevelhetőségébe vetett bizalommal beszél, inkább korának lelkiismeretét óhajtja megmozgatni, amíg lehet, s mindennek felett a maga igazolását keresi:

ha magányosan is, de helytáll a virrasztó, teszi, amit kell, és vállalja, amit hűségért várhat. Mert a hűség kockázata nem veszélytelen többé, s jogos a kérdés:

*A Káinok kifent baltái közt,
Homlokodon az Ábelek jegyével:
Mi lesz veled, te máshonnan való ?*

Sajátos hősi magatartás ez: az érzékeny, senkit nem bántó, szépségre, testvériségre és istenszeretetre vágó, fegyvertelen ember szembenézése a diktátorok embertelen hatalmával, a tömegember mithoszokkal vakká tett oktalanságával, a technika gyilkos gépezetével. Mindezekkel dacolva a költőnek csak nem-et szabad mondani:

*Nem, ó Bálvány, mi nem bálványozunk.
A monoton litániából
Mellyel hozzád hunyásznak híveid,
Egeket vívó diszharmóniával
Harsan ki férfiénekünk.*

Páthosz és gyűlölködés nélkül, az értelemre és katolikumra támaszkodva alakul ki ez a „politikai“ költészet, mint a harmincas évek imperialista hatalmi rendszerei ellen felsorakozó magyarság állásfoglalásának dokumentuma.

A nagy verseket itt is körülzsongják a költeménnyé kristályosodó természeti képek, hangulatok. De mint a háború után, 1945-ben megjelent első kötete, *Győződ-e még ?*, mutatja, — a reflexió, ez az Arany Jánostól nyert öröksége, itt önmaga ellen fordul. A költő nem a nagy Egésszel, az Univerzummal való kapcsolatát keresi többé, nem is a szépség mámorát, a csend hangulatait, s nem is a dolgok tanítására figyel. Jóval többre vágyik, mint eddig bármikor: értelmét akarja kikapcsolni, eszméletének rémeit levetkezni. „Már zúg a víz-özön, De én még nem akarom hallani“ — olvassuk a jellemző sorokat. „Így vagy amúgy, ránk dönti a házunk, De mi ne bánjuk, mi csak furulyázzunk“ — halljuk ismét. A sütkérező picike hangya példája is követésre ösztönöz:

*Sütkérezem illatos irtáson,
Nehéz fejem moha közé ásom,
Nehéz gondom a patakba ejtem,
Nehéz ember-voltom is felejttem.*

Több ez, mint a pihenés vágya, amely évenkénti ritmussal vakációra falura hozza: a mindent feledtető természet békéjétől megmámorosodva, nemcsak az élet gondjaitól, de az élettől magától is szabadulást keres. „Most kellene áment mondani“ — halljuk a Hargitán; s készen a válasz máskor, máshol is a kérdésre — mit mondanál, „ha ablakodat megkoccantaná a Hűvös Angyal“:

*Semmit sem mondanék.
El sem köszönnék, mint egy átfutó
Nyáréji vendég.
Még kalapot se vennék,
Mint aki csak a szomszédban lakó.
Szökellenék, mint lomha tél után
A nap, a fű, a fúrge szél után
A mámoros csikó.*

A háború örvöngő embertelenedései közepett mégis talál egy új érzést és új muzsikát Sílks Sándor, amelyet eddig kevésbé ismert. Városi ember, költészete urbánus költészet. Ám a szegedi őstelevényen, ahová hivatala köti, a falusi nyarak csendjében, ahová pihenni jár találkozik a magyar a parasztsággal és annak hagyományos kultúrájával. Verseibe finoman beleszövődnek a Bartók, Kodály és iskolájuk nyomán szárnyrakelt népdalmotívumok: *Erdő szélén estvéledtem, Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek, Magas a rutafá, ága elágazik, Országúton lányok mennek, Süss fel nap, Szól a kakas már. Dal-*

lamuk követésre indította a költőt, új, népi lejtésű versformákhoz vezet el. Máskor a falusi élet képei inspirálják, kivált a székely falvaké; temetőjük, papjuk, havasi szállásuk, kokojszás kászuk csak úgy, mint a történelemben kiformalódott életbölcességük megragadják képzeletét s az egyszerű, kemény, munkával sűrűn kitöltött falusi élet — akár a természet — meghatja és megvilágosztatja. Mert ebben a nehéz dolgú világban emberség lakik, s „embernek lenni de jó, de jó!”

Eddigi utolsó könyve, a *Tizenkét csillagú korona* 1948-ban úgyszólván a maga teljességében ebből a népi inspirációból származik. Egy Marcaliban töltött dunántúli nyár eszméleti a költőt a népi Mária-tisztelet hagyományos formáinak költőiségére. A paraszti jámborság bensőségét csodálva úgy érzi, „ez az a föld, ez az a táj, ahol az ég-föld összeérnek”, — sziget — „ahol elfelejt zakatolni És fenekedni az idő”. S így magától értődően veszi át a tipikus népi szemléletet, amely saját viszonyai közé helyezi a szentírási eseményeket. „Mi-asszonyunk, te itt lakol” — zendül fel bevezetőül a téma, aztán a részletek: egy meleg trágyapáras építmény — a „betlehem-i csöpp akol”; a „félhajas tető alatt, ahol harsog a gyaluforgács” — a názáreti ács farag; Badacsony és Szigliget integet a távolból, mint Tábor hegye; a nagy tó — Tibériás, „a fővenyen hálót egyenget Tizenkét hallgatag halász?”

*És téli estén fonogatván,
Az asszonyok közt ül a padkán
Asszonyunk Szűz Mária.*

Utóbb a kötet tematikája kitágul: a loretói litánia egyes szövegei formálódnak verssé, majd a rózsafüzér s a keresztút Máriára vonatkozó utalásai; de vers szól a „kegyes iskolák királynőjéről”, a Magyarok Nagyasszonyáról s a világ népeinekannyiféle kultuszát ihlető „igazi Máriáról” is. S befejezőül bátorosan fohász a Szűzhöz:

*Egyet kérek: ha önfeledve
Jézuskát ringatod öledbe,
Akkor mit szépséged sugallt,
Zümmögd el neki ezt a dalt.*

A tiszta zengésű kötet üde poézisével túlmutat önmagán: érezzük, a költőnek van még mondanivalója, friss ötletessége, eleven alkotó kedve nem fogyatkozik.

Sík Sándor életművét legkevésbé sem tarthatjuk lezártnak. Am eddig verseskönyveinek tisztos sorával is irodalomtörténeti rangot és jelentőséget biztosított magának. Férfiás érzéseinek friss, tiszta áradásával, egészséges képzeletével, gondolatgazdagságával és ezeroldalú formaművészetével a modern magyar líra századeleji forradalmárjainak nemzedékében külön világot képvisel. Modern hangszerelésű költészetének jelentős szerepe van annak a folyamatnak kibontakoztatásában, amely hazánkban a „katolikus költészet”-et egyetemes érdekű emeli, perifériális jellegének, gettó-helyzetének levezetéséhez segíti s számára teljes polgárjogot szerez az irodalomban. Európa egykori lírai törekvéseinek s a magyar vers multjának sokoldalú ismerőjeként, „poeta doctus”-ként, tudatos műgonddal alkot, s költészete szervesen kapcsolódik Ady frontjának formai-stiláris eredményeihez, eszmei inspirációihoz is. Elméleti felkészültségénél azonban jelentős szerephez jut lírájának kiformalódásában önkéntelen és gyors lírai reagáló készsége, amellyel hazája és az emberiség nagy eseményeire csak úgy, mint a természettől és egyes emberektől kapott apró benyomásokra válaszol. Műfaj és tónus szempontjából versmegoldásainak igen széles skáláját alakítja így ki, s hajlékony dialektikával száll vitába a változó történelmi konstellációkban felvetődő korpoblémákkal. Vallásossága nem elméleti ballasztként nehezedik költészetére, hanem mint Istenbe vetett bizalom,

mint a maga apróságának átérzéséből fakadó alázatosság, s mint minden emberre, sőt minden teremtményre szétáradó, mindent ölelve tartó szeretet színezi líráját. Költészete a kezdet évtizedének romantikus stíluskísérleteiből kibontakozva, a harmincas években a tömör kifejezéstelenség klasszicizáló eszményét tüzi ki maga elé s ennek jegyében érleli ki legmaradandóbb alkotásait. Ez a líra azonban erőteljesebb, gazdagabb, áradóbb és színesebb, semhogy az irodalmi stílustörekvések, művészi irányzatok bármelyikével jelezhetnők általános jellegét. A költő a maga útját járja. Nem több és nem kevesebb: költő.

Hatásának kulcsa ebben keresendő. S amint maga szomjasan szívja magába a szépség ígézetét Európa és hazája multjának és jelenének legkülönbözőbb költőiből, amint saját pályája is szervesen ágyazódik a század irodalmi fejlődésének egészébe — hatása is egyetemes. Mesterének nem egy ifjú tehetség választja, főként pályájának szegedi szakaszán, s nyilván nemcsak Sík, a professzor járul hozzá esztétikai szemléletük, izlésük alakításához, hanem Sík, a költő is jelentős indításokat ad az ifjú poétáknak. E hatások pontosabb le mérése még előttünk áll, de semmiképpen sem mellékes feladat.

Kardos Klára

A PROFESSZOR

„Uram, csak szívem maradjon gyermek!” Szokatlan könyörgés egy újonnan kinevezett egyetemi professzor ajkáról! A vers vallomása szerint ezzel fordult Istenéhez, amikor 1929. december 27-én az akkor alig negyvenéves pesti piarista tanárt a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti katedrájára állították. Nem szívesen ment; attól félt: nem tud eléggé közel maradni az emberekhez, tanítványaihoz:

*Hány ember volna boldog a helyemben!
Hány volna hétszer különb ide nálam!*

*En nem akartam, Isten látja lelkem!
Nekem jobb volt a gyerekek közt,
— Verebecskének verebek közt —
Bukfencezmem és csiripelmem.*

*Itt komolyan kell szóljak komolyoknak.
Ülök egy nagy, magas katedrán,
Sok várakozó szem mered rám,
Es óraszám sem mosolyognak.*

(Életem útja közepén.)

Persze kár volt félnie: ezt a gyermeki szívet, ezt az érző, melegen emberi szívet lehetetlen volt meg nem érezni benne mindenkinek. És tíz év múlva, amikor ötvenedik születésnapját ünnepelték a szegediek, már úgy vette elő ezt a verset, mint „beteljesült jóslatot”: „És lesz a lelkekben is otthonom. Jó ember itt is van elég, Alki a szívét tárja ki eléd, S csak megérzik, hogy a szívem hozom!”

Megérezték ezt már a kisemberek — azok, akiket abban az időben a „katedra magasából” nem egy professzor észre sem vett. Az utcán kis virágárúslány kínálja neki csokrát. Megszólítja, elbeszélget vele, aztán a bámoló lány markába nyom egy húszfillérest — és meghagyja a virágját. Amikor megérkezik az órára, az első örömet a Szukováthy-téri reneteg épületben a kapus

kisfiának szerzi, aki cukrot kap ha jó, cukrot kap ha rossz... A rendházban sem győzi a portás dícsérni, milyen helyes, kedves ember; valahányszor bemegy hozzá a szobájába, rá kell gyujtania, s ha anélkül akarna eljönni, kikap: „Hát maga elfelejtette, mi a kötelessége, ha ide bejön?”

És megérezték hallgatói — hogyne érezték volna! Hisz személyes közét érezte mindegyikükhöz és felelősnek érezte magát mindenkiért, mindenféleképpen. Hányon segített úgy, hogy senkisémet tudta; hány vizsgai, szigorlati díj vándorolt tőle azonmód, borítékostól vissza szegénysorsú befizetőjéhez! De finom érzéssel vigyázott rá mindig, nehogy könyöradományának érződjék, amit ad. Mert mindenekelőtt tisztelte az „emberméltóságot” — Vörösmartynak ez a csodálatos szava kedves szójárása volt mindig — mindenkiben. Mai napig őrzöm azt a 200 P-ről (hihetetlen összeg volt nekem akkor!) szóló utalványt, amivel disszertációm kinyomatását tette lehetővé, s aminek a hátlapján ez áll: „Majd letörleszti; egyrészt meg is dolgozta már sztenogrammmal, jegyzetekkel...”

Egyáltalán: mindig zavarban volt, amikor adott. Mert az *embert* látta, egyenrangú embervoltában, a hozzáfordulóban, a rászorulóban is. *Neki* fáj, hogy amannak meg kell alázkodnia; és próbálta jószóval, szeretettel enyhíteni a dolgot. Közvetlen környezete sokat beszélhetne a girbe-gurba írású levelekről, amelyek különösen karácsony táján érkeztek egyre sűrűbben. Ő pedig, hogy az okosságnak is eleget tegyen és ne vádolhassa meg gondolatlansággal magát, kiküldte „nyomozni” egyik-másikunkat, hogy győződjön meg a tényekről és nyomban segítsen is.

De hát nemcsak anyagiakban lehet segíteni, adni; ez a legkevesebb. Adta, minden hozzáfordulóban, elsősorban hallgatóinak, azt, amit csak a nagy ember és nagy pedagógus adhat: idejét, törődését, jótanácsát, tanítását, szeretetét. Ezt érezte meg valahogy az az elsőéves egyetemista lány, nem is magyar szakos, aki egyszer minden átmenet nélkül megjegyezte: „Most arra gondoltam, milyen jó volna, ha Sík nem lenne professzor meg híres ember, és én elmennék hozzá és jól kibőgném magamat. Nem mintha okom volna sírni, csak úgy eszembe jutott.” Nem is tudta, milyen nagyot mondott!

A legnagyobb, amit 15 éven át kaptak tőle tanítványai és egész Szeged városa, kétségkívül az *előadásai* voltak. Nagy esemény-számba mentek ezek az órák. Az „auditórium maximum”, a nagy előadóterem mindig tele volt. Nemcsak magyar szakosokkal, sőt nemcsak egyetemistákkal! A városból is tömegestül jöttek az érdeklődők, irodalomkedvelők. Itt egy katonatiszt ül, amott egy ügyvéd, egy fekete vagy fehér főkötős apáca, egy gimnazista... Sík-órákon nem volt szokás mulasztani. Pedig méltóságán alulinak tartotta volna, hogy katalógust olvasson. Nem Círenei Simonjait akarta ő látni maga körül a magyar irodalomnak! Másképpen fogalmazta meg hivatásunkat:

A legnagyobb, amiért érdemes irodalomtörténésznek lenni, a nagy íróknak és a nagy költőknek a művei. Aki irodalomtörténész, az fölékűszik egy szent szolgálatra. A legnagyobbat, ami a földön adatott: a nagy embert, a lángelmét akarja szolgálni azzal, hogy megérti és megérteti. Átvitt értelemben azt mondhatnám, hogy oltári szolgálat. Az, ami legjobban tükrözi az egyetlen nagyot: az Istent, az az emberi lélek, és a legnagyobb emberi lelkek a lángelmék. Ilyen nagy és nagy-szerű dolog még csak egy van: a nagy szentekkel való foglalkozás.

Egy éveleji „bevezető órá”-ból valók ezek a mondatok. Felejthetetlenek voltak ezek. Legelső óráját — volt hogy kettőt is egymásután — mindig arra szánta, hogy általános tájékoztatást adjon. Kezdve az „embernek lenni” elvi alapjaitól, vallástól, világnézettől, magyarságtól, folytatva az „akadémikusnak lenni” hivatásán és feladatán, s befejezve egészen gyakorlati és szakszerű jótanácsokkal: melyik évét mire fordítsa a hallgató, milyen módszerrel tanuljon célszerűen nyelveket, avagy hogyan készüljön vizsgára... Mindent elkövetett, hogy megkönnyítse hallgatói számára azt, amit kívánt; és csak azt kívánta, aminek szükségességéről mélyen meg volt győződve.

Persze — sokat kívánt, azaz nagyon „mást“, mint amihez a magyar szakosok a jó öreg Dézsi professzor idejében szokva voltak. „Kerek tudás — részlet tudás!“ — volt a jelszava. Áttekintés az egészről, és egészen alapos ismerete egy-két nagy lista ún. Nem adatban, évszámokban, pozitívista részletekben igényelt sokat. Hányszor biztosította hallgatóit: „A vizsga nem emlékezetpróba! Nem azt fogom kérni, hogy ha valaki egy regényt elolvasott, most már az abban szereplő összes neveket tudja. Még ha a főszereplő nevét fogja is elfelejteni ki-nem-aludtságában ott a vizsgán: azt se bánom, ha látszik, hogy olvasta!“ Ennél sokkal többet, nagyobbat kívánt: érzéket, szeretetet az irodalom iránt, annak a szenvedélynek szikráját, amely öbenne lobogott. Ha nem találta ezt meg azokban, akikre majd a magyar ifjúságot bízák: az fájt neki. Jószi ve arra indította, hogy a végsőkig türelmes próbáljon lenni, és csak végső esetben buktatott. De ezt nem erényének tudta, hanem gyengeségének. — Akik szereték az irodalmat, azok persze ujjongtak. Éveken át előre örvendeztem annak a másfél órának, amikor majd doktori szigorlatom kedvemre „kibeszélgethettem magam“ vele!

Vallotta, hogy a magyar szakos egyetemista szakmunkájának háromnegyed részét az olvasás kell hogy kitegye. A magyar szeminárium ajtaján ott függött egy lista ún. „szemkinyitó könyvek“-ből, amelyeket elolvasásra ajánlott hallgatóságának; Benedek Marcell: *Az olvasás művészetétől* Vogüének az orosz regényről szóló tanulmányáig és sok másig. Mennyi élményt és gyarapodást köszönhetünk ennek a bölcs tágasságnak! Elvem ellenére volt az éjszakázás, semmiféle vizsga előtt nem szorultam ideig, de emlékszem: Arany *Zrínyi és Tasso*ját egyszer éjfélig faltam...

És — a vers. „Sík Sándor, amikor verset olvas: külön tanulmány és külön titok“ — mondotta róla egy kollégája. Így volt. És akinek füle volt a hallásra, az megérezhette, átélhette, végső soron képességeihez mérten elsajátíthatta a legnagyobbak, ami magyar lélekből fakadt: a magyar lírának tolmácsolását. A „Ritmika és a versolvasás tudománya“ c. kollégium minden négy évben megismétlődött. Akkor még egyáltalán nem hangzott közkeletűnek és természetesnek az ilyenfajta oktatás: „A vers valami olyan, ami fülnek szól és nem szemnek. Aki a verset csak szemmel olvassa, az annak számára nem létezik. Hacsak nem olyan kifinomult hozzáértése van, mint annak a zeneértő embernek, aki hallja is a kottát, mikor olvassa.“ Azóta — hány versmondó kisdíák vallotta már magát országszerte „unokájának“! És mikor a második világháború vihara után újból összebújt a magyar szeminárium: versmondással, vers-tanulmányozással kezdték fölcsízítani a tüzet, annak nyomdokán, aki immár csak szellemével volt ott közöttük.

Ha kérdeznénk: mi volt az, amit példája a hivatástudaton túl belénk szuggerált, amit egész énjével „tanított“, azt kell felelni: *alázat és tágasság*. Ő maga, amikor tanácsokat adott irodalommal foglalkozóknak, ezzel kezdte: „Első szempont: szerénység. Második szempont: öntudatosság.“ De hogyan sugárzott ez az alázat magukból az előadásokból, egyáltalán abból a módból, ahogy a lángelmékhez közeledett! Százféle jellegzetes apró fordulatban: „azt hiszem“, „úgy gondolom“, „úgy érzem“, „ha szabad így mondani“, „ha szabad ezt a kifejezést használni...“ Aki mellette nőtt fel, az valóban „kicsiny, de öntudatos“ vándora lett a magyar irodalom berkeinek, kicsi tagja, de: családtagja a nagyok körének! 45 telén, amikor a még féligromos épületben, karácsony előtt, két régi könyvtárosa próbálta az intézeti könyvtárat rendbehozni, — nyitott ablak mellett, mert *kint* melegebb volt! — lángoló arccal vitáztak közben Zrínyi Miklóssal kapcsolatos problémákról, olyanformán, mint családi ügyekről!

És tágasság, egyetemes látás, nagylelkűség. Mindig mindenkiben megbízott, az előkelő lelkek szokása szerint. Négy évig adtam ki előadásainak jegyzeteit. Soha meg nem nézte. Ez a bizalom volt az, ami fokozott teljesítményre sar-

kalt mellette. Felindultnak csak olyankor lehetett látni, amikor lelkiismeretlenséggel, szószegéssel, kötelességmulasztással találkozott — akár a legkisebb dologban is.

Még egyet talán, amit példájával bemutatott, de szigorúan meg is követelt: a tudományos szoliditás. Egy felszólítás a sok közül: „Ha valaki az előadásaim közben egy szót vagy egy fogalmat nem ért, vagy nem tud biztosan, szólaljon föl és kérdezze meg! Én az illetőt százszor többre fogom attól kezdve becslüni! Mert én úgy érzem, hogy ez önérzet kérdése. Mindenkor szívesen megállok, ha kell, egy órát áldozok arra, hogy egy fontos irodalomtörténeti szót megmagyarázzak. Nekem az százszor fontosabb, hogy tiszta fogalmakkal dolgozzanak és ne legyenek zavaros fogalmaik, ami egy egész sereg tudományos lelkiismeretlenség és ostobaság forrása.“ Amikor látta, hogy ezt sehogysem sikerül elérnie (ugyan kinek lett volna szíve félbeszakítani!), akkor áttért a „cédularendszerre“: kiki írja fel, amit nem értett és adja be. Következő alkalommal aztán megválaszolta.

A munka lelke persze fönt folyt az Intézetben, a szeminárium órákon, ahol már csak a „kebelbeliek“ vettek részt. Bámulatos önuralommal tudta elviselni még a legsivárabb szeminárium dolgozatok felolvasását, a legzavarosabb vélemény-nyilvánításokat is — ilyen akadt bőven! Csak ideges izgásmozgása árulta el, hogy szenved. De hát különben is, előadásai közben is: egy percig sem maradt nyugton soha. De nagy önfejelemmel és türelemmel fékezte magát. Így igazolta azt a szellemes mondását, ami egy kiránduláson hangzott el a „hogy tetszik“ játék közben. A feladott szó az „ifjúság“ volt, és az ő válasza: „Pirosan is, fehéren is, zölden is!“

Azok a szeminárium kirándulások! Igen, az a piros jókedv ideje volt! Ahogy közeledett az évvége, nagyban folytak a tanácskozások a megfelelő hely kiválasztására. Rendszerint valami szegedkörnyéki tanyára, erdőbe mentünk. „Akinek nincs pénze hozzá, az mondja meg nekem négyszemközt és majd találunk módot rá; nehogy ezért távol maradjon, mert akkor megbocsáthatatlan bűnt követne el ellenem, amit még egy kitűnő vizsgával sem tehetne jóvá!“ Cserkészingat vett ezekre a napokra, minden játékban résztvett, kezdetben aktíve is, később, mikor a labdajátékokban néhányszor kifecamította a bokáját, mint vezénylő vagy buzdító legalább. Szívesen énekelte velünk a régi magyar nótákat, szép népdalokat: Megyen már a hajnalcsillag... Elindultam szép hazámból... (hány vers született ezek ihletéből!), meg nagy költőink megzenésített verseit. Ha meg már magas jókedvünkben voltunk, akkor a régi wittenbergai diáknótát vette elő. Sok kedves fénykép készült ezeken a kirándulásokon, amelyekeken hol egy kisfiút emel magasra a karjában, hol egy szál virágot tűzött a gomblyuka mellé... A másik ilyen vidám esemény a szeminárium Mikulás volt, aztán meg a szeminárium farsang. Vidám rigmusok hangzottak el ilyenkor egy-egy szeminarista fűzfapoétától, amelyek még őt is kifigurázták, s amelyeken ő nevetett legjobbízúen.

És mégis, minden kedvesség és közvetlenség mellett: valami volt benne, ami önkéntelenül is respektust, távolságot és tapintatot dikált. Szimbolikusan lehetne mondani azt az apróságot, hogy a szobájában várakozókat mindig a legkedvesebb és legbarátságosabb módon kínálta meg helyvel, de nem emlékszem, hogy egyszer is igénybevette volna ezt valaki.

Kényesen és idegesen védekezett minden hízelgés, minden indiszkréción, minden szentimentális rajongás ellen. Ilyen pedig persze bőven akadt. Bizony, nem volt könnyű közelébe jutni ennek az olyan nagyon közvetlen és atyai embernek!

*Én: éj az éjben.
Ne lássatok engem.
Csak énem égő magja mécsét,
Csak a lángot, a lángot!*

(Világítótorony.)

Ugyanakkor viszont mélységesen rezonált a „szép szeretet“ minden megnyilvánulására, s megindító hálával tudott fogadni minden apró figyelmet. Egy alkalommal gépbe diktált az intézet egyik kicsi szobájában, szokása szerint fel-alá járkálva. A keskeny szobában az íróasztal útban volt, úgyhogy mindig kerülgetnie kellett. Egy pernyi szünet idején csendesen felálltam és odább toltam. Elmerülésében jódarabig észre sem vette, míg egyszer aztán hirtelen megáll, fölnéz: „Maga arrébb toltá az asztalt?“ „Igen.“ „Köszönöm!“ Ennyit mondott csak; de a hangsúlyt, a tekintetet — nem lehet elfelejteni.

Ő maga közben — emésztődött a lángnak szolgálatában. Már az is elég lett volna. egy ember számára, amit Szegeden csinált. Ő azonban állandó vándoréletet élt Szeged és Pécs között a hét két felében. Itt is eleget akart lenni, de amott sem hagyni el semmit abból, amit vállalt. „Merhetem-e magam szegedinek nevezni?“ — mondotta még tíz év múlva is. És mégis, lassan vallani kezdett „az Alföld mély szívé“nek megejtő varázsáról:

*Látlak már messziről integetni újra
Fogadalmi templom két felnyujtott ujsa,
Szentegyház a homokon.
Szeged, híres város, nekem édes város,
Tápéval, tanyával, éggel is határos:
Köszöntelek, otthonom!*

(Szegedi óda.)

Mennyi minden született meg ebben az „édes város“-ban! — „Tudok úgy, mint más, a kaszához én is“ — biztatja önérzetesen magát az elején említett versben. Vagy ahogy visszatekintve megfogalmazta, a már nagyon-föülről-néző ember édesbús iróniájával:

*Felkötöttem a kolompot,
— Más kötötte rám —
Ráztam is, hogy aki adta,
Meg ne bánthanám.
Ráztam úgy, hogy ne szólhasson
Senki ellenem,
Hogy ne kelljen se megbánnom,
Se szégyellenem.*

(Csak a furulyát.)

Nem vallott szégyent. Ezekben az években jelent meg a Pázmányról és Zrínyiről, erről a két annyira szíve és stílusaszerinti barokk óriásról szóló könyv; és főleg életének tudományos főműve: a háromkötetes *Esztétika*. Ez utóbbihoz a hallgatóság körében is végzett tanulmányokat. A Pathétique-szonáta csodálatos második tételét azóta sem hallhatom úgy, hogy föl ne elevenítené az akkori megilletődött-kíváncsi „teszt-hangulat“ ízét a nagy auditoriumban, ahol meg kellett írni benyomásainkat róla. — És az a se szeri, se száma kisebb tanulmány, cikk, előadás, amit igazán nem tudni, mikor is készített! Pedig minden írásos munkáját gondosan megírta és minden előadásra gondos vázlattal készült. Az egyetemi órákra is. Olyan volt, mint Arany: kellett neki mindig a lelkiismeretesen összegyűjtött tények „ugródeszkája“, hogy aztán föl-repülhessen róla. Kívülállók talán máig sem sejtik, mennyi töprengés, kutatás, vázlat, munka, fáradság áll minden műve mögött. Le egészen olyan apróságnak látszó dolgokig, amilyen a szorgos és gondos korrektúra. Jellemzően jegyezte meg, amikor éjt nappá téve dolgozott Pázmány-könyve kefelevelonán: „Nem akarom, hogy miattam egy napot is készen a megjelenése!“

És mi minden született meg körülötte, ihletéséből, pártolásával, ajánlásával! Ott volt a „Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma“ — hogy csak egy-kettőt említsünk — szép kiadványaival. Itt tűntek fel azok a nevek, amelyek tulajdonosai ma előkelő tudományos pozíciókat foglalnak el az országban: Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, nekik adta megjelentetésre „Ádvent“ c. oratóriumát, amely 1935-ben látott napvilágot Buday György fametszeteivel; s itt

jelenik meg egyik verseskötete a tragikus sorsú költő-tanítványnak, Radnóti Miklósnak is, akit éppen az egyetemességnek és tágasságnak előbb emlegetett levegője bővült meg mellette. „Fiam voltál, háromszor is fiam.“ Doktorraavátása napján jön el hozzá a kedves tanítvány, azzal az óhajjal: keresztelje meg. „De hát miért, hogyan, amikor soha ilyesmiről nem is beszéltünk?“ „Éppen azért!“ A másik, még nagyobb tragikus alakja irodalmunknak: József Attila is feltűnik környezetében, és egy pillanatra szinte úgy látszik, hogy a szegedi egyetem Sík Sándor személyében fogja jóvátenni azt, amit Horger Antalban vétett ellene: megbeszéljük, hogy doktorálni fog nála, már ki is jelölik a diszsertáció tárgyát, egy ritmikai témát. Sajnos J. A. állapotának rosszabbodása miatt erre már nem kerülhetett sor. — Ott volt az „Egyetemi Színjátzó Társaság“ előadóstjeivel, kiadványaival. Hadd idézzük itt azt a néhány sort, amellyel a Hamlet-füzet előszavát fejezi be, annak tanúságául, mennyi komolysággal és mennyi szeretettel vett pártfogásába minden jó kezdeményezést:

Egyelőre a kezdet kezdetén vagyunk... De valami nagyot ígérő kincset már most az elején is magával hoz e kis csoport: lelkesedést, művészszeretetet, komoly tanulmányt, munkát és fiatal becsületességet. Ennyi is elég hozzá, hogy kérni merjem számukra talán az ország figyelmét is, de mindenesetre azt, ami egyelőre mindennél fontosabb nekünk: a szegedi társadalom szeretetét.

Csak... a „síp“ gazdája nem volt megelégedve. A „szegény szezon-poéta“, a „nyárban félig-költő, télen robotos“, amint csöndes öngönnyal nevezgeti magát — év közben bizony alig ért rá verset írni. És amikor végül is lemond tanszékéről, megint csak engedelmeskedik, de most már egy belső hangnak, a legnagyobb hívásnak. Így gondolta, így remélte; így indult tovább:

*Már a dallam, csak a dallam
Lesz a regulád.
Indulj, mást ne vigy az útra,
Csak a furulyát!*

(Csak a furulyát.)

Rónay György

„AZ ŐSZ DICSÉRETE“

*Most tanulgom, mit kell mondani
A csillagoknak.*

(Sík Sándor: Meghalt a visszhang)

Amikor 1910-ben Sík Sándor első kötete, a *Szembe a nappal* megjelent, Kosztolányi Dezső ismertette az *Életben*. Ezt írta róla:

Az a fiatalember, aki ezeket a verseket írta, egy szabad, bátor, egészséges rajongó. Csordultig van a szíve borral, nehéz és tiszta ó-borral, és a kehely szélét virágok koszorúzzák. A szemel az örömtől, az ekstázistól, a fiatalságtól könnyesek... A kiáltása nem segélysköly, inkább az egészség kurjantása. Rendkívül új és vonzó ez a tobzódó túlság. Csupa kedv, öröm és optimizmus. Szellemi részesség és mámor. Egy koránkelő ember részegül meg így az élettől, aki a zöldben ébred, friss gyümölcsöket eszik, a szelek muzsikájánál mulat, a patak jeges vizétől kap jókedvre, és aztán boldogan, ernyedten dül le a fűre, egy kis izomláz érzésével, a futás és a tánc üdítő fáradtságával. A szobák embere csodálkozva néz rá.

Ennek maholnap ötven esztendeje. A költő, akiről az idézett sorok szólnak, ma hetven éves. Kosztolányi annakidején szokatlan, meglepő optimizmusát emelte ki; s a költő ma, ötven év múltán is optimista. Tele van a természet lelkes örömeivel; s ma, ötven év múltán is tele van örömmel. Fiatal lírája csupa napsugár volt; és csupa napsugár ma is. De ma optimizmusa mélyebb, öröme bölcsőbb, napfénye érlelőbb s melegebb. De jellemezze ő magát *(Megint csak a napot lesem, 1956)*:

*Szembe a Nappal néztem egykor,
Nagyon-nagyon fiatalon.
Gyönyörű volt, most is, ma is még
Meleg tőle a mosolyom.
Egy életre megpirosított.
És most öreglegényesen,
Bácsikásan, nagyapókéán
Megint csak a napot lesem...*

*...Mindenhogyan kedves nekem most,
De nem mint akkor, fiatalon,
Mikor a szó tett mámorossá,
A kép, a zengő szimbólum.
A játék szent áhítatával
Hívtam a nagybetűs Napot
Minden helyett, mit megnevezni,
Megérteni sem adatott.*

*Mindent felülről néztem akkor,
Most — most alulról nézek én.
A szép szónál szebb a valóság,
Attól vagyok ma részeg én.
A mindennapi földi nappal
Van szívem most telistéli.
Ó mily emberi ez a nap most!
S az ember milyen isteni!*

Sík Sándor költői útjának lényegét ennél pontosabban és tömörebben alig lehet megfogalmazni. „A szép szónál szebb a valóság.“ A nagybetűs szimbólum-Nap helyett „a mindennapi földi nap“. Jelképek helyett a dolgok nevükön-nevezése. Romantika után realizmus. Azt, amit az idézet mond, számtalan más idézettel lehet támogatni. Mindegyiknek ez az értelme: a költő már nem *jelkesedik* a természetért (azért, ami van, a teremtett világért), hanem mintegy maga is *természetté lett*; nem szavakkal ujjong a világ szépségén, hanem magát a világ vele-egy szépségét szólaltatja meg. Azt mondja *A hatvanévesek angyalában* (1953):

*Mindent ami él, mindent ami van,
Csak nézni, nézni, simogatni szemmel,
Semmit se váró, békés szerelemmel,
Már nem azért, hogy dalba-versbe álljon,*

*Hogy engem mondjon, engem muzsikáljon,
Még csak nem is ajaktalan imának,
Csak úgy magában mindent és magának,
Csak önmagáért, nem én magamért...*

Ez a vallomás is olyan világos, hogy kár volna tovább boncolgatni, magyaráztatni: önmagáért beszél, s mindent megmond. Kezdetben volt a természet, a lét, a világ azért, hogy dal-vers legyen belőle, de olyan dal és vers, amely „engem muzsikál“, az én örömet, optimizmusomat, szépségen-gyúlt boldogságomat zengi. Ma „csak úgy önmagában“ van, és „önmagáért“. Már nem az „én“ a fontos, hanem a lét. Elég, ha a lét szól, ha a természet beszél; hangjával a költő beszél, hiszen egy lett vele, kettős öleléssel öleli, leoldhatatlanul, ahogy a *Kettős szívárvány* (1949) mondja:

Nézd a szívárványt: kétfonatú öve x
Kétszer karolja át a kitért eget!
Nézd, és öleld, öleld halálíg
Ezt a szegény gyönyörű világot!

*

Megváltozott a versek hangvétele is. Kosztolányi találóan utalt a fiatal Sík Sándor ódaszerű intonálásaira. Versei sokszor nagy lélegzettel kezdődtek. Gyakran írt úgy, hogy egy lépéssel a valóság fölé lépett, amikor a valóság szépségét és boldogságát énekelte. „Mindent felülről néztem akkor.“ Ma „alulról néz“, meghitt közelségben a világhoz, bizalmas egységben a léttel. Ahogyan a vers indul, abban a legtöbb esetben nincs semmi „förlépés“. A *Fanyar tavasz* (1948) így kezdődik:

*Kertek alján surrogó tüzek:
Égetik a tavalyi füvet.
Fanyar egy füst, könnyeket fakaszt.
Inyemen érzem a sós tavaszt.*

Egy teljes, gazdag lét-pillanatnak szinte önmagától való megszólalása ez; nem „kép“, nem „zengő szimbólum“, hanem maga a valóság s benne a vele-egygyé-váltan élő költő — egy lét-pillanat, amihez nem kell hozzáadni semmit, amit nem kell hasonlítani semmihez, ami nem „jelent“ önmagán kívül semmi mást; mert aki fölfogja, érzékli, teljes, önmagának-elég gazdagságában érzékeli, nem ejt el belőle semmit; s amit fölfog, azt költői eszközei tökéletes birtokában ki is tudja fejezni, a maga befejezettségében vissza is tudja adni. „Csak önmagáért, nem én magamért“...

Egy másik példa: *Mendegélünk föl a Kopaszra* (1956). Egy pillanat, egy perc, egy élmény, egy lét-mozzanat teljessége, együtt táj és hangulat, mult és jelen, egyetlen nagy szó, egyetlen kívülről behozott elem, metafora, hasonlat, példázat nélkül — maga a pillanat, élményi telítettségében. De álljon itt minden további kommentár helyett maga a költemény:

*Mendegélünk föl a Kopaszra.
Emlékszel egy fürtös tavaszra?
Akkor is épp így menegettünk,
Harangvirág kékllett körülöttünk.*

*Gondolsz egy napos ősziidőre?
Jöttünk föl a tölgyes tetőre,
S kéklő ajakkal, mosolyogva
Szedtük a szedret két marokra.*

*Most nem kérjük, tavasz-e, ősz-e.
Csak ballagunk nézegetlőde.
Nagy kék pillangók öntudatlan
Lengedeznek a pillanatban.*

*Lassan lépünk, mint aki ráér,
De meg nem állunk vadvirágrért,
Nem hív el a hegyoldal szedre:
Láb alá néziünk, meg a hegyre.*

*Meg-megsüvegeljük a fákat,
Felhőket és minden csodákat,
Isszuk a szellőt mint a kelyhet.
Így mendegélünk egymás mellett.*

Harmadik példa: a *Nyírfakosár* (1958). A vers így kezdődik:

*Bizony hogy én is úgy vagyok,
Mint tornácomon ez az árva,
Nyírfaágakból faragott,
Szegen-lógó virágkosárka...*

Mindebből lehetne a továbbiakban allegória is; a költő azt, amit az első szakasz szépívű versmondatában fölvet, szimbolummá is tágíthatná. Nem; a vers végig ritka valóság-közelségben marad, teljes realitással van benne együtt mindvégig a két elem: a virágkosár, meg a költő, aki maga is „bizony, úgy van“. A költő a valóság-élmény komplex egységét adja vissza; nem elemez szét semmit, valóságos egységében közli a szemléletet s a szemlélet-keltette, az élményben vele egyidejű-egyszerűvetű szemlélődést. A két tényező mindvégig teljes valóság-intenzitással van együtt; ez adja a vers hitelét, meleg életszerűségét, közvetlenségét. Figyeljük meg ezt a szép, bonyolult, végtelenül természetes, de nagyon művészi játékot néhány kiragadott szakaszban:

*A fiatalság hova lett,
Mézes mezők kosárnyi szépe?
Elmúlt, elszáradt — kiesett,
És nem került más a helyébe.*

*Kiesett, mint a szó, a név
Résein az emlékezetnek.
Jön egyszer egy fégmarta év,
S a kosarak megüresednek.*

*De ő még itt van, mint akit
Nagyobb erők ideozegeztek.
Hintálja száraz tagjait,
S olykor a drót is zörren egyet...*

Sajnos, nincsenek megfelelő tipográfiai kotta-jelzéseink ahhoz, hogy egy-egy vers, egy-egy strófa bonyolult kapcsolatainak, motívumai egymásba-fonódásának egész művészi szövevényét az olvasó szemébe tüntessük. Mert rendkívül finom művészi vers-szövevről van itt szó; de ez a művészet nem elvont, nem erőszakolt, nem csinált: ez is, mint az előbbi példákban, egy lét-pillanat sokrétű valóságtartalmát közli, azt „transzponálja“ verssé.

*

De a költő csak akkor tudhatja ezt verssé transzponálni, ha érzi, éli, föl-fogja a pillanat, a lét, a valóság gazdagságát, szépségét, önmagában-elég voltát. A *Könyvek* című verséből (1955) idézem:

*És szomjúságom és kíváncsiságom
És szenvedélyem arra, ami van,
Égőbb mint valaha.
Mennyivel több ma nekem a Valóság,
Mint ahogyan a húszéves agyacska
Képzelte és szomjazta a világot...*

Egy másik versből (*Mint a Mátra*, 1955):

*... A parttalanban elmerülni
És úszni benne és örülni
Az egyetlen csodának: annak,
Hogy valakik, valamik vannak...*

A nagy, a legnagyobb, az egyetlen csoda a lét, a létezés, az *ens* (könnyű volna itt háttérként a tomizmus bölcséletére utalni); s a költő egyetlen csodálkozásra tárult szem és szív és lélek a lét felé. Csodálkozás és szeretet, és hála. Mert ami van, Istentől van, és ami van, Istenben van; s ami van, ami létezik, abban Isten van. De inkább szóljon magáról ismét a költő (*Bocsásd meg*, 1948):

*Bocsásd meg énnekem, Uram,
Hogy szorgosabban látogattam
A Sixtusi Máriát a názáretinél,
Hogy Tamásnál, Teréznel
Szomjasabban lestem az öreg Aranyt,
Berzsenyi mennydörgését,
Meg Hamlet töprengéseit,
Hogy a zsoldár orgonaszavát is
Boldog voltam, ha átlophattam
Paraszt magyar szó furulya-dalára,
S hogy könnyeket pillámra nem a mea culpa,
Hanem a rutafa nótája szűrt,
Meg a vizeztárasztó tavaszi szél.*

*De mondd, Uram:
Behunyhattam-e szemem előlük,
Mikor belőlük Te néztél reám?
Bedughattam-e szavukra fülem,
Amikor Te búgtál bennük
Kimondhatatlan sóhajtásokkal?*

Soha, a lét egyetlen látványa előtt sem hunyta le a szemét, egyetlen hangjára sem dugta be a fülét. Gyöngéd lét-szeretet, meghatott valóság-tisztelet árad minden sorából. A létezésnek, a *van*-nak, az Isten „kis-magának“ párját ritkító megbecsülése ez. Humorát is ez színezi. Egy-egy versében fölbulkkanó Samu bácsi, Tera néni nem azért kerül palettájára, mert sajtáságos, mulatáságos, „eredeti“, karakterisztikus alak, hanem — mondhatni — léte kedvességénél fogva; a mosolyt, mellyel alakjukat a költő megmintázza, mély, szemé-

lyes szeretet járja át; de ennek a szeretetnek ősforrása — úgy érezni — nem a költő szíve-lelke, hanem maga a „dolog“, az alak, a benne egyedivé lett lét, a benne megbúvó Isten. Meg merjek kockáztatni egy látszólag merész gondolatot? A költő Sík Sándor jogosít föl rá. A keresztény tudván tudja: Nem szerethetnék Istent, ha Ő már előbb nem szeretett volna minket. Nos: ahogy Sík Sándor szereti a valóságot, a virágokat és fecskéket, a Tera néniket és Samu bácsikat, a kisgyerekeket és az öregasszonyokat, az már mintegy viszontszeretet, válasz Istennek a lét dolgaiból felénk áradó szeretetére. Ezért — mert a lét minden tényében, mozzanatában Isten látja-tudja-érzi — Sík Sándor lírájában nincs semmi elvágyakozás a világból; a mindvégig való létjavallás lírája ez. Álljon itt bizonyságul egyik legszebb verse, s az egyik legjellemzőbb is: *Ha jó a perc* (1958).

*Ha jó a perc majd, amikor lezárul
Kalandos létem drága földi része,
S a lábam alatt elsikló határrul
Majd egyre vissza-vissza-visszanézek,*

*S visszanéz rám és válni nem enged
Nagy életem tengernyi szépe, jója,
S még ember módra dobbanó szívemnek
Felsír utólszor halk gyászindulója:*

*Nem emberekhez száll majd szívverésem
(Már odaadtam szívemet nekik);
Engedj utólszor kismagadba nézmem,*

*Hadd lássa egyszer búcsúzó szemem még
A szőke pitypang szálló pelyheit
S a csillagok bizalmas végtelenjét.*

A mindvégig való létjavallás lírája — mondtam. Több. Egyetemesebb, végen-túl-is-érvényes; forrása nem abban van, ami mulandó, hanem abban, ami örök: a lét változó, születő-mulandó szép színe magában a Létezőben, a Lét Teljességében. Transzcendens létjavallás. Az meg, hogy ez a gondolat, ez a bölcsélet szinte tapintható konkrétással, meleg létközelségben, élményében mondhatni tettenérhetően nyilatkozik meg egyik legmélyebb költeményében, *A mátrai temetőben* (1957): az megint annak a telítettségnek, teljességnek, a létpillanat egészében való megragadásának példája, amiről korábban már beszéltünk. Egy sír a mátraszentimrei temetőben, egy szénégetőé, aki sírköve alól „nézi házát az időnek — Végezetéig szüntelen“.

*Így, így szeretnék, gondolom:
Ha eljön rám a Nyugalom,
Én is hunyt szemmel heverészni
És nézni, nézni, egyre nézni,
Amit szerettem egykoron.*

*Akit szerettem — őt — meg őt,
Meg őt, ó mennyi drága főt,
Testvért, barátot, eszmetársat;
Lehet-e, hogy többé ne lássak,
Csak egy lelketlen szemfedőt?*

*S a milliomszoros csodát,
Az Isten ízét, illatát,
A kozmoszt, melynek boldog tükre voltam,
S a másik kozmoszt, amit eldaloltam,
Ne látnám többé odaát?*

*Hisz látnom itt sem volt elég
A dolgok innenső felét.
Könyvben, imában, emberekben
Egyet akartam, egyért verekedtem:
A tulsóért, a teljesért.*

*Testvér, békén pihenj, és föl ne költson,
Ha lebocsátják melléd deszkabölcsöm.
Azután — ki mit szeretett, örökké.
Fejünk felett a fülemile költson,
És én szeressek mindent, mind örökké.*

*

Meglátni a dolgokban az Istent, „innenső“, mulandó felükön túl gyökerüket az Örökkévalóban: ehhez mély szemlélődés kell. De olyan szemlélődés, amely nem szemlehungyás is egyúttal. Kontempláció, de a dolgok kirekesztése nélkül: a dolgokban a Lét szemlélése. Az a kontempláció, amelyről a „szétcibáltság“ után a *Meghalt a visszhang* (1948) beszél:

<i>Földrengés járt és leomlott a fal: Meghalt a visszhang; A megnyilt barlang már a szabad ég Szellőit issza.</i>	<i>A napnak nyitja már szívét, a víz Ezüst szagának, A madaraknak és a gyerekek Bölcs kacajának.</i>
---	--

*S mikor a mennybolt miriádjai
Fölém lobognak,
Most tanulgatom, mit kell mondani
A csillagoknak.*

„Lesz-e belőlem is — kérdi egy versében (*Árassz meg a vizet*, 1949) — zuhatag szakállú erős öregember“, olyan, aki ha emberre néz, ha égre néz, ezen is, azon is keresztüllát; s nem akarja sem ezt, sem azt nézni, hanem

*Csak befelé néz már, maga mélységébe,
Maga mélységében mindent megtalál már...*

Mit lát, mit talál a hatvanéves, hetvenéves költő a „maga mélységében“? A világot találja ott, a maga teljes realitásában, a maga Isten-ízével, Isten-illatával, s mélységes-mély emberségében. Mert a természet, ahogyan Sík Sándor verseiben él, nem romantikus-panteista *natura*, hanem humanizált világ. Több: megváltott világ:

*Úgy szeretem ezt az áldott,
Jóra váltott rossz világot! —*

írja az *Őszi fecskében* (1954). S itt utalni lehetne — ahogyan korábban a tomizmus bölceletére utaltunk — Szent Pál szavaira a rómaiakhoz írt levélből a sóvárgással eltelt, Isten fiainak szabadságára óhajtozó természetéről; utalni lehetne arra, hogyan szabadítja föl szolgaságából a humanitás fél-szolgai fokára a költő ezt a sóvárgó-sóhajtozó természetet azzal, hogy meglátja és megláttatja benne az elrejtett Istent... — de ez már teológia volna, az pedig kívül esik e sorok célján is, de illetékességén is.

Meglátja (és megláttatja) a létben Istent, mert nagyon erősen, nagyon-nagy odafigyeléssel nézi, nézi (ez egyik kedvelt szava); addig nézi, míg meg nem látja Istent egy virágban, egy arcban, s míg meg nem hallja Őt a lomb suhogásában vagy az emberi szóban. Mindenben, ami van; mert mindent átfog, ami van. Nem bezárkózott szemlélődés ez, hanem szellős, levegős, csupa-élet, csupa-mozgás, ha mozdulatlan is. Ezt vallja a *Szülőhegyi szemlélődés* (1956):

Két tábla szőlő közt lakom,
Hegyekre néz az ablakom
S a hegy fölötti föl-be,
A zaj fölé, a por fölé,
Az élet és a kor fölé,
A véghetetlen Őbe.

Ó éberítő, altató
Mézizű kontempláció,
Mélyebb a gondolatnál!
Áll az idő, eltűnt a tér,
Mintha az űrben lengenél
És mégis itt maradnál.

Föl és le, mintha lengenél
A belső ritmus tengerén
És mégis mozdulatlan,
És mintha sok-sok miriád
Testvéri lengők ritmusát
Éreznéd tenmagadban.

Magadban is, kívüled is:
Valami von, s te is, te is
Valamit mintha vonnál.
Belőled árad és beléd,
És olykor mintha értenéd
És odahaza volnál.

Mintha belőled nyúlna ki
És megölelne valaki,
S míg ujja szíven ér,
Békesség minden és derű,
És olyan-olyan egyszerű,
Mint egy karaj kenyér.

*

Ennek a kontemplációnak a mozdulatlansága csupa mozgás, lendület, dinamizmus. „Mozogva kell a Mozgatót elérni.“ Az, ami a szemlélődés mélyén föltárul: Isten, a Lét Teljessége, Forrása, a Mozgató; tehát ebből a dolgok lényegéig néző kontemplációból nem tétlenség származik, hanem fokozott élet, fokozott „mozgás“. Aki beleáll a létbe, annak nincs megállás; „áldott, aki előre néz“ — annak nincs „majd holnap“, az — hogy egy itt paradoxul ható kifejezéssel mondjam — „minden órának leszakasztja virágát“; minden órának, percnak, pillanatnak a virágát: az óra, perc, pillanat *tettét*, halogatás nélkül, friss létörömmel: mert lenni jó, érték, öröm, hiszen a lét Isten akarata, s lenni anynyi, mint tenni, mozogni előre, a jó, a Teljes Lét felé. A gesztenyést lerágták a hernyók, de nyárközépen mégis újrasarjad. Hogy nem hoz gyümölcsöt már? Mindegy: él! „Itt a szépség, itt az újság, itt az élet játszadóz“ — s ami élet, az „édes látomás“, ami *van*, az boldogság, *mert van*, mert létezik. (*Omne ens, inquantum est ens, est bonum* — mondja Szent Tamás, Mert „ami nem az Isten, mind Isten teremtménye, és mint ilyen jó... Isten pedig a legfőbb jó. Tehát minden való jó“). Mint *A feltámadt gesztenyés* végső sorai vallják (1956):

... Él az élet! A jövődöt ne keresd!
Most örülj a friss levélnek s mindeneknek, amik élnek,
Lombos lelked örömeinek: annak örülj, azt szeresd.

Csupa ilyen „most“ a költészete. Ez az *Emberség* (1955) parancsa:

Nincs szánya szemednek a holnap:
Ott légy igaz ember, ahol vagy.
Most tedd, amit adatik tenned:
Az Isten rügyezik benned.

Mindegy, mi jön; ember, tedd amit tenned adatott, „mond végig“ a szót, aminek született; a holnap gondját bízd a holnapi mára, s tedd a ma dolgát, de egészen. *Mondd végig* (1953):

Mikor és merre ragadoz a szél?
Mikor a felső és mikor az alsó?
Tengeri szél és történelmi szél!
Merre a máj, merre az utolsó?
Mindegy, én lelkem, jöjjön ami jön,
Emberjussodból semmit el ne engedj.
Szónak született, mely kimondatott:
Hadd mondja végig, amit belezengtek.

Az élet minden pillanata feladat (s ha nem félné az ember a szótól, azt mondhatná: ez az *igazi* „keresztény egzisztencializmus“): minden pillanatban „most válik“ el, hogy „mit értelt a csend“ és hogy mit ér az ember. „Kaland az élet, most is izgató, — Mint húszéves korodban.“ És ma, tegnap, holnap, mindig

M o s t válik el, ha megfogantatott

A szikra benned:

Fellobban-e itt, fellobban-e ott:

A végtelennek !

(A hatvanévesek anygala, 1953).

*

„Kaland az élet, most is izgató, — Mint húszéves korodban.“ A hetvenéves költő fiatal; fiatalabb, mint húszéves korában. Nyugodt, erős, étellel teljes, érett fiatalsággal. Igyekeztem „őszének“ e tavaszánál frisebb világát lehetőleg a saját szavaival megmutatni. Nem fejezhetem be jobban, méltóbban, mint ismét csak az ő saját szavaival, egyik legszebb versével, *Az ősz dicséretével* (1952):

*Fiatal arcnál, fiatal szemeknél
Láttál-e szebbet a vén nap alatt ?
A lánynak mondja: Rózsafán születnél !
És a világnak: Én megváltalak !
De jár az év, és teljes lesz a rózsa,
Tejes tavaszból tüzet szív a nyár:
Gyermek apára, tengerek hajósra,
Isten és ember férjiúra vár,
Aki szeret, de nem hogy őt szeressék,
És cselekszik, mert szent a kötelesség.*

*De legzengőbb a lomb zenéje őszkor,
Bimbó- s virágnál mézebb a gyümölcs.
Elzúg a harc, és elzajong a hőskor:
Harcosnál, hősnél emberebb a bölcs.
Ó lombos erdők őszi orgonája,
Milyen teli-mély a te muzsikád !
Ezer sípod egyszerre intonálja
Az emberlét ezernyi dallamát.
Tavasz illata, nyarak szenvedelme
S a tiszta tél kristály nyugalma benne.*

*Ó emberélet édességes ősze,
Te vagy az összhang és az árnyalat.
A tavasz benned fanyarát legyőzte,
Erdőtüzeket, aszályt a nyarak.
Magára ismer benned mind a kettő,
S te mind a kettőt áldod, érleled.
Piros nyaradnak nem volt lángja meddő,
S magtalan nem lesz szép fehér teled.
Mert a szivárvány színei megérve
Elsímulnak a ráncatlan fehérbe.*

A LOVAK ÉS AZ ANGYALOK

Jönnék

Isten hozott, szép angyalok.
Elvermelt almát adhatok.
Ki küldött vajon vigaszul?
Itt egy jonatán, egy batul.
Féltem nagyon, hogy a szemöldök-
fában homlokkal összetörtök,
és tört angyalt hogy ápolok?
Be szerencsével jártatok!
Mint a petróleum-lángot, kicsinyre
húztátok angyalságotok.

Mennek

Először fölkelt Ariel,
aki a karban énekel.
Azután fölkelt Rafael.
Ne menj még, kérlek. — Menni kell.
Az ifjúságtól, lustaságtól
hullámos-léptű, lassú Gábor
indult aztán. — Ne menj. — Az arca
pehelyes volt, mint a fűzfabarka.
Utolsónak maradt Mihály.
Vasderes-színű tüske-hajjal,
mint az apák, ez olyan angyal.
— A csuhád csücskét megfogom,
az alma kásás volt, tudom,
de nincs más, nincs más, nincs — megállj!
És mégiscsak elment Mihály.

Út

Patkolj nekem lovat, kovács,
hadd vigyen egyszer már haza.
Jó ez a szódás paripa.

A cukrászboltnál majd megállunk,
ott utoljára még benézek,
akár egy alkony ablakán;
hogy villognak a sütemények,
a sok mennyei marcipán —
és aztán minden színtelen.
És nem lát minket senki sem.
A ló dobog csak, tompa dobja,
mintha egy szív ver, távolodva.

És lassan úsztatunk tovább,
valami víz, valami fák,
valami lombos némaság,
talán valami suhogó,
lomb-kupolák alatt futó,
talán folyó a rengetegben —
de nem tudom — minden nevetlen —
lehajlok. Ne érjen az ág.
Atőlelem a ló nyakát.

A lovak és az angyalok

Mert végül semmi sem marad,
csak az angyalok és a lovak.

Csak állnak lent az udvaron,
az angyalok meg a szobámban;
csellengnek néha szinte százan —
egy lény mit is tesz önmagában?
Feldobrokol, s ismét megáll,
vagy szárnyát csattogtatja olykor,
mint egy szellőzködő madár.

Csak állnak és nincs semmi más,
csak látvány és csak látomás,
csak láb, csak szárny — az út, az ég,
bennük lakik a messzeség —

Oly távol vannak, oly közel.
Talán ők már nem hagynak el.

Nemes Nagy Ágnes

Már reggel éreztem, hogy valami nincs rendben.

Amint fölébredtem, úgy tetszett, mintha kapcsolatunk egy parányit lazult volna. Ez elég volt ahhoz, hogy már a mosdásnál ne értsük meg egymást: én a szappan után akartam nyúlni, ő a fogkefét fogta meg; mikor kávéjához kegyeret vágott, vigyázni akartam ujjára — mindig én vigyáztam rá — ő azonban ügyetlenül megvágta; mikor pedig elmentünk a főiskola kerítése mellett, én be akartam menni az öreg előadására, ehelyett ő, szinte ösztönösen, tovább ment a város felé.

— Dehát hová sietsz? Nem értelek — mondtam, de meg sem állt.

Tapasztalatból tudtam, hogy nagyon nehéz tőle elszakadnom, így hát engedtem, s vele tartottam, de még csak nem is sejtettem hová. Voltak pillanatok, mikor nem láttam benne tisztán. Mihelyst azonban befordult abba a kis utcába, mely a vasút mellett húzódik s tele van sivár, kertnélküli házakkal, tüstént Marika jutott eszembe.

— Marika — dúdoltam — Marika... Hozzá megyünk?

Bólintott; sápadt, kurta mosoly vonta félre ajkát. Valami bánthatta, valami hajtotta, amiről én nem tudtam. Sajnáltam, már beleegyeztem, hogy bárhova követem. De hogyan tudhattam volna, hogy éppen ezzel taszítom arra, ahol ez a valami, az a döbbenetes meglepetés várja?...

Hiába feszengtem valami rosszat sejtve, hiába beszéltem neki erről a sejtetelemtől, — neki más, még rosszabb sejtései lehettek, s nem tudtam, menekül-e előlük, vagy eléjük siet. Vakon ment, mint mindig, ha nem hallgatott rám. De utólag meggondolva, én sem tudtam nála többet — nem menthettem volna meg.

Aztán meg úgy gondolkoztam, hogy én vagyok az okosabb, s az okosabbnak engednie kell. Egyetlen mentségem, hogy nemcsak neki volt szüksége rám, én sem tudtam nélküle meglenni a földön. Hasonló volt ez már a szerelemhez; mert a szerelem fölismerése annak, hogy önzésünk csak egy valakiben találja meg minden számítását.

Az én számításom azzal végződött, hogy egy lélek csak tulajdon testében lehet boldog; nélküle, ha szabad is, kevés önmagának, hiányzik valamije.

Éppen ezen rágódtam, mikor légiriadót fújtak.

Nálunk senki sem vette komolyan a légiriadókat. A város boldog sziget volt — elhúztak föltötte a gépek. Igaz, ezen a napos decemberi délelőttön megtelt menekültekkel, frissiben érkezett s máris ugrásra kész minisztériumokkal. Sőt erre a napra hívták össze valamelyik kultúrházba az országgyűlést is...

De ő nem volt menekülő képviselő, nem tartozott egyik minisztériumhoz sem, hát akkor miért bántották? Diák volt, elsőéves főiskolás. Kinek ártott?...

Megállt egy kapu előtt, kétszer is csöngetett, egyre türelmetlenebbül, de senki sem nyitott neki kaput. Néhány járókelő fölszegett nyakkal fürkészte a nap felé szálló szünyogokat. Főlpillantottam én is, de már csak azt láttam, hogy a szünyogok pörkölt szárnyal hullanak a városra. De nem, nem ők hullottak mégsem, hanem valami más.

Csak annyi időm volt, hogy őt a gyalogjáró tövébe rántsam. Utolsó közös gondolatunk ez volt: „Egy kicsit korán oldották ki...“

Egy kattanást hallottam, mint mikor a vonal végén valaki leteszi a kagylót, — s máris kívül voltam. Valami hatalmas huzat vihett ki belőle, bizonyára a légnyomás, aztán jól becsapta mögöttem az ajtót, hogy vissza ne mehessek.

Nagyon megijedtem, rimánkodni kezdtem:

— Nyiss ki, engedj vissza, nem bánod meg! — zokogtam, mert nemcsak őt, magamat is sajnáltam.

Most aztán jól kitessékelték. Egy szempillantás alatt ruha nélkül maradtam; pőrén álltam, csak pusztá életem maradt, más semmi. Megvallom, semmi

kedvem nem volt ehhez az élethez, már csak azért sem, mert folyvást éreztem: valaki néz, nemcsak néz, lát is. Saját titkaival mindenki egyedül akar maradni. De itt erről szó sem lehetett. Ez a Valaki körülfolyt szüntelen jelenlétével, elvette magányom, földülta egész életem csendjét. Ez még hagyján, de velőmig átjárt, hogy látta azt is, aki voltam, azt is, amit már magam is elfeledtem. S ahogy láttam az ő gondolatait, rajtuk keresztül láttam magam is: pontosan kellett emlékezmem mindenre. Látása és emlékezetem egybeesett, s mindkettő itélet volt fölöttem.

— Hogyan — tűnődtem — hát már meg is ítéltettem? ...

Így volt. Nem volt itt semmi ceremónia, Isten elé szállás, mennyei trón, angyalok, semmi. Inkább olybá tűnt fel az egész, hogy azelőtt is mindig így volt, csak most lehullott szemem elől egy függöny, a test, a látható világ függőnye, a színek, a tapinthatóságok... Most aztán nem volt többé semmi, még csak egy kis levélke sem, hogy meztelenségem belétekáram, s elbújjak bírám elől. Előtte álltam már, mégis távol tőle: — magamon hordoztam már itéletét.

Nem aludhattam el, nem fordíthattam másra figyelmem, nem szórakozhattam: nem bújhattam meg többé a test homályában. Még csak tanulásomra, munkámra sem hivatkozhattam; mert nem volt többé semmi munkám. Örök-ké magamra kellett gondolnom, csak magamra, s ez elég munkát adott: minden pillanatban itélnem kellett magam fölött. Nem volt hát szükség angyalra, hogy ide vagy oda taszítson, — súlyomnál fogva oda húzódtam önként, ahol helyem tudtam.

S ekkor különös dolog történt. Nem tűzbe kerültem, — különös sors várt rám: visszakerültem a földre. Nem tudom, minek köszönhettem ezt a kivételes elbánást, de szentigaz, hallottam már helyhez kötött lelkekről, akik így vezekelnek.

Úgy látszik, túlságosan váratlanul és készületlen szakadtam el a földtől, s emlékeim terhe is visszahúzott. Hisz még annyi mindent vártam az élettől! Csupa tűz voltam, csupa láng, csupa teljesületlen vágyakozás... Talán ez a földi tűz és földi láng hívott most vissza, hogy benne tisztuljak...:

Vacogtam, de nem a hidegtől, mert egy léleknek a fagy már nem árthat. El szerettem volna bújni valahová, de körülöttem mindennek volt kisebb-nagyobb lelke, mely az állatokat érzőkké, a növényeket tenyészőkké tette. A lelketlen dolgok pedig olyan sűrűek voltak, hogy sehogy sem tudtam beléjük hatolni, átlelkésíteni őket... A szél, csak ő engedte meg, hogy beléübujjak. Meg is tettem: belekaptam játékosan a fal tövében fekvő test tömött, göndör hajába, hogy elűzzem irtózatot mozdulatlanágát. Azzal áltattam magam, ha mozog a haja, már csak karját kell megmozdítania, hogy éljen.

— Sziszisziiii... Dududuuuu... — ismételtem hol a jobb, hol a bal fülébe.

Mostmár csak azért sem hagytam itt, hogy megmutassam, nemcsak vezeklésből maradok a földön, hanem mert nagyon szerettem azt az életet, melyet ebben a testben éltem, s korainak és kegyetlennek érzem ezt az erőszakos elszakadást. Meg aztán: alighogy megszoktam benne a helyem, máris ott kellett hagynom. Nem is sejtik, milyen nehéz, milyen gyötrelmes volt ezt a testet pólyáskorától kezdve magamhoz alakítani. Éppen most kezdtem egy kissé kényelmesebben elhelyezkedni benne.

Tizenkilenc év, Istenem, milyen rövid! S mennyi minden, amit még nem ismertem, s aminek ízét már sohasem érzem. Itt van például az idő; valósággal túlszordul még most is bennem az öröm, ha az időre gondolok, arra, hogy nem tizenkilenc, hanem hetvenkilenc évig élhettem volna. Szerelmes vagyok az időbe. Igaz, természetemnél fogva örök életre vágyom, mint minden lélek, de olyan örökéletre, mely untalanul sok hetvenkilenc évből áll.

És ebből az időből szusszantott ki ez a test az orrlukám át.

— Horváth Béla — szólítottam nevén, ahogy az iskolában szokták, s vártam, hogy felugrik és felel.

De neve is csak bennem vert visszhangot.

Egy ideig még elhitettem magammal, hogy ő az, akihez beszélek, de ez a semmitmondó, elúszhatetlen csend megállított. Hátrahököltem. Láttam, hogy az évek óta együttélt elemek nem siettek ugyan az oszlással, de lustán, észrevétlenül elmozdultak már, s undok, gúnyos fintort vágtak rám. Mig én az embert kerestem, helyébe valami nyálkás szörny telepedett, a rothadás.

Fölnéztem az égre:

— Hát ezért él az ember ?

Ekkor vonult el fölöttünk az utolsó hullám. Utána csönd lett, olyan csönd, amilyent még nem hallottam. Kisvártatra megszólaltak a szirénák: két hosszú bögés jelezte, hogy a légiveszély elmúlt.

De ebből én nem hallottam semmit. Most döbentem rá, hogy nem hallok a hangokat, inkább valahogy tudom és értem őket. Két csönd vett körül: az eltávozott bombázóké és egy másik, egészen az enyém, új világomé, ahol nincs többé szükség a hangok közvetítésére. S egyszerre eszembe jutott egy hanglemez-est; barátomnál, a sarki patikus fiánál hallottam először, később többször is az Egy kis éji zenét. Most tehát fájni kezdett a zene is, az, amelyet az emberek hallanak. Ma már nem tudnám úgy élvezni. Mert akármit mondjanak is, a zene zengésének szüksége van a testre, akárcsak a hegedű fájára, öbleire és alagútjaira.

Más változás is történt. Valaki letörölt a dolgokról minden színt. Első zavaromban minden összefolyt előttem, semmit sem tudtam megkülönböztetni egymástól. Aztán ehhez is hozzászóktam, — a dolgok kitisztultak: érzékek nélkül is láttam, értettem mindent.

A házakból emberek jöttek elő, hajlott, törmeléktől poros vállal, mintha nagyon messziről érkeznének. Arcukon árnyék ült, s láttam, hogy nincs erejük lépni.

Kiáltozni kezdtem:

— Öleljétek meg egymást, örüljétek, hiszen éltek ! Szeressétek az életet ! Nem mi temetünk el titeket, hanem ti temettek el minket . . .

Olyikuk fölfigyelt, mások csak legyintettek, s számlálni kezdték a holtakat.

Senki sem örül az életnek.

— Legalább ötszáz halott — mondta egy remegő szakállú tekintélyes öregúr.

— Ugyan kérem, most jövök a Várkerületről: van ezer is — erősítette egy bajszatlan, kobakos férfi, aki megszokta, hogy neki csak igaza lehet.

— Na látja, ugye mondtam — válaszolt szomorúan, békítőleg az öreg, mintha az előbb csak azért mondott volna ötszázat, mert biztos volt az ezerben.

A kobakos felhördült:

— Ezer ? Megvan az, kérem, háromezer is !

Az öreg legyintett, s ezzel a mozdulattal, melyhez karját sem emelte meg, hűségeen kifejezte, hogy nem bánná, ha maga is ott feküdne a háromezer között.

Rájuk kiáltottam:

— Mindegy . . . nekünk már mindegy. De nektek tovább kell élnetek ! Legalább ti maradjatok békében !

Egy asszony is rájuk szólt:

— Mit vitatkoznak ? Nem látják azt a szegény fiút a fal mellett ?

A két férfi megfogta a testet, s bevonszolta a kapu alá. Egy lány éppen akkor jött fel a pincéből, szájához kapott, felkiáltott:

— Béla. — S szemében valami rémmel befordult a lakásba. Marika volt. A felső utcából megindultak az emberek a város felé. Valaki egy hétéves kislányt hozott az ölében; meglátta a másik testet, nem vitte tovább, lefektetta a másik mellé.

— Az utcán futott lefelé — mondta. — Légnymóást kapott.

Pedig csak mélyen, nagyon mélyen aludt. Két kis lábfeje kifordult, de az aztán nagyon kifordult szegénynek. Furcsa, hogy egy kislány alvás közben lábfejét ennyire ki tudja fordítani. Ha felébred, majd maga is elcsodálkozik rajta. S azon a cseppnyi vérfolton is, mely odaszáradt fehér kis orrocskája alá...

Egy néni, fején fekete csipke, odatipegett:

— Inkább én haltam volna meg, inkább én — motyogta sírva. — Mit szól majd szegény anyja, ha rátalál?...

— Ez a háború, néni — szögezte le a kobakos, aki megszokta, hogy neki csak igaza lehet. — A fiatalok meghalnak, az öregek megmaradnak.

— De egy gyermek...

Csóválták a fejüket, — senki sem értett semmit.

Megremegtem, mert láttam, hogy az emberek életét elborította az értelmetlenség.

Még egyszer ránéztem a két testre, aztán óvatosan, nehogy elszakadjak a földtől, átlibbentem a házak fölött. Egyetlen hely volt még, mely vonzott, — emlékeim súlya vitt oda.

A sarki patika előtt jól ráléptem a törött ablaküvegekre, hogy észrevegyék érkezésem. Csakhogy az üvegnek is könnyű voltam, meg sem nyisszant lábam alatt. Persze, mert még mindig azt éreztem, hogy van lábam, akárcsak az az ember, akinek már régen levágták. Nekem egész testem vágták le.

Befordultam a sarkon, de meg is álltam nyomban: kis házunk fele nem volt sehol. Néném a kapunál állt, lába előtt összekötött kis motyó, a házba nézett, és omló könnyeit törölgette, mintha kikergették volna, s várná, hogy megnyhüljenek iránta.

Felrohantam a veranda lépcsőjén. Az ajtó felszakítva; egy csirke lépdelt be rajta kényesen-óvatosan a romok fölött. „Ha anyám látná — gondoltam — kötényével egy-kettőre kitessékelné a kisasszonyt.“

A csirke egy halomhoz ért: elborította a rom, felismerhetetlenné tette a vakolat pora. Ránézett, aztán lassan, értetlenül átlépdelt rajta.

Én azonban mozdulni sem tudtam.

A rom alatt egy félrefordult női test feküdt, keskeny kis váll, s két sovány, kislányos lábszár, egy irányba torzulva.

— Anyám — suttogtam, és föléje omoltam.

Nem tehettem mást: ismét a hideg téli szélbe bújtam, utolsó emberi melegemmel meglangyosítottam, lágyan lefújtam a port a drága arcról, a könnyű szoknyát pedig, mely *abban a pillanatban* térde fölé lebbent, csöndesen lehajtottam.

Öcsém a kidőlt falú szobában állt, szokatlanul éles, egyoldali világitásban. Arca csupa könny, de nem mozdult, csak fejét forgatta ide-oda; egy helyben topogott a szoba közepén, kezével meg-megérintett mindent, de igazán nem fogott meg semmit. Úgy tetszett, elveszített valamit, s most keresi, de nem találja, nem is találhatja meg soha többé...

Dehát lehet neki bármi is drágább annál, aki ott fekszik a sarokban?... Mi történt vele, hogy anyja számára nincs egyetlen mozdulata sem?...

A csirkére néztem: állati értelmetlenséggel sétált a hulla körül.

S az öcsém, s kinn a néném? Őket mi taszította *ilyen* mélyre?...

Két pap járt a házakat, haldoklókat kerestek. Feljöttek a lépcsőn; az egyik rámmeredt. Észrevettek? De nem, átnézett rajtam, s anyám testére mutatott.

— Ott van valaki — mondta. — Szegény asszony.

Az idősebbik bekiáltott a szobába:

— Édesanyja ez a halott ?

Őcsém felnézett, eltorzult szájjal igent mondott, tétován bólintott is, de szeme, mint a felzavart alvóé, erőtlenül lesiklott a hulláról.

Az idősebbik fölemelte kezét, imát mormolt.

Felhasználtam ezt az időt, és a fiatalabb fülébe kiáltottam:

— Ti is, ti is... — de elcsuklott a hangom. Azt akartam mondani:

„Ti is meggondolhatnátok, hogy ne csak az utolsó órában érkezettek az emberek életébe. Bezzeg az élőkől ügye félték, hogysesem küzdenétek és szenvednétek értük. Ne a halottakat térítgessétek, hanem az élőket javítsátok meg, hogy ne öljék egymást !“

Az ember elkeseredésében mond néha olyat, ami igazságtalanságnak látszik, mégis igaza van.

De hiába is beszéltem volna, a pap nem figyelt rám, hisz tele volt a feje mindenféle tudománnyal, s az ilyenek nem szívesen fogadnak el tanácsokat. Mindenki azt hiszi, eleget tud ahhoz, hogy másokat boldogítson.

De ne higgye, hogy megszabadult tőlem. Egy ideig úgyis a földön kell maradnom, hát majd jól felhasználom ezt az időt. Kísérteni fogom, sok embert fogok kísérteni; eljárók hozzájuk, ott gubbasztok emlékezetükben, örökké eléjük idézem az áldozatok elnémult testét, s a repülőgépeket, melyekben emberek ültek...

Felszaladtam a padlásra, hogy valami zajt csapjak. Egy gerendát akartam letaszítani, hogy megjesszem felrázzam őket.

Ekkor közvetlen fölöttem egy hangot hallottam:

— Fiam...

Megérintett, s máris távozott. Főlnéztem, de csak egy fényes villanást láttam. Lehet azonban, hogy csak az ég fordult egyet szikrázó tengelye körül. De a hang itt maradt bennem: nem hívott, inkább marasztalt, — úgy látszik, tudott már rólam mindent. Belőle értettem meg, milyen oktalan voltam az imént: gerendát akartam dobni rájuk. Lám, kis híján magam is abban a bűnbe estem, melynek áldozata vagyok. Azt hiszem, mindenki így válik gyilkossá: a jó látszatáért. No és ha embert ölünk, sok embert, talán jobb lesz a világ?...

„Fiam“ — zsongott bennem tovább a hang, s megértettem belőle azt is, hogy anyám már mindenkinek megbocsátott. Nem, nem jóváhagyás volt ez, mert aki helyesel valamit, nincs mit rajta megbocsátania. Ez a szeretet válasza volt, így válaszol a szeretet minden sérelemre. Így tud mindent jóra fordítani.

Fény gyült bennem, több, mint amit testem valaha is befogadott; láttam egy igazságot, mely a földön előttem hevert: láttam, hogy sem erő, sem hatalom nem adhatja vissza az emberek nyugalját, csak valami más.

Vágy támadt bennem, hogy elmondjam ezt az embereknek. De kinek mondjam el ? S ki hisz el manapság ilyesmit ? Ki hallgat egy lélekre?...

S különben is: némaságra vagyok ítélve. Aki a földön jelölte ki tisztulásom helyét, semmiféle eszközt nem adott kezembe; csak érzem szabad és szenvednem. Nem elég a magam tüze, a földhöz köt egy másik is — az embereké: gyűlöletük és szorongásuk, félelmük és bizonytalanságuk, mely lázként gyötéri őket, s gyötör engem is.

Elindultam, és estig csatangoltam a városban. Kiválasztottam egy szeles utcasarkot, mint egy koldús, mert már csak a széllel tudtam elűzni némaságomat.

Két ember közeledett, egy pamutgyári munkáslány és egy férfi; egyik kezében egy olajos faládikát tartott, a másikkal a lányba karolt.

Szélszóval sziszegtem, de csak a sarki lámpa fénye billent meg tőle. Erre föléjük hajoltam, s — erről már sosem fogok leszokni — beszélni kezdtem:

— Tanuljatok anyámtól... Szeressetek minden embert, — ellenségeiteket is...

De hirtelen abbahagytam. Megállított az, hogy ezek a szavak így bizony egyoldalúan hangzanak. Mindenkihez s egyszerre kellene szólni, akkor talán...

Már a remény ellenére kiáltoztam:

— Tanuljatok hát az élettől, ettől a romhalmaztól... — Egy földig omlott házra mutattam, és a remény újra elragadott: — Győzzétek le a rosszat jóval!... Szeressétek egymást!...

A lány karjával magához szorította a férfi kezét, fölnézett rá, — szeme mindent elmondott.

Láttam, hogy a lecke egyik felét már tudja. S a másik felét, a szeretet parancsát ki tanítja meg neki?...

Magukra hagytam őket. Hadd tanulják meg az élettől, a háborútól, a romoktól és a holtaktól, ha akarják...

A magasból még egyszer szelíden szólítottak:

— Édes fiam... — Anyám hívott.

Megremegtem a távoli boldogságtól.

Ez volt búcsúzásunk és találkozásunk.

PAZARLÓN TÉKOZOLVA

*Pazarlón tékozolva talmi kincsét,
koldússá fosztja önmagát a gőg,
más jószágát kívánja az irigység,
ténfergő vakként ég, s pokol között.
Ön-erényével kérkedik az érdek,
farizeusként tépi köntösét,
tulajdon vétkét vallja érdemének,
s eladja ingyen-szerzett örökét.
De halált fogannak a kapzsi vágyak,
csak a Szeretet növekszik tovább:
omló szirtje felett az Elmúlásnak,
örök-győztesként őrzi birtokát.
Telt kincstárát így gazdagítja bőven,
s időtlenné gyarapszik az időben.*

ESTI DAL, ANNÁNAK

*Már lovait zabolázza az éj, s felvágta az égre.
Futnak az órák nesztelenül és év siet évre.
Csak Te maradsz mindég, aki vagy, s dallá nemesülvén
Rólad vall az időben a szó. Márvány obeliszkként
égig emel, megtorpan előtte a messze utókor,
s Rád emlékezik ott, — nevedet csendítve szelíden,
hol szépséged kincsei majd széthullnak a porban.
Mert Te erős vagy, s élsz, örök-élőként e sorokban,
asszonyi hűség tükréül, késő szeretőknek!*

Balássy László

JELENTÉS ÖT EGÉRRŐL

Írta Mészöly Miklós

December huszadikán költöztek be az egerek a kamrába, számszerint öten, két nőstény és három hím. A kopasz vadszőlőn kapaszkodtak föl a második emeletig, az indák odáig felnyúltak. Mint valami izomrost preparáció, olyan volt a fal, s ez a hálózat volt az egyetlen biztos út a pincétől a kamra ablakig.

Vándorlásuknak nem volt különösebb oka, csupán a megszokott. Az élelemhiány, a mindennapos szénlapátolás robaja, a hideg, s hogy nem akadt üreg, ahová behúzódhattak volna. Ősztöneikben az rögződött, hogy a védett üregekben együttál jóllakottak is.

A pince cementes volt, sehol egy rés. Nyáron faladák álltak az egyik sarokban, de ezek eltűntek ősszel. Maradt a szén. Ha lapátoltak belőle, a villanyt is felgyújtották, s ez ideges futkosásra készítette őket. Csak a széndarabok között bújhattak el. A szén viszont porlott — az egyetlen, ami mállott a pincében — s a legváratlanabb pillanatban zúdult rájuk a fekete lavina. Sok így pusztult el közülük, de hogy hányan, azt soha nem érzékelték, csak azt, hogy ők még élnek. Legtöbbjük az éhségtől hullott el. De ezeknek a pusztulását sem érzékelték másképp, mint azokét, amelyeket a szén temetett be, s így meg se szagolhatták őket döglötten. Közömbösen surrantak el mellettük.

Egy nap megerősödött a hideg, s jeges hó fúvódott a pincébe, belepte a szénhalom réseit. Ha ráléptek a fehér porra, besüppedt alattuk; ha meg felolvadt testüktől, a nedvességet érezték iszonyúnak a hasaljukon. Ez nemcsak a futkosást, de a rejtőzést is fáradságossá tette. S a villany is élesebben világított a hótól. Mintha csak egymást akarták volna kiegészíteni, a hó és a szén.

Huszadikán éjszaka az egyik hím odarohant a deszkajárókához, végigszaladt rajta az udvari ablakig, majd ismét visszafutott a pincébe, és ott cikázott nyugtalanul. Hamarosan a társai is nyomába szegődtek. Percekig rohagáltak így, fel és alá, mindig ugyanazon a szakaszon, és mindig ugyanott torpanva meg, mintha kényszerítő, áldozati feladatot hajtanának végre. És semmi hangot nem hallattak közben. Aztán újra a deszkánál teremtek. Felkúsztak a szellőző vasrácsra és megindultak föléle a végtelennek tetsző falon. Mindez pillanatok alatt történt. Ellenállhatatlanul mászniok kellett, noha semmi szagot nem érezték; sőt, a fal még a pincénél is vigasztalanabb volt. A feketére aszott bogyók a legkisebb érintésre zörögve hullottak le; és sose tudták: ők okozták a zajt vagy valami más? De csak annál konokabban törtek előre. Az a tény, hogy más körülmények közé kerültek, megkétszerezte kitartásukat, hogy ezektől az új körülményektől minél előbb megszabaduljanak.

Közben akadt egy megtévesztő pillanat. Túl az első emeleten, egy kipúposodó malterréteg mentén keskeny rés állta útjukat. Lábacskáikkal azonnal körbetapogatták belülről. Igazi üreg volt. Megnyugodva fúrták be magukat a alján felgyült porba, s itt töltötték az éjszakát. E biztos fedezék birtokában a vadszőlős falat is másképpen érezték másnap. A fekete bogyókból egész halomnyit hordtak be az üregbe, s tüéles fogukkal apróra morzszolták. Ettek is belőle, de éhségüket inkább a rágcsáló mozdulat enyhítette. A mélyedést, amit testükkel vájtak, széttördelt levéllel bélelték ki. Ez a munka késő délutánig tartott. Dél felé, a szüntelen kapingálástól az üreg fala meglazult, s az egész malterlebernyeg lezuhant az udvarra, két társukkal együtt. Mindketten egy nagyobb malterdarabba kapaszkodtak bele, előbb csak óvatosságból, aztán már ijedtükben, mint az egyetlen valamibe, amihez a biztonság friss emléke fűződött. Lent mélyen betemetődtek a hóba; s fönt így maradtak öten.

Vaksin hunyorogtak, a téli nap vakít. Üreg nélkül a vadszőlős fal ismét borzalmasnak tetszett. Sokáig mozdulni sem mertek. Majd később, egy kis maradék peremen tovább rágcsálták a levéltörmeléket; de hamar rájöttek, hogy

nincs mit kibélelni vele, s akkor újra elfogta őket a kínzó sürgetés, hogy útra keljenek. Előre, és semmiképp se vissza.

Ekkor érkeztek el a kamra ablakig. Már négy-öt méter távolságból megéreztek, hogy nyitva van, s ettől új erőre kaptak. Csak addig kell kitartani most már — s akkor valami egészen más kezdődik.

Egészen más.

A kamra kicsi volt. Falaít mennyezetig polc borította, a két szemközti állványt vasrúd kötötte össze, néhány kolbász, sonkavég, finom sókristállyal ereszett szalonna lógott le róla. Egy kis asztalkán ételmaradék. Alatta hullámpapír doboz, tele rongyokkal letakart krumplival. Az ablak üvege kék volt, s ugyanilyen kék az ajtó ablakszeme is. Ez a derengő félhomály különösen nyugtatólag hatott rájuk.

Az egyik polc mellett szokatlan formájú láda hevert; talán hogy fel lehessen rá állni. Mindenesetre volt egy elkülönített rekesz is, olyan, mint egy fiók, de ezt csak napok múlva fedezték fel. Addig a polcok sarkaiban töltötték az éjszakát. A sok zug közül egyelőre nem tudtak választani, válogatták helyüket; úgy érezték, mindegyik egyformán alkalmas, hogy birtokba vegyék. A bőséges táplálkozás nemcsak az állandóság érzésével párosult bennük, hanem hanyag otthoniassággal is. Szinte tobzódtak a biztonságban, hogy bármilyen zugban megaludhatnak. S ugyanakkor az önállóságuk is megnövekedett. A pincében folyton egymás mozdulatait lesték, most mindegyiküknek megvolt a maga külön útja; sőt, külön hangja is. Hol tompábban, hol élesebben kis füttyöket kevertek cincogásukba, ami leginkább lágy trillázáshoz hasonlított. Máskor meg halk horkantást, csettintést vegyítettek bele, de olyan technikával, hogy mind az ötüket meg lehetett különböztetni. Mintha minden veszély megszűnt volna, ezt sugallta a kék félhomály. A s ajtó ritkán nyílt ki, és akkor is zörejek előzték meg. És nem zúdult le se fehér, se fekete por.

Jelenlétüket egy elmozdított befőttes üveg árulta el: zörgésre száradt morzsalék hullott le róla.

A fölfedezés után a házaspár gyorsan becsukta a kamra ajtaját. A padló recsenései azonban sejtették, hogy nem távoztak messze, rövidesen ismét be fognak nyitni, és néma mozdulatlansággal várják a kétségtelen bizonyosságot, az apró neszeket, a lelepleződést, ami indokolttá teszi az óvatosságot. És jogossá a védekezést. De semmi nesz nem hallatszott. Erre késpengével végigkocogtatták az üvegeket. Megrugdalták a polcok alját. A papír alátéteket zizegették. Ez sem hozott eredményt. Viszont kiderült, hogy nem egy egér garázdálkodik, hanem több, esetleg egy család. Egy családnyi egér pedig már oly mértékű tenyészés, ami undorít. S undorodva tovább folytatták a csapkodást, és még szélesebbre tárták az ablakot. Ha kimenekülnek, egyelőre elhárították a veszélyt — aztán majd kigondolnak valamit.

De egér ezúttal sem mutatkozott. Szorongva lapultak szanaszét, mind az öten másutt, holott legszívesebben együtt kuporogtak volna, egymás hasa alá dugva fejüket. Végül két csattanás hallatszott: az ajtót is, ablakot is rájuk csukták.

Kis idő múlva halk, egyforma cincogással jelt adtak egymásnak, és a legfelső polcon összepréselődtek, akkora helyen, mint két gyufásskatulya. Nem is mozdultak addig, míg újra nem nyílt az ajtó. Akkor érthetetlen sietséggel átfutottak egy másik sarokba, s lábuk alatt megzörrent a papír. Ezt a neszt már jól lehetett hallani. Egy pillanatra újra szóba került, hogy talán mégis próbálják kihajtani őket, de letettek róla. Most már a fogó mellett döntöttek. Egy féldióval feltámasztott virágcserepet állítottak az asztalra, majd minden föllelhető élelmiszert letakartak üveggel. S ami a vasrúdon lógott, zsineg helyett vékony drótra fűzték fel.

Aztán csöndben maradt a kamra, egész másnapig. Ez a csönd ismét biza-

kodóvá tette őket. Járták külön útjaikat, füttyögtek s még jobban is érezték magukat, mint eddig: az ablak csukva volt, nem volt annyira hideg. Jólakott-ságukban az sem tűnt fel rögtön, hogy minden ehető üveg borít. Megelégedtek a papírrágcsálással, a rágcsálás enyhíti a szomjat. A féldiót csupán megérintette egyikük, mire a cserép lekoppant, de lomhán. A hasas nőtény egyszerűen nem értette, hová tűnt olyan gyorsan a dió.

Másnap újra kezdődött a csapkodás; a kamra ablakára dróthálót szegettek föl.

De előbb megvizsgálták a virágcserepet. Óvatosan fölemelték egy alája csúsztatott papundeklivel és kivitték a vécére. Csalódást okozott. De még így üresen is gyanúktelő volt. Mintha lett volna benne egér, csak éppen már nincs. Megszökött volna? Neveltséges. Mégsem lehetett nevetni rajta. Furcsa tartózkodással helyezték vissza az asztalra, mint egy fertőzött csészét, amit bár kimostak — mégsem lehet tudni.

A drótháló felszerelése sokáig eltartott. A hely is szűk volt, az ajtót se hagyhatták nyitva, nehogy kiszökjenek az egerek az előszobába. A szögecsék folyton lepotyogtak a földre. A könyök, a csukló minduntalan beleütődött az ablakfába. A drótháló szegélye, mint a tű szűrt, s behasított a köröm alá, szopogatni kellett a kibuggyanó vért. De kárpótolt a gondolat, hogy háló tökéletes megoldás lesz. A kamra szabadon szellőzhet, s még egy bogár sem hatolhat be. És egy egér sem távozhat már. Csak mielőbb vége legyen a hajszá-nak, aztán már nem kerülhet sor ilyesmire. Gyorsan és végérvényesen. Tulajdonképpen így humánus. Addig már takarítani sem érdemes, majd utána. Utána rend lesz és tisztaság. Iszonyú, hogy mindenütt ott a nyomuk; ahol nem is látszik, ott is a piszkukat sejteni. És a bűz. A takarítás-szag olyan, mint a tiszta lelkiismeret.

Az egereket megviselte az órákig tartó zaklatás. Csak sötétedés után me-részkedtek elő. A zugok, ahol bújtak, már sokkal kevésbé látszóttak biztonságosnak. Tétován az ablakot is körbejárták. A háló meglepte őket. Érezték az éles levegőt, mégsem lehetett áttörni rajta. Nem mintha menekülni akartak volna, de kitapasztalták, hogy arra nem vezet többé út. Talán másfelé.

A két hasas nőtény éhezett meg legelőbb, de csak morzsányi törmeléket találtak. A cseréppel ugyanúgy jártak, mint előző nap: a dió eltűnt, mielőtt ehettek volna belőle. Üregre vágytak, egészen kicsi üregre s egyre inkább föl-hagytak az egyéni futkosással.

A hím ekkor fedezte fel a szokatlan formájú láda fiókrekesztét. És ez egyszerre lázba hozta őket. Még ösztöneik találékonyságát is meghaladta, hogy mért jobb ez, mint minden eddigi üreg. Jobb volt. S a kinti világból tekervé-nyes folyosó-járat vezetett hozzá. Azonnal megkezdték a kibélelését. Tépték és hordták a papírszeleteket, a rongyszálakat, melyeket a krumplis ládában találtak. Három napig tartott a fészek elkészítése, s ebben a három napban alig zavarták őket. De nem is nagyon hallották a neszeket a fiók-rekesz mé-lyén. Biztos fedezék volt, téli nagy alvásokra való.

Az üreg legbelsejébe a két nőtény fészkelte be magát. Egyre nehezebbükre esett a mozgás. Aludtak, kóvályogtak, majd újra elaludtak. A jóleső melegben a legkisebb morzsa is kielégítette őket. A cserepet azonban minden nap meg-látogatták, makacsul bizakodtak, hogy egyszer mégis megkaparintják a diót. Mivel soha nem tudtak a közelébe férközni, egy idő múlva egyetlen tárgya lett érdeklődésüknek, óriásinak sejtették és kimeríthetetlennek. Ha ezt a fé-szkebe cipelhetnék, talán ki se bújnának tavaszig. De már az öreg hím is a kényelmesebb utat választotta, hogy megközelítse; az asztal lábán már nem tudott felkapaszkodni, visszacsúszott a gyöngöcségtől. Ettől egyszer váratlan örjögés vett erőt rajta. Cincigásával úgy fellármázta társait, hogy végül mind felvándoroltak az ablakperemre és vadul kaparták a hálót. Megfelelkezve a fészekről, eszeveszetten ki akartak törni. Majd váratlanul elcsöndesedtek és

visszavonultak. Csak a legkisebb nem. A futkosás ingere nem akart elcsitulni benne, egyenesen a cseréphez rohant és belekapott a féldióba. A dió félre-pördült, ő meg a cserép alatt maradt. Egész éjszaka ott hevert az asztalon a dió, veszély nélkül ehettek volna belőle, de társai nem mozdultak ki reggelig. Akkor pedig már késő volt, a cserepet kivitték a vécére. Az egérekölyök döglötten hullott ki belőle. Ráhúzták a vizet. Még akkora sem volt, mint egy spulni cérna.

Ez az elképesztő kicsiség szülte a gondolatot, hogy más eljárást kell alkalmazni. Végre is, ki tudja, hány van belőlük? S ha mind ilyen apró? Mindet külön várják ki, míg a cserép alá kerül? Ha nagyobb lett volna, talán nem is gondolnak a kénrúdra. A nagy test valahogy megfoghatóbb eredmény. Zsák-mány, ami terítékre kerül. Így csak légyecsapkodás, nincs vége-hossza. Egyszerre az invázió rémével fenyegetett ez a kicsiség. S hátha még kisebbek is vannak?

A mérég megbízhatatlan, hozzá se nyúlunk többnyire. A kénfüst viszont alapos és gyors. Kár, hogy eddig nem jutott eszükbe. Hogy biztos legyen a hatás, egyszerre két rudat gyújtottak meg, a cserép tetején. Aztán kihordtak minden ételmezt és eltömítették az ajtót.

Az egerek sokáig nem éreztek semmit, a fészekbe nehezen szivárgott be a füst. Mikor orrukba hatolt a csípősség, ösztönösen egymáshoz dugták a fejüket. Így várakoztak. Pár perc múlva aztán vakon kirohantak az elbarrikádózott járaton — csak az egyik nőstény nem mozdult. De az se ijedtségből vagy ravaszágból; csupán kimerültebb volt, mint a többi. A huszonegyedik napja felé közeledett, míg a másik nőstény csak a tizenötödik napja körül tartott.

Három társa kint különös változáson ment át. Először száguldvá köröztek a láda körül, majd felkapaszkodtak az asztalra, sorba mindegyik polcra, egész a legfelsőig és mindenütt körözve keresték a fészek bejáratát. Ez a körözés lett minden tudományuk. És egyre féktelenebb erőt éreztek magukban. Ha egymáshoz ütköztek, azonnal haraptak, és nem engedték ki foguk közül a másikat, összegubancolódvá köröztek tovább. Aztán hirtelen, majdnem egyszerre bágyadtak el. Ahol érte őket a bágyadás, reszkető fejjel eldőltek és egyre hosszabbra kezdtek nyúlni. Valószínűtlenül hosszúra nyúltak. Majd gyors rángásokkal leestek a polcra, mind a hárman.

Nemsokára kinyílt az ajtó. A türelmetlenség, hogy mi lehet az eredmény, minden hasonló esetben sürget. A ritkuló füstben mindjárt szembetűnt a három hulla. A bejárat mellől azonnal felkapartak kettőt, de a harmadik beljebb fekdűt, le kellett volna térdelni, hogy elérjék. Majd a következőre azt is — gondolták, s gyorsan becsukták az ajtót, hogy a bűz el ne árrassa a lakást.

Csak órák múlva néztek be megint, kezükben egy kis karácsonyfa-gyertyával, amit a fáról emeltek le; a kávéfőző kicsapta a biztosítékot. Elképedésükre a harmadik hullát fent az asztalon találták, megcsonkítva, félig lerágott fejjel. Tehát még élt az előbb s azóta mászott oda. Sőt vannak, amelyek túléltek a füstöt. Ez a fordulat otrombává tette a küzdelmet. Azt a tűnődő sajnálatot mérgezte meg, ami az egész műveletet végigkísérte, a cseréptől a kénrúdig. A sajnálat egyszerre bosszúsággá, dühbé változott bennük. De már nem határozta semmi újat, este volt. Majd holnap.

A maradék nőstény ezen az éjszakán érezte először, hogy mi az egyedüllét. Eddig csak meg-megfogyatkoztak, ami közömbös. Most ő volt az egyetlen eger a földön. S már nem bűjt vissza a fészekbe. Kiült a drótháló mellé az ablakperemre és egész éjszaka ott ült. Reggel ott találták megfagyva.

Most már csak azt kellett megállapítani, hogy nincs-e több belőlük. S egy friss sajtadarabot hagytak az asztalon. Ha lesz rajta rágcscálás nyom, újabb kénrudat kell gyújtani; ha nem lesz, melegíthetik a szódás vizet.

Újév másnapján került sor a takarításra; ekkor fedezték fel a fészket is. Nem akartak hinni a szemüknek: két lapátnyi rongy és papírszemetet ráztak ki a ládarekeszből. Még egy vendégnek is megmutatták. Iszonyú. Ezek aztán jól felkészültek a teletésre. Itt akartak kölykezni. S az öt közül legalább három nőtény volt — legalább három!

Ez a téma napokig foglalkoztatta őket. Elképzelték, hogy mi történhetett volna. Még számításokat is végeztek. Nász után húsz-huszonnégy napra hatnyolc kölyköt szül a nőtény. És évente ötször-hatszor szül. Így egynek az utódai megközelítik a harmincat. És a hatnyolc utódnak legalább a fele nőtény — és azok megint csak ugyanúgy... Nem is lehet végiggondolni, csak lerajzolni, mint a családfát. Aztán már rajzolni se lehet, csak absztrakt jegyekkel jelölni, számokkal, melyeknek mindegyike él és még tovább osztódik. Geometriai progresszió.

Igen, ez az. Geometriai progresszió. S egyszerre, mint valami váratlan, talált kincssel, úgy dobálóztak ezzel a kifejezéssel. S vele a tiszta lelkiismeret egyensúlya is helyreállt, cáfolhatatlan matematikává finomult.

LEVÉL

*Úgy élek itt a fanyar, ó avarban,
mint régi jámbor remete, ki ritkán
kel útra, görcsös bottal vándorolva
göröngyökön, torz rönkök, gyökerek közt...*

*Ne hívj, Barátom! többé nincs, ki Lázárt
szólítsa fennen: jőjj ki! v e n i f o r a s !
Mert minden ércnél ércesebb a szikla
tömör magánya, mely bezárt örökre.*

*Ne jőjj! ne szólíts többé, hiszen ősz van.
Szelíd enyészet reszket szürkülettel
a levegőben és ezüst fonálon
csorog alá a csöndes, öreg alkony.*

*Emlékem is mind így csorog le, lassan, —
vagy mint sűrű must egy törött pohárból,
aként szivárog minden édes prám,
hogy már nem érzem mondhatatlan ízét...*

*Ne szánj. Ne könnyezz érettem. Ne könnyezz.
Megáll a gép, a görbe kés kicsorbul.
Arcunk behorpad, mint a régi sír és
nyers ostorával nyirkos ősz suhint ránk.*

Kárpátty Csilla

A tudomány térfoglalása civilizációinkban az atomerő meghódításával és a szputnyikok — hozzátehetjük: a kozmikus rakéta — felröppenésével lényegesen meggyorsult és sok tekintetben új lendületet vett — állapítja meg *François Russo* az *Études* számára írt tanulmányában. Azt ugyan már régebb ideje észlelhettük, hogy a tudomány nem tisztán szemlélődő kedvtelés, hanem fontos tényezője a technikai, gazdasági és társadalmi haladásnak. Ennek ellenére azonban meglehetősen homályos elképzeléseink voltak erről. A tudomány eléggé távol maradt a társadalmi élettől, vagy legfeljebb diszkrét módon kapcsolódott hozzá. Általában hagyták, hogy a tudomány magától fejlődjék, s ha meg is csodálták vívmányait, nem igen törődtek azzal, hogy miként jutott el azokhoz. A tudomány nem számított igazában társadalmi problémának. Azok a társadalmi megmozdulások is, amelyeknek egy század óta tanúi vagyunk, sokkal inkább az ipari, mint a tudományos forradalomra építettek. Pedig ha igaz is, hogy a legutóbbi évtizedekig a tudományos forradalom csak másodlagos szerepet vitt az ipari forradalomban, éles szemű megfigyelők már előbb is jobban felismerhették volna a tudomány társadalmi jelentőségét.

Am hagyjuk a múltat. Ma már úgyszemlegendő, ha csupán beszélünk a tudomány társadalmi kihatásairól, vagy „a tudós szociális üzenetéről” — ahogyan Rémy *Collin* 1942-ben kiadott jeles könyvének címe hangzott —, mert amit meg kell oldani: a tudomány belefoglalása korunk életébe. Napjainkban nincs, aki kételkedhessen abban, hogy a tudomány nem csupán dísz, hanem elengedhetetlen kelléke és előbbrevívója civilizációinknak. Nem lehet meg nélkülözni semmiféle vállalkozás, akár békés, akár háborús, akár anyagi, akár szellemi természetű, tőle függ még a szabad időnk, a szórakozásunk, a pihenésünk is. „Államügynek” is mondhatjuk a tudományt, mi több: az összes államok, az egész emberiség ügyének. Hogy azonban a tudomány teljes mértékben és minden szempontból hasznosan tölthesse be rendeltetését, világosan meg kell fogalmazni céljait és feladatait,

biztosítani eszközeit s el kell látni a megfelelő intézményekkel.

•

Az első és alapvető probléma, amelylyel szembe kell néznünk, nyilván az, hogy milyen álláspontot foglaljunk el a tudományos igazságok érdektelen kutatása és feltárása tekintetében. Russo úgy véli, hogy semmi körülmények között sem szabad gyöngíteni a tiszta tudományosság eszményét, de ki kell egészíteni egy másik eszménnyel, azzal nevezetesen, hogy a tudós érezze át kötelezettségét és felelősségét embertársai iránt. Az, hogy a két eszmény között bizonyos feszültség mutatkozik, nem ok arra, hogy egyiknek értékét a másiknak rovására kisebbsítsük.

Nem is olyan régen még elenyészően kevesen voltak a tudósok, ma viszont légiókra megy a számuk. A lángelméket persze most is megolvashatjuk a tíz ujjunkon, a tudománynak azonban mind nagyobb szüksége van átlagos tehetségű művelőkre is. A kimagaslóan teremtő szellemek mellett a kutatók zöme jól képzett és meghatározott feladatokra beállított szakemberekből áll s nekik is óriási részük van a tudomány haladásában. S természetesen nemcsak a nagy tudósoknak, hanem ennek a szakadatlanul növekedő kutató seregnek is tudományos igazságokat kell keresnie. Következésképpen ők sem felelhetnek meg a várakozásoknak messzemenő függetlenség és alkotó alkotószabadság nélkül. Ugyanakkor azonban — mutat rá Russo — napjainkban már minden tudományos dolgozónak fel kell ismernie, hogy bár az igazságot önmagáért is keresi, munkájának az adja meg értelmét, hogy az igazság szolgál is valamire. Mert hiszen a tudományos igazság nemcsak arra való, hogy felfedezzük és szemlélődjünk körülötte, hanem megvan az a rendeltetése is, hogy emeltyüként segítse előbbre a technikai és kulturális haladást.

A technika a legújabb időkig meglehetősen független volt a tudományos haladástól, mint azonban lépten-nyomon tapasztalhatjuk, az érettségnek azon a fokán, ahová civilizációnk eljutott, a technika mind nagyobb mértékben a tudomány uralma alá kerül. S méltán hangoztatja Russo: ez

nem csupán tényleges állapot, hanem annak az egészen újonnan felismert eszménynek kifejezése is, hogy a tudományos igazságnak az embert kell szolgálnia. Ennek az eszménynek immár lényegesen ki kell domborodnia a tudás hivatásában.

Amikor a tudomány ura lesz a technikának, behatol a gazdaság körébe s maga is gazdasági valósággá válik. Egyszerűbben fogalmazva: a tudományos kutatás „kifizeti magát”. A technikai és gazdasági lemaradást vagy sikertelenségeket igen sokszor annak kell tulajdonítanunk, hogy nem engedték kellő teret a kutatásnak, vagyis elhanyagolták, illetve szűkre mérték a „szellemi beruházásokat”. Bauer professzor jellemző adatot hoz fel erre a kapitalista világból. A Philips-cég még abban az időben, amikor kevésre becsülték a kutatást, inkább csak reklám okából olyan tudósokat hívott meg, mint Hertz, s a Nobel-díjas fizikus, s a javadalmazás fejében csupán azt kérte tőlük, hogy „szórakozzanak, ahogy kedvük tartja”. Elég szép pénzbe került a vállalatnak ez a „szórakozás”, néhány év múltán azonban kiderült, hogy minden szándékon fölül kitűnő befektetést eszközöltek, mert észrevehetően és a piacon leszámítható módon kiugrottak minőségükkel a cég gyártmányai. Azok a tapasztalatok, amelyeket a gazdaságilag elmaradt tájak felemelése körül szereztek, szintén megerősítik az imént mondottakat. Az olasz délvidék talajjavító munkálatainak közepes eredményét például minden jel szerint az magyarázza, hogy elégtelenek voltak az előzetes kutatások, főleg az emberrel foglalkozó tudományok területén. Okulva rajta, azok a tervezők, akik ma Afrika iparosításán dolgoznak, nem is mulasztják el, hogy legelső feladatként mélyreható kutatásoknak vonják alá az emberi, állati, növényi és geológiai viszonyokat.

Amíg tehát a régivágású kutatók, akik előtt egyetlen célként az igazság meztelen feltárása lebegett, a felfedezett igazságok hasznosítását valami „tisztátalanságnak”, a tudományos eszmény lefokozásának tekintették, addig a mai kutatókat egészen más lelkiületnek kell eltöltenie. Meggyőződésüké kell válni, hogy a gyakorlati irányú kutatás is fölöttébb nemes foglalatosság. S ez nem is eshetik nehezsükre, ha megértették azt, hogy a tu-

dományos igazság csakis ilyen módon járul hozzá közvetlenül az ember „felszabadításához”. Már pedig mint halála előtt nem sokkal XII. Pius is emlékeztetett rá, a technikának mindig az lesz a feladata, hogy „megnövelje az ember szellemi energiáit és kiemelje azokat a test és az anyag uralma alól”.

A mai kutatóknak azonban még megszűbbre is el kell jutnia. Tudatában kell tartania azt, hogy a felfedezett tudományos igazságokat olyan vállalkozások számára is megkapharintják, amelyek a romlást és rombolást hordozzák magukban. Kevés az a tudományos igazság, amelyet ne lehetne felhasználni épp úgy a rossznak, mint a jónak művelésére. Az atomerő meghódítása adott módot a hirosimai borzalmakra, jöllehet ugyanakkor mérhetetlen távlatokat nyitott a békés alkotásokra.

Mondhatni, a tudomány elvesztette mára korábbi ártatlanságát, amelyben volt bizonyos báj is. Kell-e azonban sajnálkoznunk rajta? Russo tagadja. Nem kétértelmű-e a gyermek ártatlansága is — írja ezzel kapcsolatban —, s nem kell-e annak is helyet adnia egy napon a jó és a szép uralmának, amelyet csak a rossznak erőin aratott tudatos győzelemmel szerezhetünk meg? Kétségtelen, hogy a tudomány, amikor „humanizálta” magát, tragikus helyzetbe került. Ahelyett azonban, hogy panaszkodunk miatta, nem azt kellene-e inkább felismernünk, hogy a tudomány éppen azzal nyerte el igazi értelmét, hogy az emberi cselekvések középpontjába lépett? Megnőtt így a tudósok felelőssége is, mert sokkal szorosabban hozzákapszolódnak ezentúl az emberi konfliktusokhoz és szenvedélyekhez. Ők maguk is utalnak olykor „lelkiismereti válságukra”. A tudomány fejlődését és a kutatások bővülését azonban nem fékezhetjük meg.

A technika szolgálata mellett a tudománynak a kultúrát is szolgálnia kell. A tudósnak kötelessége, hogy a tudományos igazságok terjesztésén fáradozzék. Ennek a feladatnak tesz eleget azzal, hogy olyan oktatást nyújt, amely közvetlenül a kutatásra készít elő. Enélkül a kutatások nem is mehetnének előre. Szükséges, hogy a tudós neveljen tanítványokat, akiknek — főleg személyes érintkezése útján — átadja munkájának szellemét és mód-

szereit. A tudomány terjesztésének kötelessége azonban többet jelent ennél. Magával hozza a tudományos oktatást elemibb síkokon s megkívánja a tudományos népszerűsítést is. Ehhez már nem elégségesek a kutatók egymagukban. Az ebbeli teendők nagyrészt a nem-kutató tudósokra hárulnak. A kutatónak azonban így is megmarad az a kötelessége, hogy támogassa és ösztönözze ezt a munkát. A kultúra terjedése a tudományos ismeretek sokkal bőségebb áramlását kívánja, mint amilyenről a multban beszélhettünk. A kutató sem zárkózhatik be holmi gőlfántcsont-toronyba. Foglalkozásának természete nem engedi meg, hogy a nem-szakemberrel tökéletesen közölje tudását, új eszméit és meglátásait azonban nem szabad véka alá rejtjenie. Ezeknek megpendítése szociális kötelesség, amely alól egyetlen tudós sem vonhatja ki magát. Fontos követelmény ez abból a célból is, hogy tudományos hivatások ébredjenek és folyvást erőteljesebb lendületekre kapjanak a kutatások.

*

Hogy a tudomány szerves része lett a társadalmi valóságnak, megnyilvánul abban is, hogy a kutatás élethivatássá válik. Köztudomású, hogy a kutató munkáját hosszú időn át nem tekintették olyan kenyérkereső tevékenységnek, mint az ügyvédét, vagy az orvosát. Akik kutatásokat végeztek, többnyire „kedvtelésből” tettek. Jó sokáig maga a tudomány sem nyújtotta azt, amit „létalapnak” nevezhetnénk. A XVII. századnak olyan kivételesen nagy tudósa, mint Kepler, hivatalosan a császári udvar csillagjósja volt, s ezen a címen fizették, nem pedig, mint csillagászt. A XVIII. századtól s főleg a XIX. századtól kezdve a tudományos tevékenységet kezdi társadalmilag elismerni, de egyelőre csak közvetve, főleg a tanítás fedezete alatt. A tudóst megtették egyetemi tanárnak, de akkor is inkább az ismereteinek méreteit, mint kutató törekvéseit értékelték. Nem is igen tudtak elképzelni tudóst, aki ne tanított volna. Egyes nyugati országokban még napjainkban is tapasztalhatja az a kutató, aki nem egyben professzor is, hogy nincs „szilárd helye” a társadalomban és hogy csekély megbecsülésnek örvend.

Vannak még ma is országok, ahol a közvélemény csak lassan kezdi elfo-

gadni, hogy létezhetik kutató tevékenység, mint foglalkozás, mint „mesterség”, s hogy a kutató már ebből a minőségéből kifolyóan igényelheti normális megélhetését, a rendszeres és tisztességes fizetést, miután a nyomorúság nem szükségszerű feltétele a nagy felfedezéseknek. Russo szerint e tekintetben különösen kedvezőtlen a helyzet Franciaországban. Attól a gondolatától például, hogy az egyetemen kívül álló kutatók „karriert” futhassanak be, még tudományos körökben is sokan idegenkednek.

*

Sűrűn hallani ma, hogy a kutatókat „szervezni” kell. Némelyeknek azonban, mintha sértené a fület. Miként az írói, vagy a művészi, ugyanúgy a tudományos alkotás is egészen személyes dolognak tűnik fel előttük. Nyilván ezért nézték hosszú időn át a tudóst „aszociális” lénynek. Az igazság azonban az, hogy manapság egyre kívánatosabbnak mutatkozik, hogy a teremtmény szabadság gyakorlását a kutatásnak olyan szervezetsége kísérje, amely ahelyett, hogy béklyózná a személyes erőfeszítést, nagyban segíti azt.

A kutatások szervezése különböző módokon és méretekben történhetik. Első helyen említhetjük a kutatóknak csoportban való munkálkodását. Nem lehet természetesen mindenféle kutató munkát csoportra bízni. A tapasztalat azonban azt tanúsítja, hogy bámulatos eredményeket érhetnek el a csoportok, ha olyan vezető fogja össze és irányítja a tagokat, akinek tudományos tekintélyét elismerik s aki bizalmat és rokonszenvet tud kelteni önmaga iránt. Ilyen keretben az egyes kutatók ösztönzéseket kapnak és támogatást élveznek. A kutatások egyre szorosabb szakosodása fokozza ennek a csoportos munkának szükségét. Még szűkre korlátozott vizsgálódások is oly sokirányú ismereteket és képességeket követelhetnek, hogy alig találhatók meg egyetlen személynél. Itt megint csak a francia viszonyokra vonatkoztatva teszi szavá Russo annak az individualista gondolkodásmódnak hátráltató szerepét, amelyet az ottani közoktatás táplál.

A kutatások megszervezése magasabb fokon, vagyis országos, sőt nemzetközi síkon is folyamatban van. A legnagyobb probléma itt, hogy megtaláljuk a kellő mértéket a két véglet között. Egyik a totális tervezés, amely

hátrányosan befolyásolhatja a kutatást, a másik a túlzott liberalizmus, amely a tehetségek és az anyagi eszközök pocsékolását vonhatja magával. A kutató központok versenye természetesen lehet, a tapasztalat azonban a szisztematikusan versenyző rendszer szisztematikusan bizonyítja. Mindegyik nagy tudományos és technikai ágazatban egyébként a kutatók együttműködését az országos és nemzetközi társulások és összefüggések fejlődésében figyelhetjük meg. A matematika, kémia, csillagászat, rádióelektromosság, biokémia stb. nagy nemzetközi kongresszusai, amelyek időnként a kutatók ezreit egyesítik rendkívül szíves légkörben eszme- és tapasztalatcserére, szembetűnően jelzik a tudományok, mint szociális valóságnak, átfogó hatalmát.

A kutatásoknak ezen a belső és eléggé önkéntes szocializálásán túl, amely egyes területeken — különösen a földre vonatkozó tudományokban — ha nem is mindig a kutatások, de legalább a megfigyelések irányításában meglehetősen előrehaladott tervezésre vezetett, észrevehetünk egy szorosabb szocializálást is, amely a kutatásokat igyekszik belefoglalni a nemzeti élet egészébe. Ebben az irányban hat az állam beavatkozása, valamint a kapcsolatok fejlődése egyfelől a kutatások, másfelől az ipar és az oktatás között.

*

Az állam, legalább is Franciaországban, arról álmodott egyidőben, hogy egységesen rendezi és összeegyezteti a tudományos és technikai kutatások egészét. Ez volt a célja az 1945 november 2-i rendeletnek, amellyel a kormány felállította a „Centre National de la Recherche Scientifique“-t, a „tudományos kutatások országos központját“. Az eredeti elgondolás azonban elég gyorsan csalóknak bizonyult. A CNRS fontos intézménnyé nőtte ki magát, de nagy számban maradtak kutató központok, amelyek nem kívántak beilleszkedni keretei közé. Erőltetni pedig annál kevésbé lehetett a dolgot, mert Franciaországban épp úgy, mint más országokban, hamar rájöttek arra, hogy a kutató szervezetek nagy típuskülönbségei nem tűrik a merev egységesítést.

Ha azonban tiszteletben is tartjuk az egyes szervezetek sajátos célkitűzéseit és autonómiáját, az államra mégis fontos teendők várnak a kutatások ösz-

szehangolásában és fejlesztésében. Az állam beavatkozását két körülmény okolja meg. Az egyik az, hogy a kutatásokhoz kívánt anyagi eszközöket ma már nem szerezhetik meg maguk a kutatók s nem hagyatkozhatnak véletlenekre és alkalmi mecénásokra sem, miként a múltban. A fejlődés túlvitt azon a meglehetősen szűk korláton is, amelyet *Descartes* a „Discours de la Méthode“-ban ennek a külső támogatásnak szabott, mondván: „Az ember nem tehet mást a kutatók érdekében, mint vállalja a kísérleti költségeket, amelyekre szükségük van, s megakadályozza, hogy idejüket elrabolja bárkinek az alkalmatlankodása.“ Ma ugyanis az a helyzet, hogy a kutatások akkora személyzetet és annyi pénzt igényelnek, hogy legalább is országos síkon kell gondoskodnunk róluk. S ez már utal is a másik körülményre, amely miatt az állam nem maradhat meg a tétlen szemlélődésnél. A kutatások olyan mérvű kiadásokat és befektetéseket követelnek, hogy fedezésük feltételeként számba kell venni a nemzet más szükségleteit is, másékat kifejezve: a közjó követelményeinek felelősségteljes mérlegelésével minduntalan bíraskodni kell. S ez a bíraskodás csakis az államhatalom feladata lehet, bármennyire berzenkedjenek ellene egyes tudósok vagy nemtudósok.

Az állam tehát nem térhet ki az elől, hogy a maga részéről is meghatározzon egy tudomány-politikát. Három irányelv vezetheti ebben, nevezetesen:

1. Biztosítani kell a kutatások számára a nemzeti jövedelem érezhetően megnövekedett hányadát. Természetesen nem az olyan lényeges szükségletek rovására, mint például a lakásépítés vagy a közoktatás; utóbbinak fejlesztése egyébként is nagy mértékben feltétele a kutatások előrehaladásának. De meg kell szorítani a kevésbé sürgős állami kiadásokat s a kutatások számára olyan pénzületi módszereket kell kidolgozni, amelyekből mindenki megtudhatja, hogy a kutatások végzése olyan megterhelés, amelyet az egész közösség tartozik viselni. (Russo helyteleníti például azt a norvég gyakorlatot, amely három évvel ezelőtt még főleg a sportfodások állami jövedelmét kötötte le a tudományos kutatások támogatására.)

2. Fenn kell tartani és elő kell moz-

dítani az alapvető és független tudományos kutatásokat. Ezeket ugyanis súlyosan hátráltatja — már mint a kapitalista országokban — a technikai kutatások dúsabb javadalmazása, amelyeket legnagyobb részt magán gazdasági körök végeztenek. Az alapvető kutatások legtöbbször csak hosszú idő múltán hozzák meg hasznukat s emiatt azután csak másodsorban törődnek velük az ipar hatalmasságai.

3. Meg kell védeni végül a nemzeti érdeket is, amelyet — megint csak a kapitalista országokban — gyakrabban érint károsan, semmint gondolnánk, az a tény, hogy a technikai kutatásoknak s olykor még a tudományos kutatásoknak is fontos területein olyan gazdasági tényezők uralkodnak, amelyeket nem fűznek érzelmi és erkölcsi kapcsok hazájukhoz. Már pedig egy nemzet tudományos potenciálja olyan kincs, amelyet ellenőrizni nemcsak joga, de kötelessége is a nemzetnek.

*

Ha azonban elejét is kell venni annak, hogy a gazdaságosság szempontjai túlságosan ránehezedjenek az alapvető tudományos kutatásokra, nem szabad azt hinnünk, hogy könnyű megkülönböztetni és különválasztani ezeket a technikai kutatásoktól, hiszen ha így lenne, akkor egyszerűen mód nyílnék az alapvető kutatások önálló megszervezésére is. A valóság sokkal bonyolultabb. Nagyon nehéz megvonni a határt a tudományos és a technikai kutatások között. A tudományos kutatások körében kétségkívül találkozunk olyanokkal, amelyekről feltehető, hogy legalább is egyelőre aligha járnak gyakorlati haszonnal, például a számelméletre vonatkozó munkálatok, a kutatások talán legnagyobb része azonban, mint a nukleáris tanulmányok is, éppen ellenkezően, olyan jellegű, hogy minden valószínűség eleve a gyakorlati alkalmazhatóság mellett szól. S ennek a második típusnak függetlenségét már ugyancsak nehéz megővni az ipartól.

Russo elsősorban Franciaországra hivatkozik, ahol az ilyen kutatókat, akár egyetemi emberek, akár a CNRS tagjai, szinte természetszerűen megkönyörítik a nagyipar képviselői. A külön megbízások, a költségfedezés és a jutalmazás kérdései merülnek fel itt, amilyen kérdésekről legutóbb is tanácskoztak Grenoble-ban az egyetemek és a nagyipar kiküldöttjei. Hogy

milyen eredményre jutottak, nem derül ki Russo tanulmányából, ő írja azonban, hogy az eddigi gyakorlatot, bár semmiképpen sem helyeselhető, mindaddig meg kell tűrni, amíg a kutató intézmények magukra hagyatva képtelenek megfelelni az irányukban joggal támasztható kívánalmaknak. Mindent el kell azonban követni — hangoztatja Russo —, hogy mielőbb egészséges helyzet alakuljon ki, olyan helyzet, amely biztosítja a lelkiismereti szabadságot és megszünteti a méltányosságon esett súlyos sérelmeket.

Ami a technikai kutatást illeti, ha különbözik is céljában, ami a hasznosság, a tulajdonképpeni tudományos kutatástól, alapjában ez is érdektelen s nagyon is közel áll a tiszta kutatáshoz annak következtében, hogy hasonló ismereteket és szellemi tulajdonosságokat igényel művelőitől. Erre vall egyébként az a tapasztalás is, hogy a technikai kutatók zöme a doktorátussal vagy aggregációval bíró egyetemi emberek sorából kerül ki.

Említhetünk végül két másik mozzanatot is, amelyek miatt az alapvető tudományos kutatások az iparhoz kapcsolódnak. Egyik az, hogy a fontos elméleti kérdések tetemes hányadát a technikai kutatások vetik fel és állítják előtérbe — így az atomot illetően is. Másik, hogy az alapvető kutatások — kivéve a matematikát — igen drága és bonyolult berendezéseket kívánnak. Ezeket az iparnak kell elkészítenie és karbantartásukhoz, valamint működtetésükhöz szép számban kellenek technikusok. Gondoljunk csak azokra az ipari problémákra, amelyek a Genfben felépített nagy proton-synchrotronnal kapcsolatban merültek fel a szerkesztés és építés folyamán.

*

Némelyek úgy gondolják, hogy a kutatót mentesíteni kell minden olyan teendőktől, amely nem közvetlenül tartozik hozzá teremtő erőfeszítéséhez. Fel kell menteni tehát a tanítástól is. Elméletben alighanem ez lenne a kívánatos állapot — véli Russo —, mert hiszen a kutatás ugyancsak kitöltheti a tudós szakember életét. Az sem vitás, hogy a hagyományos egyensúlyt kutatás és tanítás között, amely létrejöhetett a XIX. században és a XX. század elején az egyetemen, ma már mind kevésbé képzelhetjük el. Franciaországban éppen ezért állították fel a „tudományos kutatások országos köz-

pontját“, mert látnivaló volt, hogy az egyetem nem elégséges a kutató feladatokra. A CNRS azóta is egyre nagyobb számban foglalkoztat egyetemi oktatók mellett olyan kutatókat, akiket nem terhel iskolai tanítás.

Amikor azonban megalkották az egyetemhez nem tartozó kutatók külön kategóriáját — sajnos, mondja Russo, sokkal rosszabb és bizonytalanabb státussal, mint az egyetemi —, nem vették észre, hogy a kutatók jelentős részét megfosztják ezzel attól a jótékony hatástól, amelyet a fogalmazás és kifejezés szüksége gyakorol rájuk, s méginkább az eleven kapcsolat azzal a kulturális környezettel, amelybe be kell illeszkedniök. Russo szerint kellemetlen hasadás támadt, amely három okból káros: gyengíti a felső oktatás potenciálját, holott ez már úgyszólván súlyos hiányosságokban szenved; árt annak a törekvésnek, hogy a fiatalok a kutatás felé forduljanak, s megnehezíti, hogy az oktatás kiterjedjen a tudományok legújabb eredményeire; sok tekintetben másodrangúságra kárthatja a nem-oktató kutatókat az egyetemi kutatókkal szemben.

Helyesen tehát minden bizonnyal akkor járnánk el, ha összeegyeztetnénk a két szükségességet: azt, hogy a kutatóknak elegendő ideje legyen a tulajdonképpeni alkotó munkára, s azt, hogy a kutatás továbbra is kapcsolatban maradjon az oktatással. Persze ezt is könnyebb megállapítani, mint keresztülvinni. Kezdeményezések azonban máris történtek Franciaországban, mert a nem-egyetemi kutatókat mind sűrűbben hívják meg az egyetemek speciális kollégiumok vagy egyes előadások tartására. S Russo reméli, hogy hamarosan megtörténik a kutatók két csoportjának, az egyetemieknek és a nem-egyetemieknek bizonyos mérvű egységesülése. Illetékesek fontolgatják azt a tervet, hogy mindkét csoportbeliek azonos feltételek mellett vennének részt a felső oktatásban. Nehézségekkel azonban itt is számolni kell. Az egyetemnek ugyanis nemcsak az a hiánya, hogy kutasson. Neki kell előkészítenie a nevelő-oktató pályákra s egész csomó értelmiségi foglalkozásra. Amellett ki kell tartania az általános műveltség és egyetemesség ápolásának feladatai mellett, amelyek nem azonosíthatók közvetlenül a kutatással.

*

A kutató munkának foglalkozássá válása, a kutatások megszervezése és szoros kapcsolódása az oktatáshoz, az iparhoz, az államhoz — ezek a legszembetűnőbb megnyilatkozásai annak, hogy a tudomány mint szociális valóság lép elő az emberiség életében. Van ennek a valóságnak olyan oldala is, amely — bár kevésbé intézményszerűt eddig — a legnagyobb mértékben magára vonhatja figyelmünket. Ez pedig az, hogy a tudósok mindinkább közösséggé alakulnak és mint testület jelennek meg a társadalomban. Russo szerint két forrása van ennek a folyamatnak. Az egyik, hogy megnövekedett a tudomány szerepe civilizációinkban, a másik, hogy a tudósok megkínálják az ennek megfelelő társadalmi elismerést.

A tudósok úgy érzik — állapítja meg Russo —, hogy nem birtokolják azt a helyet a társadalomban, amelyet érdemelnének. Nem akarnak megelégedni azzal, hogy úgy nézzenek rájuk, mint mindenható mágusokra és önzetlenségükért dicsérik őket. Miként egy századdal ezelőtt az ipari munkások, ők is megunták, hogy a tőkés társadalom szélén bizonytalan körülmények között táborozzanak. Ma, amikor senki sem tagadhatja a tudomány fontosságát a technikai, gazdasági és szociális fejlődésben, a tudósok azt kívánják, hogy a társadalom vonja le ennek a következményeit is. Azt akarják, hogy a nemzet kézzelfoghatóan honorálja őket, ami azt is jelenti, hogy a nyugott szolgálatok arányában javadalmazzák őket. Realista törekvések ezek — szögezi le Russo —, de semmiféle eszménnyel sincsenek ellentétben. A tudósok egyszerűen azt akarják, hogy ne zsákmányolják ki, ne hajtásák szolgaságba őket és biztosítsák számukra a tényleges szabadságot.

Magától értetődik, hogy minél nagyobbra nő a tudományos kutatás társadalmi fontossága, annál nagyobb lesz a tudósok társadalmi felelőssége is. Nem tarthatók többé azok a hamis „purista“ nézetek, hogy a tudós csak dolgozzék és mit se törődjék eredményeinek és felfedezéseinek társadalmi kihatásaival. Ma már maguk a tudósok is kötelességüknek tekintik, hogy hallassák szavukat a közönség életbevágó kérdéseiben. És pedig annál inkább, minél nagyobb szerepet visz a tudomány, a politika, a gazdaság és a kultúra irányainak meghatározásában.

S a tudósoknak ez a megmozdulása nemzetközi síkon is észlelhető, különösen amióta az atomerő felhasználásával kapcsolatban az Oppenheimer-ügy oly drámai módon felrázta a világ közvéleményét. S bizonyos, hogy a tu-

dósoknak ebből az öneszmélkedéséből és felzárkózásából rengeteg jó származhatik az egész emberiségre. A „tudományos univerzalizmusról” pedig már ma elmondhatjuk, hogy hatalmas tényezője a világ békéjének.

A KIS ÚT

VÍVÓDÓ LELKEK

Keresztény ember sokszor áll holtpontra lelkiéletében, melyről tovalendülni sehogysam tud. Vergődik, emésztí magát, és nem találja meg zsákutcájából a kiutat. Ezek a holtpontok gyakran erednek a lélektől bizonyos mértékig független valóságok kérelhetetlenül változtathatatlan törvényeinek érvényesülésétől, milyenek pl. egy betegségnek törvényszerű lezajlása, gyógyíthatatlan vagy túl lassan gyógyuló megbetegedés esetében. De a fizikai világban érvényesülő természeti törvények megbonthatatlanok látszó folyamatok, a történelmi, társadalmi és gazdasági élet folyamatai is ide tartoz-

nak, mikén az egyéni élet másítani elégtelennek bizonyul. — Ilyenkor a vallásos lélek Istenéhez menekül, akit mindenhatónak hisz, és aki — Jézus útmutatása szerint is — várja a lélek bizalmát és imáját, mert kilátásba helyezte segítségét. Ám az imával szemben is érvényesülnek a fent jelzett erők és szinte vak végzettségűséggel mennek el az egyéni kérések mellett. Ebből ered a lelkiéletet élő ember válsága és holtpontra jutása.

Hogyan lehet ebből kijutni?

Nagyon tanulságos lesz Prohászka önmagával való viaskodásának megfigyelése.

„1922. máj. 31. Tegnapelőtt és tegnap megint nagyon levert voltam, mert nagy a szárazság és nincs eső; imádkozunk, s az Isten nem ad. A meteorológiai intézet pedig hirdeti, hogy ilyen maximum, olyan minimum, s hogy eső nem várható.

Régóta nagy depressziója ez a lelkeknek, de nem a gazdasági érdek miatt, hanem a vallási lelkiélet miatt. Mi imádkozunk, s a természet meggy maga útján. Ez rendkívül lehűt és elkedvetlenít, valami Isten-távolt terem.

Sokféleképpen akartam már ezt legyőzni: úgy hogy buzgón és kitartóan imádkozom; vagy úgy, hogy simpliciter nem törődöm vetéssel s kenyérrrel, követve az evangéliumot, hogy ne szorgoskodjunk, mit eszünk s mivel ruházkodunk. Most meg azt gondolom, hogy csodákat rendesen úgysem lehet kérni, s az esőt adó Isten talán csodát tévő Isten, ami ellenkezik az egyház érzéseivel. Azt a metafizikai magyarázatot pedig, hogy Isten az ő örökkévalóságában imáinkat is látva s azokat számbavéve rendezte be a világ folyását, nem nagyon izlelem és kedvelem. Így mondom, arra is gondoltam, hogy a szükséges fizikailag lefolyó dolgokért talán egyáltalán nem kell imádkozni, azokat fogadni kell, illetőleg elviselni. Azonban ezúton az egész fizika valahogy ki van véve a nagy Isten szeretetének s a küzdő s szenvedő ember érzéseinek szférájából.

Mindent összevetve azt látom, hogy a szív imádkozni kényszerül. Tegye azt, imádkozzék és fohászodjék, kérje az Urat. De a fizikai lefolyást ne akarja érzése s igényei szerint eligazítani. Az egy darab világ, melynek törvényei vannak.

Kizárni azonban a jó Isten intézkedéseit még a fizikában sem kell. A három babiloni ifjú mondása világít nekünk: Isten a tűz ura is, s ő parancsolhatja, hogy égjünk; de lehetséges, hogy azt akarja, hogy megégjünk; tegyen, ahogy neki tetszik, de mi hozzá hívek maradunk. — Mi pedig azt mondjuk: Isten esőt adhat, hogy vetéseink meg ne égjenek; de ha nem ad, legyen úgy, amint akarja. Mi imádkozunk, szeretünk, bízunk; a szívünk virágos s ily gondolkodástól mindig harmatos.“ (Soliloquia II. 108.)

Az első, ami sokakat meglephet, de egyben vigasztalhat is, hogy Prohászkanak voltak ilyen vívódásai. Egyesek úgy képzelik el ugyanis az életszent-

séget, hogy az felhőtlen égen való szárnyalás az isteni kegyelem sugárözönében. És ha vannak is keresztjei a nagy léleknek, azok inkább külső szenvedé-

sek, de azokat belülről mindig a hit ereje könnyíti vagy legalább is világitja meg.

A hit valóban segít ezekben a dolgokban, de nem olyan légiesen, mint sokan gondolják, hanem küzdelmesen, sőt gyötrelmesen. Szent Pál nem győzi eléggé hangoztatni, hogy e földön „hitben járunk és nem szemlélődésben“ (II. Kor. 5, 7), és hogy „üdvözülésünk ugyanis reménybeli“ (Róm. 8, 24). Ugyanakkor, amikor ezeket leszögezi, a lélek hangulatára is utal, és ez az utalás cseppet sem szárnyalásról tesz tanúságot. A Római levél kijelentésénél ugyanis ezt olvassuk: „Sőt... mi is, kik magunkban hordjuk a Lélek zsenegéit: mi magunk is sóhajtozunk bensőnkben.“ (u. o. 23 v.) A Korintusi levélben pedig ilyesmiről ír a fentiekkel kapcsolatban, hogy: „sóhajtozunk... fohászunk a teher miatt.“ (II. Kor. 5, 2—4.) A sóhajtozás és fohászkodás a belsőleg önmagával vitázó és viaskodó lélek állapotait jelzi.

Abba talán még belenyugodnánk, hogy hitünkért küszködni kell, de azt már nehezen viseljük el, hogy lelki életünk későbbi, sőt sokszor végző szakaszában kell sötét gondolatokkal harcolni. Restellkedve és félve tesznek vallomást hitetlenkedő gondolataikról és belső nyugtalanságaikról önmagukat erős hitűeknek tartó lelkek. — Ez a második szempont, amit észre kell vennünk Prohászkanál. E naplórészlet halála előtt öt évvel írta és éppen akkor, amikor két halhatatlan művének, az *Élő vizek forrásainak* és az *Élet Kenyerének* magasröptű, misztikai mélységű és szinte az elragadtatásig feszülő gondolatvilágát hordozta magában.

Ami feltűnik — ez a harmadik mozzanat — az, hogy ez a vívódásos állapot nemcsak átfutó hangulat. Hiszen kifejezései mást mondanak: „Régóta nagy depressziója ez lelkemnek“ — írja, és hogy „sokfélekép akartam már ezt legyőzni“. Ha még Prohászka sem tudott máról-holnapra végezni a lelkét megülő küzdelmekkel, nyilván nem vigasztalan és reménytelen a mi lelkünk állapota sem, ha elnyúluk — sokszor hosszú időre — bensőnk lecsendesítése. És azon sem kell meglepődnünk, ha közben-közben lángoló hitelményeink vagy lendülő imáink volnának, — és ezek ellenére vissza-visszatérnek ezek a lelket lenyomó és Isten-távolt jelentő küzdelmei. Nem-

csak Prohászka, de a paradicsomba elragadtatott Szent Pál is tesz — a Vulgáta fordítása szerint — ilyen kijelentést: „módfelett megerhelteünk, erőnkön felül, úgy, hogy még életünket is meguntuk. Sőt bennünk magunkban is a halál válasza (kívánása?) volt.“ (II. Kor. 1, 8.) Nem csodálatos tehát az, ha meleg Isten-közelségek mellett vagy után, az Isten-távolság hűvös állapota telepszik lelkünkre, melytől — szinte — életünk értelme s törekvéseink célja homályba borulni látszik. Csak át kell küzdeni magunkat rajtuk. De hogyan?

És ez a negyedik tanulnivalónk a nagy tanítómestertől. A nagy gondolkodó próbál birkózni a feladattal. Hol naív ráhagyatkozás, hol teológiai okoskodás, hol a bölcselkedő ész önmagával való párbeszédei próbálják a zsákutcán a nyílást megtalálni, míg végre is felnyílik látása annak észrevezésére, hogy a fizika és egyáltalán a lelken kívüli világ kérelhetetlen törvényszerűségei folyamatai mögött is észreveszi az Istent.

Észreveszi az Istent — nem úgy, mintha eddig nem tudta volna, hogy ott van, hiszen olvasta elégszer az evangéliumban, hogy az Isten hajunk szálát is számontartja, és még a haszontalan veréb sem esik le tudta nélkül — de észreveszi *a hit szemével*, mely több az értelmi tudomásulvételnél, valami léletszerű, sorsszerű megállapodása a léleknek. Ez nem más, mint a kegyelem uralomrajutása, kiérlelődése a szívben, mely értést, érzést és akaratot egybefonva alakul ki hosszú és imádságos küzdelmek után. Tehát nem csupán okoskodással lehet ezt elérni, mindenáron megnyugtató magyarázatkereséssel megszerezni. Prohászka erre rá is mutat fennebbi naplórészlete utáni megjegyzésében: „Ez megint azt mutatja, hogy a lélek vágyai, igényei, pl. arra, hogy le ne hüljön szeretete s hogy meg ne fogytkozzék hite, nem találunk elégséges magyarázatot a tudományban, sem a teológiában, sem a fizikában;... hanem okos eligazodással és tapintattal mindenáron a felsőbb szférára legyen gondunk, hogy az el ne csenevészsedjék.“ Okos eligazodást és tapintatot ajánl. Az okos eligazodás a tudományos és teológiai gondolkodást jelentí, vagyis problémáinknak a tudomány elvein való megforgatását. De ez egyedül nem elég. És a ma vívódó lel-

kek talán itt tévesztik el legtöbbször a dolgot: csak ésszel, csak okoskodással akarják megoldani bensejük váltságát. Tapintat is kell hozzá, a *regard d'infini*, a végtelen tisztelte, mely tartja Istent olyan nagynak, hogy joga legyen minket számunkra érthetetlen, és sokszor fájón érthetetlen dolgok elé állítani.

És itt lép elének Prohászkaiban a bib-

liás ember. Nem az okoskodásban, de a babiloni ifjak példájában talál megnyugvást. A mai ember vívódásai sem csendesülnek el másként, mert „ami megíratott, okulásunkra íratott meg, hogy reménységünk legyen az Írásokból merített békéttérés és vigasztalás által” — mondja Szent Pál apostol. (Róm. 15, 4.)

Belon Gellért

NAPLÓ

AZ I. NEMZETKÖZI LITURGIKUS PASZTORÁLIS KONGRESSZUS. (Assisi, 1956. IX. 18—21.) A *Vigilia* hasábjain az 50-es évektől kezdve többször olvashattunk a különböző liturgikus találkozókról és megbeszélésekről. Az 1951-es maria-laachi konferenciáról 1953. májusi, az 1952-es odilienburgi és az 1953-as luganói megbeszélésről 1954. augusztusi, valamint az 1954-es louvaini találkozóról 1955. márciusi számunkban adtunk hírt.

Most pedig szeretnénk vázlatosan beszámolni az Assisiben 1956. szeptember 18—21. között tartott I. nemzetközi liturgikus pasztorális kongresszusról, mely 22-én Rómában b. e. XII. Pius pápa beszédével zárult be. A kongresszuson résztvevő 5 bíboros, közel 100 érsek és püspök, valamint 1500 világi és szerzetespap, apáca és laikus közül bizonytalannal kevesen gondoltak arra, hogy amikor az alaptémáról, a pasztorális és liturgikus megújulásról XII. Pius pápa-sága alatt tárgyaltak, Őszentsége művét valóban összefoglalták, mert a Szent-anya két esztendővel később, 1958. október 9-én bekövetkezett hirtelen halála végérvényesen pontot tett működésére. Az 1956. őszétől XII. Pius haláláig eltelt két év mindössze a megkezdett reformok szerves kiegészítése terén hozott néhány intézkedést. Így pl. a megújított nagyhét rendjével kapcsolatos újabb rendelkezések (1957. II. 1.) és a szentségi bűjt véglegesnek tekinthető rendezése (*Sacram communionem motu proprio*, 1957. III. 19.).

A kongresszus célja az volt, hogy a hierarchia vezetőivel együtt a szakértők XII. Pius pápa pasztorális és liturgikus jellegű rendelkezéseit összefoglalják és az ezekben kitűzött feladatot: a hívek tudatos és tevékeny bekapcsolását a szertartásokba és ezekből a szertartásokból az életszentség bőséges forrásainak fakasztását minél maradéktalanabban valósítsák meg. A kongresszus munkájában tevékenyen résztvettek a francia, német, olasz és svájci liturgikus intézetek is.

A megnyitó előadást a kongresszus elnöke, Cicognani kardinális, a Rituskongregáció prefektusa tartotta XII. Pius pápa pasztorális és liturgikus megújító munkájáról. A *Mediator Dei* (1947. XI. 20.) enciklikát a bíboros a liturgia magna chartájának nevezi, mert ebben XII. Pius a szent liturgiának az őt megillető helyet és jogot követeli az Egyházban, s egyben rámutat arra, hogy mennyire fontos a liturgia az Egyház pasztorációs működésében. A liturgiában két elem vegyül össze, a változhatatlan isteni és a változó emberi, mely utóbbi az idők, a körülmények és a lelkek szükségleteihez alkalmazható és alakítható. Századunk liturgikus reformja Szent X. Pius pápával indult meg és XII. Pius munkássága által egyre inkább közeledik az igazi cél felé: a hívek bensőséges bekapcsolása felé Jézus Krisztus titokzatos testébe. Cicognani bíboros óv az ún. liturgikus eretnokségektől: az archeologizmustól, a romantizmustól, a legfőbb egyházi hatalom semmibevezésétől és a latin nyelv lebecsülésétől a népnyelv fokozott előtérbe hozásával.

Jungmann innsbrucki jezsuita professzor a pasztorációnak mint a liturgiafejlődés kulcsának problémáit feszegette. A liturgiafejlődés irányvonalát a pasztoráció, azaz a hívek tevékeny részvételének a szükségessége szabta meg, ami csak akkor lehetséges, ha olyan a liturgikus nyelv, amit a hívek ismernek. A liturgia ugyanis először a látható társaság kultusza, melyben a híveknek tevékenyen részt kell venniük és nem lehetnek csak néma szemlélők. A liturgia

másodszor arra is szolgál, hogy a hívőket a hit öntudatos megvallására indítsa; ezért találhatók meg a hitigazságok az orációkban és a leckékben. Végül harmadszor a liturgiának a híveket az imádságra kell nevelnie és vezetnie. A liturgia ezen alapvető feladatainak megvalósításában a nép előtt ismeretlen liturgikus nyelv nagy akadályt képez. Ez az akadály a népnyelvnek némely szertartásokba való bevezetésével lassan kisebbedik, a pasztoráció ezt nagyon meg is kívánja.

A louvaini bencés apát, Capelle előadást tartott a *Mystici Corporis* (1943. VI. 29.) és a *Mediator Dei* (1947. XI. 20.) enciklikák pasztorál-teológiájáról. A *Mystici Corporis* körlevélben az Egyház hierarchikus jellege mellett hangsúlyozza XII. Pius a sok tagból álló titokzatos test voltot, melynek feje Krisztus. A *Mediator Dei*ben kifejti a pápa, hogy a liturgia az egész titokzatos test kulcsa, a fő és a tagok istentisztelete.

Gerlier lyoni bíboros érsek előadása a kétnyelvű rituálékról szólt. Az első századokban a liturgikus nyelv a népnyelv volt, a problémák a középkortól jelentkeztek, különösen súlyosakká a reformáció idején, a 16–17. sz.-ban váltak. A trienti zsinat a latin nyelvet szorgalmazta, a lelkipásztoroknak viszont kötelességévé tette, hogy a katekéziseken a szertartásokat és a liturgikus szövegeket megmagyarázzák. A Szentszék a népnyelv használatát a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatásánál először a két világháború közt engedte meg főként német nyelvterületen: Németországban, Ausztriában és Svájcban. A missziókban maga a Szentszék készített hivatalból bilinguis rituálékat. A bilinguis rituálék nyelvterületek számára 1947-től jelennek meg a Szentszék engedélyével: francia, német, hindu, kínai, japán, angol stb. A kétnyelvű rituálékkal kapcsolatban a Szentszék három követelményt állt fel: 1. a népnyelvű szöveg mellett ott álljon a latin is; 2. a népnyelv csak abban a mértékben legyen használva, amennyiben a hívők értelme és lelkiisége megkívánja; 3. a szentségi formulákat mindig latinul kell mondani. A híveknek a népnyelvű rituálék engedélyezése után is kell beszélni a szentségekről, különösen az értékükről és az értelmükről.

Wagner, a trieri liturgikus intézet igazgatója értekezett a liturgia és a művészet viszonyáról. Alapelv: a művészet szolgál a liturgiának és nem fordítva. A templomok építésénél szem előtt kell tartani azt, hogy a hívek cselekvő résztvevők, a díszítésnél pedig, hogy a szobrok és a képek a hívők okulását és tanítását célozzák. A művész maga is legyen a szent cselekményekben személyes és aktív résztvevő, az egyházi törvényeket és százados tradíciókat figyelembe véve végezze munkáját.

A jezsuita Bea, a pápai biblikus intézet professzora az Isten igéjének jelentőségéről beszélt a szent liturgiában. A papnak nemcsak a szentmiseáldozatot kell bemutatnia, hanem Isten szavának a kenyerét is meg kell törnie a híveknek, valamint saját lelkét táplálnia főként azokból a szövegekből, melyeket naponta olvas. Az új zsolnárfordítás (*In cotidianis precibus*, motu proprio, 1945. III. 24.) is azt célozza, hogy mind a papok, mind a hívek Isten szavának igazi jelentéséből közvetlenül meríthessenek.

Van Bakkum püspök, az indonéziai Ruteng apostoli vikáriusa a liturgikus megújulás jelentőségéről beszélt a missziók szempontjából. A liturgia missziós jellegét hangsúlyozza és kéri a következőket: a hívők imáját bevezetve a liturgiába, s az népnyelven legyen végezhető; a felajánlás nyerje vissza régi értelmét; a népnyelvet engedélyezzék főként a lelkciókban; népnyelvű ének legyen az ünnepélyes szentmiséken is; némely pogány szertartást vegyenek fel az egyházi rítusok közé, és végül a diakonátus és a kisebb rendek mint független egyházi officiumok feladhatók legyenek laikusoknak is.

A bencés Rousseau a keleti egyházak liturgikus pasztorációjáról tartott előadást.

A *Christus Dominus* (1953. I. 6.) apostoli konstitúció pasztorális jelentőségéről beszélt Garrone toulouse-i koadjutor érsek. A szentségi böjt könnyítése teszi lehetővé, hogy korunkban is gyakran járuljanak a hívek az Oltáriszentséghez akár a délelőtti, akár az esti órákban.

Miranda-Vicente toledói segédpüspök a *Sacramentum Ordinis* (1947. XI. 30.) apostoli konstitúció teológiai jelentőségét méltatta. XII. Pius pápa világosan és határozottan kijelentette, hogy az egyházi rend szentségének anyaga a kézrá-

tétel, formája pedig a Szentlelket segítségül hívó prefáció meghatározott szavai. A dogmatikus jellegű döntés sok kétséget és aggodalmat oszlatott el.

A Rítuskongregáció történeti osztályának előadója, a franciskánus Antonelli a megújított nagyhétről tartotta referátumát. A nagyhét megújítása a Szent V. Pius-féle reform óta egyike a legnagyobb jelentőségűeknek. Az eredeti időpontokra visszaállított szertartásokon a hívek nagy tömegei aktívan vettek részt (*Maxima redemptionis nostrae mysteria* dekrétum, 1955. XI. 16.).

Az északamerikai Fargo segédpüspökének, Dworschaknak a beszámolója 93 Egyesült Államok-beli püspök jelentéséből készült a megújított nagyhétről. A tevékeny részvétel növelhető lenne, ha a lekiókat a nép nyelvén lehetne felolvasni.

A meissenai koadjutor püspök, Spülbeck a megújított Nagyhéttel kapcsolatban a katolikus kisebbségű Keletnémetországban szerzett tapasztalatokról beszélt. Az aktív bekapcsolódást igen elősegítette az a tény, hogy Németországban az egyházmegyéekben a liturgikus énekek honi nyelven is énekelhetők rendkívüli szentszéki engedély alapján.

A *Musicae sacrae disciplina* (1955. XII. 25.) egyházzenei enciklika pasztorációs vonatkozásait tárgyalta Stohr mainzi püspök. A szent zene jobban van alárendelve a liturgiának, mint a dekoratív művészetek. Németországban az énekes miséket is kísérhetik népnyelvű énekekkel a vatikáni államtitkárság 1943. XII. 24-én Bertram bíboros, boroszlói érsekhez intézett levele alapján, de ez nem zárja ki a gregorián előmozdításának a szükségességét. Az enciklika pasztorális jellege: a csendes szentmiséken a népnyelvű ének lehetősége és a népnyelvű énekek gyűjteményes kiadásának szorgalmazása.

Az utolsó előadó Lercaro bolognai bíboros érsek volt, aki a breviárium és a misszálé rubrikáinak egyszerűsítéséről (*De rubricis ad simpliciorum formam redigendis* dekrétum, 1955. III. 23.) és a római breviárium jövődi reformjáról tartott felolvasást. Az egyszerűsítés az egész liturgia jövődi megújításának az árnyékát veti előre. A breviáriumreformmal kapcsolatban sok a probléma: a monasztikus és a világi papok, valamint a kórusban és a privátim végzett officium közti különbség, a mindennapi áhítatgyakorlatok és a breviáriumozás, a zoltáriuskönyv felosztása, két hétre vagy egy hónapra. A kérések: a kishórák fakultatívvá tétele, a matutinum, laudes és prima napnyugtától másnap délig, a vesperás és a kompletórium aznap éjjelig legyen mondandó, a kishóráknak ugyanaz legyen a skémája mindennap, úgyhogy memoriterként a napi elfoglaltságokba beillesztve végezhessek; az egyes óráknak is legyen állandó jellegű beosztása, a matutinum 3 zoltárból és 3 leckéből álljon. A jövődi breviáriumreformmal is az a cél, hogy a zsolozsmáskönyv az eddiginél mélyebben és hathatósabban járja át a papok életét és tevékenységét.

A 15 előadás valóban összefoglalta XII. Pius pápa uralkodása közel 20 esztendejének liturgikus munkásságát. Az Angyali Pásztor valóban minden erejével azon volt, hogy a szent liturgiával vigye közelebb Krisztushoz a gondjaira bízott nyáját. (Kovács Zoltán)

MODERN VILÁGUNK lüktető életében nemcsak a technika fejlődik szédítő ütemben. A zenében is gyökeres átalakulásnak vagyunk tanúi. Megmutatkozik ez a darabok tartalmának megrövidülésében is. Haydn és Händel oratóriumai még két-három óráig tartottak; ma viszont, a K u r z o p e r korában a cselekmény megrövidül, még Ódipusz tragikus mondanivalója is belefér ötven percbe. Az egyházi zene azonban mintha nem követné a változást. Vagy ez csak látszat volna?

— Ma már világviszonylatban erjedési folyamat indult meg az egyházi zenében — mondja Tamás Alajos, a kitűnő muzsikussal, akinek a kérdést fölvetjük. — Különösen a francia helyzet érdekes. Itt „szent operett”-féle darabok készülnek, melyeknek nagy tömeg-mozgósító hatásuk van. Nem egyszer előfordul, hogy a csónadrágos fiatalemberek nem a rock-and-roll dallamokat fütyülérszik, hanem valamelyik szent éneket. Az irányzatnak két változata van. Az egyik szűkebb apparátussal dolgozik; a másik nagyobb arányokban bontakozik ki, Svájcban például már nagy énekkarok énekelnek „szent operettet”.

De a „komoly” egyházi zenének is vannak jelentős új lépései. Strawinszki miséjét például általában hipermodernnek szokták minősíteni; pedig nem egé-

szen így áll a dolog. Az ő működése csak egy mozzanata annak a hatalmas mozgalomnak, amely az egyházi zenét a népi zenéből akarja megfrissíteni. Strawinszki miséjében minduntalan rá lehet ismerni ősi orosz dallamokra — modernsége népi gyökerű. Ő is, követői is híven kezelik a szent szövegeket, darabjaik tehát liturgikus formában is előadhatók, mint ahogy XII. Pius pápa jelenlétében Strawinszki miséjét el is énekelték a Vatikánban. Honegger viszont, akinek drámai oratóriumát a Budapesti Kórus is előadta, inkább a melodráma felé hajlik, ezért zenéje, noha helyenkint valóban csodálatos, liturgikus használatra alig-alig alkalmas.

A modern magyar egyházi zene sem „elmaradott”. Bárdos Lajos és Harmath Artur működéséről nem is beszélve, a legújabb időknek is van három kiváló értékű termékük: Pikéthý M i s s a p r o p a c e j a, Horváth Cirill Szent Margit miséje és Katona József miséje. Kórusaink viszont kétségtelenül nehézségekkel küzdenek itt-ott, részben az értetlenség, részben anyagi lehetőségek hiánya miatt. Székesfehérvárott, Győrött, Veszprémben, Kaposvárott azonban szép, élénk egyházzenei élet van; Tázláron pedig egy egész templomot énekeltek össze a többek között Bachot is éneklő lelkes falusi énekesek. Népünkben ugyanis van érzék az egyházi muzsika iránt. Legutóbbi vidéki szereplésünk alkalmával például Orgoványban kétezer ember hallgatta végig a Kapisztrán kórust. Nem is férték be mind a templomba, sokan körülötte álltak, úgy oldódtak föl a szent melódiák szárnyán.

Kérdést intéztünk Tamás Alajoshoz a mai magyar zenéről. Ezt válaszolja:

— Bartók és Kodály után hasonlóan kiemelkedő egyéniség nincs egyelőre, úgynevezett „iskola” sem alakult ki, de jelentős tehetségeink vannak, mint többek között Szervánszky, Járdányi, Sugár, Szokolay, Hidas.

— Zenekaraink?

— Két olyan együttesünk van véleményem szerint, amely minden kritikát kiáll: a Rádió Zenekar és a Magyar Állami Hangversenyzenekar. Az Opera Zenekar mintha túl volna terhelve. A most felnövő nemzedékben azonban megvan rá a képesség, hogy minden esetleges hiányosságot pótoljon idővel. Jó példa erre a Honvéd Zenekar, mely állandóan fejlődik, s ma már Cimarosa-műveket is magas színvonalúan ad elő.

Újra az egyházi zenére fordul a szó.

— A modern magyar egyházi zene nagyon sokat köszönhet a S z e n t V a g y U r a m n a k, mely évszázados kísérletezések után ünnepekörök szerint egysége-sítette a szent énekeket. Külön ki kell emelnem Sik Sándor munkásságának nagy jelentőségét: szövegeivel, s már megvolt szövegek magyarossá tételével, áldolgozásával megfizethetetlen szolgálatokat tett a ritmusos éneklésnek.

Ami saját terveit illeti, arra Tamás Alajos kérdésünkre így válaszol:

— Mivel egyházzeneink darabhiánnyal küzd, egyik fontos elhatározásom: minél több darabot írni kórusaink számára. Ennek a törekvésemnek volt egyik láncszeme két munkám, a K á n a i m e n y e g z ő, és a N á n d o r f e h é r v á r 1 4 5 6 — ez utóbbit mostanában sokszorosította lemezen az R.C.A. Victor cég. A K á n a i m e n y e g z ő höz régi népi szövegeket gyűjtöttem, így természet-szerűleg fölhasználtam a régi népi dallamokat is. A világi zenében Carl Orff mutat erre példát; a C a r m i n a B u r a n á b a n középkori szövegekhez modernizált középkori zenét ad.

További terveim közül egyik legsürgősebbnek tartom a magam számára magyar szerzők vallásos ihletésű verseinek megjelenítését. Katolikus költőink mellett Ady Endre, Juhász Gyula, József Attila egy-egy versét is... Szeretnék egy Szűz Mária-oratóriumot is írni. A zenei érdeklődést eddig elsősorban a kereszten szenvedő Jézus és a gyermek Jézus kötötte le; pedig Jézus életének még sok olyan mozzanata van, amelyről a zene nyelvében is lehetne mondan-dónk. Persze ezen a téren nagy probléma a szöveg-kérdés. Sik Sándort szeret-ném megkérni Mária-oratóriumom verseinek elkészítésére... Az ő művei közül különben szeretném megjeleníteni szoltár-fordításait is, a modern magyar köl-tészetnek ezeket a kiemelkedő költeményeit.

Ha már a terveknél tartunk: gondolok egy passióra is, Szent Lukács alap-ján. Természetesen szem előtt kívánom tartani a bachi hagyományokat, de sok-ban példamutatónak érzem Beethoven megoldását is: ő Krisztus az O l a j f á k h e g y é n című művében elsősorban a szenvedő embert igyekezett élénk

állítani Krisztusában. Ő volt az első, aki a megváltás akarati tényét is ki tudta fejezni zenéjében.

A főt említett szöveg-probléma természetesen itt is főmáll. Ezen elsősorban gyűjtés útján szeretnék segíteni. Már idáig is sikerült néhány nagyon szép olyan népi verset találni, amely Krisztusban elsősorban a szenvedő embert szólaltatja meg. Ezek, mint például ez a Kalocsa melletti Szakmáron lejegyzett szöveg: „Ó, hol vagytok, emberek! — Sóhajtozik, óhajtozik a Szűz“ — megfelelnek az evangélium szellemének, hiszen ott is szó esik az elhagyott, magányos, tépelődő Istenemberről. — Sajnos, ezek a népi vallásos versek, énekek egyre inkább kiveszőben vannak; sok helyen már csak foszlányaikát őrzi egy-egy öreg halottsirató néni. Pedig kár volna, ha népköltészetünknek s vallásos szellemi néprajzunknak ez az érdekes kincse mindenestül elmerülne. Hiszen egyik-másik szinte a barokk kori versek bensőséges hangját idézi.

Sajnos sok mindenben erősen gátol a megfelelő hely hiánya. Templomunk meglehetősen szűk, így meghívásokra vagyunk utalva. Persze csinálni lehetne „csere-akciókat“ is; így mindnyájan tapasztalatokat cserélünk, s tanulnánk egymástól. Nagy haszna volna belőle fejlődő egyházi zenénknek. És nagyon jó volna az is, ha az Ecclesia, tovább haladva a megkezdett úton, egyre több kottát adna ki, mert a jelenlegi állomány bizony elég szűköcske. (Ez egyébként nemcsak nálunk van így: világszerte probléma.)

Eddigi munkám természetesen nem befejezett — mondja búcsúzóul Tamás Alajos, aki nemcsak jó muzsikus és karmester, hanem kiváló zenepedagógus is, és céljai között nem a legutolsó, hogy kiváló gyermekkorúsával utánpótlást neveljen a magyar egyházzenei élet számára. — En — folytatja — voltaképpen csak kísérletezem. Újat szeretnék teremteni: magyar oratóriumot, népi alapon.

(Rónay László)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Christopher Isherwood jelentős mai angol író, de a magyar közönség csak most ismerkedhetik meg vele egy kétszázalapos kisregényben, a Bécsi ibolyákban. A történet hőse egy bécsi filmrendező, Bergmann. Londonban egy többé-kevésbé szokványos operett-filmet kell elkészítenie; a regény voltaképpen arról szól, hogyan készül el a film. Isherwood írja a forgatókönyvet (ő mondja el első személyben a mesét), Bergmann állítja talpra, varázsolja életre az ötleteit. A Bécsi ibolyák végül semmivel sem sikerül rosszabbul, mint a Szívek szimfóniájától kezdve annyi jellegzetesen „bécsi“ operett-film, melyet a harmincas években bemutattak, s melynek messzi őse a „régai idők“ egy-egy nagyoperettje volt, a Víg özvegy és társai — de tudjuk, ezeknek az ősei meg az úgynevezett újromantikus drámák voltak, ezek a meseországban, mese-Balkánon, mese-Bergengóciában játszódó darabok, mese-görögjeikkel, mese-spanyoljaikkal. Adva van egy balkáni meseország, annak a trónörököse valamilyen okból elkerül Bécsbe, ott beléseret a kacér pékleánykába vagy a Práter virágáros leánykájába, a szerelemből egy kis bonyodalom támad, a bonyadalomból végülis heppiend, megszólalnak a császárváros harangjai, a Szent István dóm tornyai körül galambok köröznek, pirosalma-arcú, császárszakállas kvietált katonák ábrándosan mosolyognak, szerelemtől epekedő töltöttgalamb leánykák a Türkschanz virágzó hársai alatt szintén ábrándosan mosolyognak, katonabanda szól, testőrök vonulnak föl fantasztikus egyenruhában, az öblös hintó mélyén boldogan bújik össze a két ifjú: a trónörökös, akit a szerencsés körülmények immár királlyá tettek, s arája, a helyre kis virágáros leány; még egy búcsúpillantást vetnek az Óriáskerékre, aztán eltűnnek Álomország édes-rózsaszín cukorhab-felhőiben.

Közben, míg Londonban a film készül, s míg Középeurópában sorra készültek az ilyen filmek, Bécs külvárosaiban fegyverek ropogtak, Dollfuss vérbefojtott egy forradalmat, Németországban Hitler került uralomra, és Középeurópa fölött sűrűsödtek a viharfelhők. A Bécsi ibolyák legnagyobb erénye talán az, hogy ezt a „történelmi levegőt“ adja vissza, hiánytalanul, hitelesen. Hiánytalanabbul és hitelesebben, mintha tablókat rajzolna, dokumentumokat halmozna, „történelmi hitelre“ törekednék. Miért?

Azért, mert — igazi író módjára — jellemben, egyéniségben, figurában ragadja meg a történelmet. A regényben mindenki mellékszereplő az egyetlen főhős, Bergmann mellett; s ez a Bergmann a harmincas évek megtestesült Kö-

zépeurópája. Ahogy ezt az alakot Isherwood megrajzolja, az a legragyogóbb írói teljesítmények egyike.

Nem aprólékoskodik, nem elemez, nem boncol, nem magyaráz. Módszere alapjában véve film-módszer. Jóformán csak a láihatóm rögzíti, de azt aztán úgy, hogy a hang, a mozdulat, a testtartás *minőségében* benne van az egész ember, egész sorsával, mondhatni egész végzetével — az ábrázolás pillanatában. Isherwood szerint ez az ábrázolás az író föladata. A többit az olvasóra kell bízni.

Ebben valószínűleg igaza is van. A modern regény nagy és érdekes mélyszántás-kísérletei szükségesek voltak ugyan, prousti formájuktól egészen joyce-i végletükig, de a járható út mégsem az ilyen mélyszántás. Egy emléket végig lehet nyomozni lapok százain át a lelki élet bonyolult dzsungelében, „az eltűnt idő nyomában“, és több-kevesebb mestertkéltséggel a tudatot is „le lehet fotografálni“. De ahhoz, hogy egy emlék teljes asszociatív gazdagságát megéreztesse, vagy egy tudat egész bonyolultságát megsejtessük, nem szükséges mindent fölfejtenuünk, minden lépést minden irányban megtennünk; mindehhez elég lehet *egyetlen* jól megválasztott képzetársítás, a tudat egyetlen, de jellemző szeletének föltárása. Ha egy jó filmben jó színész alakít egy figurát, elég megjelennie a vásznon, elég egy-két jelentéktelen gesztust tennie, vizet töltenie egy pohárba, cigarettára gyujtania vagy leülnie s a lábát keresztbe vetnie: ebben benne van az egész egyéniség, az egész jellem a maga fölcserélhetetlen ercdetiségében, multjával és jelenével s jövőjének lehetőségeivel. Nem kell hozzá „felirat“, nem kell elmondani róla, hogy ilyen vagy olyan. Az életbeli közvetlen találkozás sokrétű, sokdimenziós élményével hat.

Ilyesformán van ez a modern regényben is. Az író *ábrázol*; az ábrázolással jellemez, nem azzal, hogy megmagyarázza, leírja a jellemet, ahogyan száz vagy százötven esztendővel ezelőtt általában szokták. Ez az „ábrázolás“ természetesen távolról sem olyan egyszerű írói művelet, mint az egyszerű elnevezés alapján gondolnánk. Sokféle módja, sokféle eleme lehet; egyik író így válogatja, alkalmazza, keveri őket, a másik amúgy, s egyugyanazon író is a téma és helyzet követelményei szerint másként és másként. A jó „díszlet“, akár a filmnél, itt is szerves tényezője lehet az ábrázolásnak: légkörének, hangulatának jellem-ábrázoló értéke is van. A modern író olyan, mint a jó filmrendező: a különféle elemek célszerű keverésével kelti közönségében — olvasójában — a teljes, sőt a sürített valóságnak, az egyszeri valóságnál érvényesebb művészi valóságnak az illúzióját. És nemcsak a jellemábrázolásban.

„A filmben — olvassuk Isherwood regényében — az a legszebb, hogy szigorúan megszabott tempója van... Vegyünk például egy festményt. Arra épp hogy ránézhetek, de ha akarjátok, akár félóra hosszat meredhetek a felső bal sarkába. Ugyanez a helyzet egy könyvvel. Az író nem akadályozhat meg abban, hogy csak átfussatok rajta, vagy a végén kezdjétek, és hátulról előre olvassátok. A lényeg az, hogy magatok választhatjátok meg a megközelítés módját. De ha moziba mentek, akkor másképpen van. Pereg a film, és csak úgy láthatjátok, ahogy a rendező kényszerít rá. Szoros egymásutánban pereg előttetek a történet, s a rendező csak néhány megszabott másodpercet engedélyez, hogy egy helyzetet megérthessetek. Ha valami elkerüli figyelmeteket, nem ismétlik meg, nincs szünet, hogy megmagyarázhassanak valamit.“

Némi műfaji módosítással áll ez a modern regényre is, annak olyan különféle típusaira, mint Roger Martin du Gard, Mauriac, Greene, vagy a Bécsi *ibolyák* Isherwoodja. Ennek a modern regénynek is „szigorúan megszabott tempója van“, épp olyan gyorsításaival és lassításaival az ábrázolásnak, aminőkkel a film él. Igaz, az író nem akadályozhat meg abban, hogy a végén kezdjük a könyvet, vagy egyik lapját ötször elolvassuk, a másikat meg éppen csak átfussuk; — de ha egyszer „beléptünk“ a regénybe, be kell lépnuünk a „tempójába“ is, alá kell vetnuünk magunkat az író-rendezőnek, aki korántsem úgy jár el, mint egy Walter Scott vagy egy Dickens tette; nem elmeséli azt, ami a világban történik, hanem autonóm világot teremt a regényben, autonóm idővel, saját „tempóval“. (Az első ilyen „modern“ író, leírásainak minden szinte prehisztorikus körülményessége ellenére is, alighanem Balzac volt — és Balzac sokkal-sokkal inkább volt „modern“, mint nála jóval később a naturalisták, élükön Zolával; de ennek a gondolatnak a további boncolgatása túlságosan

messzire vezetne.) — Ha egyszer „beléptünk“ ebbe az autonóm regény-világba, akkor már aztán mi sem választhatjuk meg magunk a megközelítés módját: pereg a történet, él a regénybeli valóság, folyik a regény autonóm élete, s úgy látjuk, ahogy a „rendező“, vagyis az író láttatja, „szoros egymásutánban“; és ha valamit átugrott a figyelmünk, „nincs szünet, hogy megmagyarázhassanak valamit“, nincsenek kitérések, hosszadalmas indokolások, szájbarágós ismétlései okoknak és belőlük sarjadt okozatoknak, mint ahogy a valóságban sincsenek kényelmes rekaptituláció-lehetőségek, de nem is kellene, mert hiszen minden jelen percben benne van a múlt, minden mai jellemben valamennyi tegnapija, minden mostlévő helyzet atmoszférájában az előzménye. A régi író a maga „akkori“, történelmi idejében élve-mozogva irt meg egy az övétől különböző másik időt; a „modern író“ számára csak a regény autonóm ideje létezik, a maga saját idejét nem játsszatja bele amabba; olyan mint a filmrendező: a film mindenestül az ő alkotása, de őt sosem látjuk a filmjén, *mint rendezőt*.

Míndez természetesen egyáltalán nem azt jelenti, hogy ez a modern regény „kívül van a koron“. Egyáltalán nem! A valóság elemeiből épül, azokat sűríti új művészi valósággá; legföljebb csak arról lehet szó, hogy a kor problémáit nem kielemezve, mintegy kipreparálva, tudományos-értekező módon kezeli, hanem mondhatni atmoszféricusan és jellembe ágyazva — ahogyan a *Bécsi ibolyák* példája mutatja.

E modern írói szemlélet és technika kialakulására nyilvánvalóan erősen hatott a film, bármi legyen is egyébként film és irodalom sokat vitatott, s nem éppen békés viszonya. Olyasféleként hatott és hat, mint Isherwoodra, aki — mint Thurzó Gábor utószavában olvassuk — „megtanult pontosabban, koncentráltan látni, csak a lényegeset közölni. Megtanulta a helyzetről helyzetre való regényépítkezés titkát, az állandó feszültség szükiszavúságát, a mindig sürgető idő parancsát, a ritmus törvényét. Lehántott mondanivalójáról minden fölöslegest... Szigorúan tartja magát ahhoz az elvéhez, hogy ő voltaképpen csak felvevőgép, azt rögzíti, ami lencséje körébe kerül, többet nem — de ennek a „képkivágásnak“ tökéletesnek kell lennie.“

A *Bécsi ibolyákat* Thurzó Gábor fordította. Minden igazán jó írónak, minden igazán jó regénynek megvan a maga egyéni lélegzetvétele, a maga *tempója*; a fordítás sikere sokszor, sőt a legtöbbször azon múlik, megérzi-e, átveszi-e a fordító az eredetinek ezt a tempóját, lélegzését. Ha nem: a fordítás lehet korrekt, precíz, nyelvileg hibátlan — de nem lesz „igazi“. Itt egy ritka-szerencsés találkozásnak lehetünk tanúi: az eredeti megtalálta a neki legjobban megfelelő tolmácsot, azt, aki magyarul a leginkább „isherwoodul“ ír. Ezért lett olyan jó a magyar *Bécsi ibolyák*.

SZÍNHÁZI ÓRJÁRAT: Lope de Vegától az operettig. *Ahogyan a hajózási térképeken berajzolják kék és piros áramvonalakkal a tengeráramlások útját, amelyek bekukkannak az öblökbe, megkerülik a félszigeteket és néha szeszélyesnek látszó, de bizonyára nagyon is indokolt kitérőket tesznek, ugyanúgy követhetjük a tragédia és a komédia útját a mediterrán vidékekről egészen a Shakespeare korabeli ködös Albionig. A városi kultúra csodálatos terméke a színjátás, amely földrészünkön a görög városállamok vallási ünnepeiből bontakozott ki. Északi pásztornép szállott le az idahegyi, akkor még el nem karsztosodott tájakra — még nem szaporodhatott el a Karszt legigazibb „szülőanyja“, a minden sarjadó erdőt és bokrot letaroló kecske — de a kecskének, kecskebőrnek és kecskebendő dudának már szerepe volt azokban a szatírájátékokban, amelyekből ez az ősi komédia kialakult. Amúgyis bozontos szőrű és bozontos kedvű histriók öltötték magukra, hogy a szatírokhoz minél hasonlatosabbak legyenek. Arisztófánész komédiáiban, amelyekből a legfickándóbb humorút, a Lizisztratét most Pesten is láthatjuk, ezt a kecskebak-ugrándozásos görög humort élvezhetjük.*

A szicíliai és délitáliai görög gyarmatokon át, de meg a latinoktól amúgyis kisajátított görög kultúra áramvonalának útján Rómába vándorolt aztán az ókor színpadművészete. Korántsem alkotott szofoklészi és euripidészi remekműveket, a tragédia terén a latinok messzire elmaradtak görög mintaképeiktől. De a komédia erős gyökereket vert az itáliai talajban, Plautusban, Terentiusban messzekiható tárháza lett a vígjátékirodalom vándortémáinak. A re-

naissanceban pedig egyszerre a felpogány-félkeresztény európai dráma szülő-
anyja lett, mire a városállamok Itália két ege alatt is megalakultak. A leg-
újabb kutatások föltételezései szerint Shakespeare sem az újjából és a zse-
niseből szopta a veronai, mantuai, venencei couleur locale-t műveire, hanem
valami kiküldetésfélében ifjúkorában megjárta az olasz földeket, még pedig
az Ardennes-eken, Burgundián át, hisz ezek a tájak is sok művét ihlették élet-
élevení. Hogy a Themze melléki matrózkocsmákban is szivesen elüldögélt és
hallgatta a hajósok, matrózok, világkalandorok háry-jánoskodásait, az törté-
nelmi tény. Műveiben azonban több van annál, mint amit kocsmái poharzás
közben is elleshetni.

A Macchiavelliben, Areténtóban tetőző olasz renaissance komédia spanyol
folytatója, Lope de Vega is olasz példákön át ébredt rá írói, színházművészeti
missziójára. Az aranykor derűje, napfénye, pompa-, szín- és hangkedvelése
kellett persze hozzá, hogy a spanyol színpadi költészet ettől a kis vérfelfrissi-
téstől olyan buja virágzásba boruljon. Néhány aránylag szerencséskezű spanyol
királynak sikerült nagyjából letörni a spanyol oligarchiát — nem úgy, mint
nálunk Mátyás után, mikor Mohácsba árulgatták az országot — a spanyol ál-
lambrend bizonyos mértékig megbecsülést szerzett a városi polgárság, az ipar-
űzők és parasztok munkájának is, és kialakulhatott egy olyan városiasság,
amelyben a színház kényes üvegházi növénye kivirulhatott. A városi tömegek
szolgálattak ugyan a fizető publikumot. A főurak, a királyi család is elfüg-
gönyözött páholyokból, rejtek-szaletlikből nézték az előadást, s pottyantottak
ugyan néhány aranyat, kölcsönadtak ruha- és fegyvertárukból néhány nélkü-
lözhetetlen és beszerezhetetlen eszközt, de a színházat akkor is, mint mindig
a plebejusok, kereskedők, kétkézi munkások, selyemszövők, kardverők és pa-
szományosok tartották el. A spanyol színházak XVI. századbeli számadásköny-
veiből igen sok fennmaradt, mint ahogy Avilai Szent Teréz apjának végrende-
letét is ismerjük a háznál található utolsó vég gyolcsig kiterjedően, és így na-
gyon érdekes kultúrszociológiát lehet ezekre a spanyoloknál garmadával ta-
lálható írásos emlékekre építeni. Olyan háborújárta földön, mint Keleteurópa,
ez a mérhetetlen gazdagság történelmi kútfőkben és műemlékekben, jóformán
el sem képzelhető.

A spanyol színház tehát burjánzó virágzásba szökkent Lope de Vega fel-
tűnésével. Sokan ezerétszázra teszik drámai műveinek számát s még a fenn-
maradtakat sem értek rá egytől-egyig kiadni az azóta késői és ostoba feudaliz-
musba merevült spanyolok. Mert a maga idején a királyi hatalomtól fékezett
spanyol oligarchia nem volt nemzetvesztő intézménye. Lope de Vega is szegény
legény volt, de valamiféle szolgálatokért elkisérhette urát külföldi utakra, napi
kötelességei lerovása után csatározhatott Provánsz és Itália földjén, fölkeres-
hette az írókat, művészeket és a szerelmes kedvű olasz asszonyokat is. S mi
egyéb lehet egy írónak? Bár darabjait mondhatni kitepték a kezéből a szín-
igazgatók, sőt volt olyan, aki utazás közben fogta el és országtűszéli polokás
vendégfogadóban vetette szobafogságra, étellel-itallal táplálva, amíg a nyüzsgő
férgelktől három-nap-három-éjjel nem aludva Lopénk át nem nyújtotta új
művét a kezét dörzsölő igazgatónak.

Szolgált ő később is hercegi urakat, mert az irodalomból még ekkora ter-
mékenység mellett sem lehetett megélnie a színpadi orzások idején. Aki ugyan-
is a darab írásos példányát megszerezte, az játszotta is, és külön írónki kaszt
élt abból, hogy előadás közben lefirkantotta s aztán tovább árusította a dara-
bokat. Lope de Vega hosszú ideig egy szerelmes kedvű főúr titkára is volt s az
akkori udvarlasi formáknak megfelelően szonettekkel bélelt szerelmesleveleket
írogatott gazdájra nevében. Neki is Cyrano-sorsa volt tehát, de ő saját hasz-
nálatára is sok szerelmes levélkét szerkesztett és számtalan szerelmi kalandban
is volt része. Hogy is buzoghatott volna másképpen éppen a szerelem forrása
oly geizirszerű fölszökkenéssel műveiből. Mégsem igaz egyik színházi lapunk
ama néhány soros ismertetése, hogy „pappá szentelték; sok szerelmi kaland él-
vezője volt“. A sorrend ugyanis fordított volt. Lope de Vegát jóval ötven éves
korán túl szentelték pappá, hogy valami kisebb egyházi beneficium élvezője
lehessen. És ő komolyan is vette papi hivatását, gyakorta gyónt és meggyón-
ta azt is, hogy hercegi urának szerelmi verseket kell fabrikálnia, amiket az nem
a legerényesebb célokra használ föl. A gyóntató atya erre eltiltotta őt ilyen-

célú versfabrikálásoktól, és Lope de Vega inkább otthagya jövedelmező állását, mert nem akart lelküismeretével ellentétbe kerülni. Pedig ekkoriban sok anyagi gond émszette, lányát kellett kolostorba vonulása előtt kellő kelevel ellátnia.

A főúri körökben való járatosság, a szerelmet sportként űző hidalgó-életforma töről-hegyre való ismerete azonban reális tématarházzá alakult a spanyol zseni agyában. Darabjai, mint a most nálunk fölújított *A kertész kutyája* is, azért élnek annyira ma is a színpadon, mert minden meszeszerűségük mellett is hús-vér gyökerekből táplálkoznak. Eppenúgy, mint ahogyan a világhírű *Korsós lány* című darabjában madridi cselédnek szegődteit el az intrikák miatt otthonában nem maradó spanyol főúri hajadont és megismertet bennünket a XVI. századbeli Madrid cselédkorzójával is, *A kertész kutyájában* is vág néhány demokratikus fintort a főúri világ felé. Diana grófnő ugyanis együtt él nápolyi palotájában közrendű származású őrökával, és a jóvágású legény köznélete bizony alaposan perzelgetni kezdi a grófnő rüssökbe és plüssökbe, csipkegallérokba és abroncsszoknyákba préselt özvegy asszonyiségát. Hisz kérője lenne rangjából is elég, de az a legény mégiscsak más, bár szemet emelni sem merne úrnőjére, s inkább annak komornájával csokolózik. De az úrnő olyan, mint a kertész kutyája: ha nem is kell neki a csont, azt nem bírja elviselni, hogy a csontot másvalaki kaparintsa meg. Pompás szerelmi viadal indul tehát a rangjára, hírnevére büszke grófnő természetes indulatai és társadalmi elfogultsága, az egyre jobban öntudatára ébredő és merészebbé váló őrök és a szegény kis komorna között. A vég persze *deus ex machina*, mert hogy az őrök elvehesse az erényes grófnőt, azt a hazugságot kell kieszelni, hogy ő egy főúri család kalózkézre jutott, elveszett sarjadéka. Így aztán urává lehet asszonyának a hajdani őrök, s a kor erkölcséi is szentesítik a nászot.

Nézzük csak meg közelebbről ezeket a helyzeteket: nem a Mágna Miska, a Cigányprímás, a Csárdáskirálynő vagy a *Marica* grófnő ősapja volt-e Lope de Vega? Persze akaratán kívül, hisz zsenijében oly gazdag ő, hogy több mint négyszáz esztendeje él belőle Európa színpadi irodalma. Először a franciák lopták el *Cide* stől, *Hazugostól*, *Sánta ördögöstől* és *Gil Blas*-ostul a spanyol irodalom remekeit. S még Beaumarchais, Molière is gyakran járt orozgatni ebbe a kincsesárba. Azután mikor Párizsban és Bécsben, Milanóban és Rómában megindult az operaszerezés dívatja, a többnyire olasz szövegírók is ott szerették meséiket, ahol tudták, és sokszor azt sem vették észre, hogy visszaolták azt, ami eredetileg olaszból ment át spanyolba Lope de Vega és a többiek útján. S ahogy az opera műfaja a *vaudeville*-ben s később az operettben demokratizálódni kezdett, a párizsi és bécsi operettírók is titokban Lope de Vegához és más nagynevű spanyolokhoz kezdtek járni egy kis szellemi nektár, himpor s megtermékenyülés irányában. S mert evés közben jön meg az étvágy, a formásabb helyzeteket, bonyodalmakat, esetleg az egész cselekmény-vázat is kisajátították. S ebben nincs is semmi baj, mert Shakespeare is ott szerzett, ahol talált, és az irodalmak egymásra hatása éppen ma, a repülőgépektől összezsugorított földtekén az emberiség és a kultúrák örökegy voltát, egymásbafonódását és himporos hibridálódását is példázza. Csak a nemzeti örvöngések, az irodalmi sovizmus idején sírhattak tehát egyesek, hogy Madách tanítványa hasonlít a Goethéhez és Katona Tiborcának jajai valami ócska lovagdrámában is ott lappanganak.

Nem is Lope de Vega kisebbitésére írtam hát címül, hogy hatása az operettig ér el, hanem éppen az operett műfaj nagyobb megbecsülése érdekében. Én a valódi jó operettszöveget nagyon is igényes és kevesektől művelhető műfajnak tartom.

Gáspár Endre hervadhatatlan érdeme, hogy Lope de Vega darabjainak tolmácsolásával, ha egyszerűsítette is a végtelen bonyolultságú spanyol versidomokat, teljes értékű fordításokat adott. Színpadi beszélhetősége immár másodszor is széria-sikerré avatja *A kertész kutyáját*, amelyet eléggé nem dicsérhető módon most a József Attila színház mutatott be a nagybudapesti közönségnek. S hogy ennek a lépésnek izlésformáló, hallást finomító, színpadi tömegkultúrát nevelő hatását lemérjem, azért állítottam be világviszonylatba — egészen a sokat gyalázott operettig — Lope de Vega műveit.

(Possonyi László)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. Tanulmány: *Jánosy Gyula*: Liberalizmus, szocializmus és az Egyház a 19. században. *Holenda Barnabás*: Tudósok, nézetek, viták a 17. században. *Salacz Gábor*: Pápaválasztás a római kérdés jegyében. *Cserháti József*: Az ember világgözpontisága. *Kardeván Károly*: Pálffy Béla Hegedűs Nándor Ady-könyvében. *Tarnay Brunó*: Tudomány és csoda. *Eglis István*: Hit és tudás perikorézise. *Kézai Béla*: Három Johanna. *Dümmerth Dezső*: A költő és a démon (Rainer Maria Rilke). *Ohmacht Nándor*: Újabb lépések a katolikus erkölcstan terén. *Lengyel Balázs*: Frederico Garcia Lorca. *Kelecsényi Gábor*: Phaeton és az űrrakéta között. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1926). *Benkő István*: A nemzetközi békére és erkölcsre nevelés kérdése. *Lantos-Kiss Antal*: A támasz és talpkő. *Dévényi Iván*: Csontváry Tivadar. *Balanyi György*: Giesswein Sándor békemunkája. *Tótfalusi István*: Kodolányi János. *Doromboy Károly*: Ketteler kritikája a kapitalizmusról. *Garai András*: A százéves darwinizmus.

Novella: *Farkas Antal*: Róza. *Ágoston János*: Egy igaz történet. *Bohuniczky Szeffi*: Emlékeimből. *Mándy Iván*: Mozi, reggel. *Ignác Rózsa*: Semmi közük. *Bruce Marshal*: Father Smith. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger. *Magyar Ferenc*: Szárnyasoltár.

Vers: Kálnoky László, Kunszery Gyula, Stetka Éva, Csanád Béla, Tardonay Gábor, Szabó Anna, Mikes Margit, Márk István, Toldalagi Pál, Vámosi Pál, Beney Zsuzsa, Surányi István, Papp János, Bittei Lajos, Varga László, Gyurkovics Tibor, Komjáthy Győző, Hegedűs László, W. H. Auden, Gertrud von Le Fort, Rainer Maria Rilke, Szemelvények mai osztrák költőkből (Radó György fordításai), Mai német költők (Bittei Lajos fordításai).

I. B. — Első kérdésére: miért rendelte az anyaszentegyház a búcsúimákat, a legilletékesebb szöveggel, az Egyházi Törvénykönyv szavaival válaszolunk (911. kánon): Mindenki nagyrabecsülje a búcsúkat, vagyis a már eltörölt bűnökért járó büntetések Isten előtt érvényes elengedését, mely búcsúkat az egyházi tekintély az egyház kincstárából engedélyezi az élőknek feloldozás által, az elhunytaknak segélyhozás útján. Az egyház bünt és büntetést elengedő hatalmát Jézus Krisztustól nyerte (Máté 16—19). Az egyház kincstára azoknak a lelki javaknak az összessége, amelyek az Úr Jézus Krisztus, a Boldogságos Szűz és minden szentek túlaradó érdemeiből gyűlteek össze.

Második kérdése: tökéletesebb-e az elmélkedő ima, mint a „szöveges“, ahogyan ön nevezi, azt feleljük: ez attól függ, hogyan végezzük. Az elmélkedő imát az imádságok királyának nevezik a lelki élet mesterei. A tökéletesség útjának egyik legfontosabb eszköze. De nem lehet szembe állítani másféle imával oly módon, mintha ennek tökéletessége és magasabbrendűsége feljogosítana bennünket, hogy például a misét elmulasztuk, vagy hogy a mise imádságaira oda nem figyelve egész másról elmélkedjünk. Abban a pillanatban már nem tökéletes az elmélkedő ima. Azok, akik helyesen és jól végzik az elmélkedő imát, nagyon megbecsülik és sohasem hagyják abba a százszor és ezerszer elmondott Miatyánkot és Üdvözlégyet, rózsafüzért, az egyház által búcsúval ellátott röpimákat, fohászokat.

A harmadik kérdésével kapcsolatban úgy látjuk, hogy ön nincs tisztában a búcsúval járó imák bizonyos alapvető és elemi tényezőivel. Azt kérdi: terheli-e a mulasztás bűne, ha ritkán vagy sohasem imádkozik „búcsúimát“? noha megígérte, hogy végez ilyeneket a tisztítóhelyen szenvedő lelkekért. Vannak imádságok, amelyeket kötelességünk elvégezni, függetlenül attól, búcsúval járnak-e vagy sem. A kötelező vasárnapi szentmisén részt kell vennünk s azon — hogy

más példát ne említsünk — együtt kell imádkoznunk a pappal. A gyónásban penitenciául előírt számú Miatyánkot el kell végeznünk. Minthogy a Miatyánk, Údvözlégy, a Dícsértesség, a Dícsőség, s a misekönyv számos imája búcsúval jár, ilyen értelemben vannak búcsúimák, melyeket kötelességünk mondani. De külön az egyház nem ír elő kötelezően imákat, csak azért, hogy búcsút szerezzünk általuk. Hiszen a búcsú szerzéséhez hozzátartozik, hogy az ember valami többet, áldozatot vállal, imádságban, templom-látogatásban.

A megígért imák elmulasztása aszerint bűn, hogy milyen módon történt az ígéret, fogadalomnak minősül-e, vagy csak a buzgó szándék múlt fellobbanásának. Lelkipásztorával gyóntatószékben beszélje meg, hogy minek tekintethető az ön ígérete. Ha körülményei olyanok, hogy nem tud megígért hosszabb imákat végezni — például minden nap a teljes rózsafüzért a megholt lelkekért —, mert munkájában kifárad és elnyomja az álom, beszélje meg gyóntatójával és kérje, hogy igazítsa útba, mit tegyen. — Egyébként két dolgot figyelmébe ajánlunk. Az első az, hogy csak a kegyelem állapotában lehet búcsút nyerni, teljes búcsút csak akkor, ha minden bocsánatos bűnétől megtisztul a lélek. A második, hogy igen sok rövid ima, röpima van, amellyel búcsút nyerhetünk. Ezek elmondása semmiféle fáradságba nem kerül. Itt van például Jézus neve. Ahányszor kimondjuk, háromszáz napi búcsút nyerünk, teljes búcsút havonta egyszer a szokásos feltételekkel és ugyancsak teljes búcsút a halál óráján, ha meggyóntunk, áldoztunk, vagy legalább töredelemmel vesszük ajkunkra, vagy ha már azt sem tudjuk, rágondolunk. Ha nem egy bizonyos fajta imádságot fogadott, hanem csak azt, hogy mindig igyekszik segíteni a tisztítóhelyen szenvedő lelkeken, megteheti ilyen rövid fohászokkal és röpimákkal is.

Szentségtörő áldozó? — „Azt szeretném kérdezni, mit csináljak, hogy ne legyen olyan aggályos a lelkiismeretem. Már kilenc éve szentségtörően gyónok és áldozok. Akármit csinállok, minden apróságért gyötör a lelkiismeret, olyanért is, ami, azt hiszem, nem is tartozik a gyóntatószékre.“ — Nagy szó a szentségtörő áldozás. Ha ennek az érzésének ténybeli alapja van, sürgősen végezzen életgyóntást. De úgy látszik szavaiból, önnél nem erről van szó. — Mi is azt hisszük, hogy nem csupán gyóntatószékbe tartozik az állapota. Az aggályosság idegállapot is, nemcsak lelkiállapot. Ha jól megfigyeli önmagát, észreveszi, hogy az a lelki élettől távol eső közömbös napi ügyekben is megnyilatkozik. Nem szokott-e például visszatérni a harmadik utcából, hogy megnézze, jól bezárta-e az ajtót, noha nagyon is jól tudja, hogy bezárta?! Még egy tucat hasonló tünetet megállapíthat magán.

Az aggályosság testi, fizikai forrását, az idegességet orvossal kell gyógyítani. De egymagában az orvosi kezelés nem elég. Csak arra való, hogy nyugodtabban vehesse fel a küzdelmet az alattomos lelki kór ellen. A harcot önmagának kell megvívnia a pap, lelkipásztor, gyóntató segítségével. Tárja fel őszintén a lelkiállapotát a gyóntatószékben, kérjen tanácsot, útbaigazítást a paptól. De pontosan fogadja meg tanácsait és útasításait. Az aggályosok olyanok, mint a hypochonderek, nem hisznek az orvosnak és egyiktől a másikhoz szaladgálnak. Némelyik valóságos keresztje a gyóntatóknak és lelkipásztoroknak.

Egyébként a következők fölött elmélkedjék sokat. 1. Ugyan mi olyan bűnt tudnék én hitvány ember elkövetni, amit Isten nem tudna megbocsájtani?! 2. Hány nagy bűnösből lett szent! 3. Mekkora gőg, hogy én akarom megszabni, mit bocsájthat meg Isten és az ő helyettese a gyóntatószékben. 4. Mit jelent a jézusi ígéret, amelyet az egyháznak adott: „Amit megkötsz a földön, megkötött lesz a mennyben is, és amit föloldasz a földön, a mennyben is föloldott lesz.“ (Mt. 16—19.) 5. Ajánlja fel a szenvedéseit, amelyeket aggályos lelkiismerete okoz, engesztelésül azokért, akikben sohasem, vagy nagy ritkán támad fel a lelkiismeretfurdalás.